

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DEVLETLER HUKUKU BİLİM DALI**

**ORTAKLIK KONSEYİ KARARLARININ TÜRK
HUKUKUNA ETKİLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zeynep MANAVOĞLU

**Danışman
Prof. Dr. Mehmet GENÇ**

BURSA 2009

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

..... Anabilim
..... Bilim Dalı'nda
..... numaralı
.....'nın hazırladığı “.....”
.....
konulu (Yüksek Lisans Tezi) ile ilgili tez
savunma sınavı,/...../ 20.... günü -saatleri arasında yapılmış, sorulan
sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
.....(başarılı/başarısız) olduğuna
(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 20.....

ÖZET

Yazar : Zeynep MANAVOĞLU
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı : Devletler Hukuku
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : ix + 160
Mezuniyet Tarihi : / / 2009
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet GENÇ

ORTAKLIK KONSEYİ KARARLARININ TÜRK HUKUKUNA ETKİLERİ

“Ortaklık Konseyi Kararlarının Türk Hukukuna Etkileri” adlı yüksek lisans tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde egemenlik kavramı ve Avrupa Birliği’nde egemenlik yetkilerinin devri incelenmiştir. Bu bölüm itibarıyla, tezin teorik çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde Türkiye ile Avrupa Toplulukları arasındaki ortaklık ilişkisi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Ortaklık Konseyi kararlarının Türk hukukuna etkileri irdelenmeye çalışılmıştır.

Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında ortaklık ilişkisini kuran Ankara Anlaşması objektif ve genel bir hukuk düzeni meydana getirmiştir. Ortaklık hukuku tüm unsurlarıyla, Topluluk hukukunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, üye Devletler ve Türkiye ortaklık hukuku normlarını doğrudan ve öncelikle uygulama yükümlülüğü altındadır. 1982 Anayasası itibarıyla, egemenlik yetkilerini kullanma yetkisine sahip olan organların eylem ve işlemlerinde Ortaklık Konseyi kararlarını uygulama yükümlülüğü olduğu savunulmaktadır. Ancak, 1982 Anayasası’nın mevcut düzenlemeleri egemenlik yetkilerini kullanma yetkisini veya egemenlik yetkilerinin sınırlandırılmasını öngörmediği için birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi kararlarının önceliği, üstünlüğü ve doğrudan uygulanabilirliği nedeniyle, Türkiye’nin ulusal mevzuatını uyumlaştırma yükümlülüğü olduğu savunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Egemenlik, Topluluk hukuku, ortaklık anlaşmaları, Ortaklık Konseyi kararları, doğrudan uygulanabilirlik.

ABSTRACT

Author : Zeynep MANAVOĞLU
University : University of Uludag
Department : Foreign Relations
Major : Law of Nations
Type of Thesis : Masters Thesis
Number of pages : ix + 160
Graduation date : / / 2009
Thesis Consultant : Prof. Dr. Mehmet GENÇ

INFLUENCES OF DECISIONS OF THE ASSOCIATION COUNCIL ON TURKISH LAW

This thesis, entitled “Influences of Decisions of the Association Council on Turkish Law” has three chapters. The first chapter examines the concept of sovereignty and transfer of rights pertaining to sovereignty in the European Union. The first chapter establishes the theoretical framework of the thesis. The second chapter examines association relations of Turkey and the European Community. The third chapter examines Association Council’s influences on Turkish Legislation.

Ankara Agreement between Turkey and the European Community established an objective and general legal order. Association Law is accepted as a whole as an integral part of the Community Law. Therefore, member States and Turkey are bound to apply the Association Law in a direct and principal manner. In accordance with the Constitution of 1982 it is argued that bodies which are authorized to use the sovereignty rights are obligated to apply decisions of the Association Council in their affairs and procedures. However there are some issues raised due to the reasons that the Constitution of 1982 prohibits restraints on sovereignty or to use the rights given by sovereignty. In this context due to the priority, superiority and direct applicability of decisions of the Association Council it is being argued that Turkish Legislation has to be adapted accordingly.

Keywords

Sovereignty, Community Law, Association Agreements, Association Council Decisions, Direct Applicability.

ÖNSÖZ

Ankara Anlaşması ve işbu Anlaşma'nın uygulanması amacıyla tesis edilen Ortaklık Konseyi kararları, tüm unsurlarıyla Topluluk hukukunun niteliklerini taşımaktadır. Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasındaki ortaklık ilişkisinin temel kaynağını ise Ankara Anlaşması oluşturmaktadır. Bu nedenle, Ortaklık Konseyi kararlarının ulusal hukuklarla çatışması halinde işbu kararların önceliği söz konusudur. Dolayısıyla, Ortaklık konseyi kararları, belirtilen niteliğinin doğal sonucu olarak, ulusal aracı tasarruflara gerek kalmaksızın doğrudan uygulanabilir niteliğe sahiptir. Söz konusu tezde, Ortaklık Konseyi kararlarının Ankara Anlaşma'sından ve dolayısıyla Topluluk hukukundan kaynaklanan niteliğinin Türk hukukuna etkileri irdelenmeye çalışılmıştır. Hazırlanan bu çalışmada, mümkün olduğunca geniş kapsamda Türkçe ve İngilizce kaynaklardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın içinde yararlanılan İngilizce kaynakların çevirileri tarafımda yapıldığı için hataları da şahsıma aittir.

Hayatımın her aşamasında olduğu gibi, tezimin yazım aşamasında da her türlü külfete katlanıp, sabır ve anlayışla bana yaklaşarak destek veren aileme de teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Bursa, 2009

Zeynep MANAVOĞLU

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EGEMENLİK KAVRAMI VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE EGEMENLİK YETKİLERİNİN DEVRİ

1. EGEMENLİK KAVRAMININ TANIMLANMASI VE EGEMENLİK TÜRLERİ	8
1.1. Egemenliğin Tarihsel Süreç İçerisinde Tanımlanması	9
1.2. Egemenlik Türleri	19
1.2.1. Teokratik Egemenlik Türleri	19
1.2.2. Demokratik Egemenlik Türleri	20
2. KLASİK EGEMENLİK VE AVRUPA BİRLİĞİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN ULUSLARARASI ÖRGÜTLENMELERDE EGEMENLİK YETKİLERİ	21
2.1. Klasik Egemenlik	22
2.1.1. İç Egemenlik	22
2.1.2. Dış Egemenlik	23
2.2. AB Örneği Üzerinden Uluslararası/Uluslararası Örgütlenmelerde Egemenlik Yetkileri	24
2.2.1. Avrupa Toplulukları Hukuku İtibarıyla Egemenlik Kavramı	25
2.2.2. AB Kurucu Andlaşması İtibarıyla Egemenlik Kavramı	31
2.2.3. Avrupa Toplulukları'na Üye Devletlerin Ulusal Hukukları İtibarıyla Egemenlik Yetkilerini Devretme Sorunu	33
3. TÜRK HUKUK SİSTEMİNDE EGEMENLİK YETKİLERİNİN ULUSLARARASI/ULUSLARÜSTÜ ÖRGÜTLERE DEVRİ SORUNU	38
3.1. Türk Anayasal Düzenlemeleri Çerçevesinde Ulusal Hukuk ile Avrupa Toplulukları Hukuku Arasındaki İlişki	39
3.2. Egemenlik Yetkilerinin Avrupa Toplulukları'na Devredilmesine İlişkin 1982 Anayasası Düzenlemeleri	42
3.2.1. Yasamaya İlişkin Anayasal Düzenlemeler	44
3.2.2. Yürütmeye İlişkin Anayasal Düzenlemeler	46
3.2.3. Yargıya İlişkin Anayasal Düzenlemeler	48

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE AVRUPA TOPLULUKLARI ARASINDAKİ ORTAKLIK İLİŞKİSİ

1. AVRUPA TOPLULUKLARI HUKUKU İTİBARIYLA ORTAKLIK İLİŞKİSİ VE ÜYE ADAYLIĞI STATÜSÜ	53
1.1. Avrupa Toplulukları Hukuku İtibarıyla Ortaklık İlişkisi	55
1.2. AB Kurucu Andlaşması İtibarıyla Üye Adaylığı Statüsü	58
2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE AVRUPA TOPLULUKLARI ARASINDAKİ ORTAKLIK İLİŞKİSİ VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN AB'NE ÜYE ADAYLIĞI	62
2.1. Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Toplulukları Arasındaki Ortaklık İlişkisinin Hukuki Boyutu	63
2.1.1. Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Topluluğu Arasındaki Ortaklık İlişkisinin Dönemleri	64
2.1.1.1. Hazırlık Dönemi	64
2.1.1.2. Geçiş Dönemi	66
2.1.1.3. Son Dönem	67
2.1.2. Türkiye ile Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku'nun Niteliği	71
2.1.3. Türkiye ile Avrupa Topluluğu İlişkilerinde Kurumsal İşbirliği	75
2.1.3.1. Ortaklık Konseyi	76
2.1.3.2. Ortaklık Komitesi	78
2.1.3.3. Karma Parlamento Komisyonu	79
2.1.3.4. Gümrük İşbirliği Komitesi	80
2.1.3.5. Gümrük Birliği Ortak Komitesi	81
2.1.3.6. Ortak Danışma Komitesi	81
2.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin AB'ne Üye Adaylığı	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA ANLAŞMASI'NA İSTİNADEN OLUŞTURULAN ORTAKLIK KONSEYİ VE BU KONSEYİN TESİS ETTİĞİ KARARLARIN TÜRK HUKUK SİSTEMİNDEKİ YERİ

1. ORTAKLIK KONSEYİ'NİN NİTELİĞİ VE YETKİLERİ	98
1.1. Ortaklık Konseyi'nin Niteliği Sorunu	98
1.2. Ortaklık Konseyi'nin Yetkileri	100
1.2.1. Ortaklık Konseyi'nin İnceleme Yetkisi	101
1.2.2. Ortaklık Konseyi'nin Karar Alma Yetkisi	101
2. ORTAKLIK KONSEYİ KARARLARININ HUKUKSAL NİTELİĞİ	104
2.1. Ortaklık Konseyi Kararlarının AT Hukuku'nun Bir Parçası Olması	105
2.2. Ortaklık Konseyi Kararlarının Doğrudan Uygulanabilirliği ve Etkisi	107
2.2.1. Doğrudan Uygulanabilirlik ve Doğrudan Etki Kavramları	108

2.2.2. Avrupa Topluluğu Hukuku İtibarıyla Ortaklık Konseyi Kararlarının Doğrudan Uygulanabilirliği ve Doğrudan Etkisi	115
3. ORTAKLIK KONSEYİ KARARLARININ TÜRK HUKUKUNA ETKİLERİ	118
3.1. 1982 Anayasası İtibarıyla Ortaklık Konseyi Kararlarının Geçerliliği	119
3.2. Türk Mahkemelerinin Ortaklık Konseyi Kararlarını Uygulama Yükümlülüğü	131
SONUÇ	138
KAYNAKLAR	143
ÖZGEÇMİŞ	160

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
AAET:	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
ABKHM:	Avrupa Birliği Kamu Hizmet Mahkemesi
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT:	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AP:	Avrupa Parlamentosu
AT:	Avrupa Topluluğu
ATAD:	Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
ATİDM:	Avrupa Topluluğu İlk Derece Mahkemesi
AÜHFD:	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD:	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
BM:	Birleşmiş Milletler
çev.:	Çeviren
der.:	Derleyen
e.t.:	Elektronik yayınlara erişim tarihi
GÜİİBFD:	Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
KOB:	Katılım Ortaklığı Belgesi
İÜSBFD:	İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
UAD:	Uluslararası Adalet Divanı
UÜİİBFD:	Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
yy.:	yüzyıl

GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) fikri, 2. Dünya Savaşı'nda savaş sanayisinde önemli rol oynayan kömür çelik kaynaklarının üretiminin ve kullanımının uluslarüstü bir organa devredilmesi görüşü üzerine inşa edilmiştir¹. Bu süreçten itibaren ise Avrupa'da bir uluslararası örgütlenmenin tesisinin zorunluluğu kabul edilmiş ve asıl tartışma örgütün oluşturulmasında benimsenecek yöntemin belirlenmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda savunulan yöntemlerden biri salt uluslararası işbirliği modelidir. (internatinalistler). Diğer bir yöntem, doğrudan Avrupa Birleşik Devletlerini kuracak bir örgütlenme şeklidir (federalistler). Ayrıca, diğer iki yöntemden farklı olarak, bir üçüncü eğilim ise, nihai hedefi AB olmasına rağmen ekonomik yapıdan başlamak üzere, önce Birliğin alt yapısını, ikinci aşamada ise Birliğin diğer unsurlarının oluşturulmasını savunmuştur². Bu doğrultuda, belirtilen farklı yöntemlerin uyumlaştırılması ile öncelikle Avrupa Toplulukları [Avrupa Topluluğu (AT), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ve Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT)] ve nihai aşamada Avrupa Toplulukları kurumları aracılığıyla eylem ve işlemler tesis eden AB kurulmuştur.

Bu amaçla, Avrupa Toplulukları ve dolayısıyla AB, geçerliliğini Kurucu Andlaşmalar'dan alan ve üye Devletlerin egemenlik alanlarında doğrudan ve öncelikle uygulanabilen hukuk normları oluşturabilme yetkisiyle donatılmıştır. Böylece, Topluluk hukuku normları, klasik uluslararası hukuk kurallarından farklı olarak, üye Devletlerin

¹ AB'nin kurulmasıyla ilgili olarak ilk girişim Fransa Planlama Teşkilatı'nın Başkanı Jean Monnet tarafından yapılmıştır. Monnet, savaş sonrası Avrupa'da düzenin korunmasının güvencesinin Almanya'nın büyümesinin sınırlandırılmasından değil, Almanya'yı Avrupa içinde "asimile" etmekten geçtiğini öne sürerek, bu yönde uluslararası yetkilerle donatılmış bir örgütün kurulması önerisinde bulunmuştur. Jean Monnet'in bu fikrinden esinlenen Fransa Dışişleri Bakanı, Robert Schuman ise Fransa ve Almanya arasında düşmanlığa neden olan zengin kömür ve çelik madenlerinin birlikte işletilmesi gerektiğini savunmuştur. Schuman Planı olarak anılan ve özü itibarıyla, Fransa'nın ve Almanya'nın kömür ve çelik üretimlerini, diğer Avrupalı Devletlerinde katılabileceği bir örgüt çerçevesinde uluslarüstü niteliğe sahip 'Yüksek Otorite'ye bağlı olarak birlikte yürütülmesine dayalı bu tasarı AB'nin kurucu felsefesini ifade etmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Barış Özdal/Mehmet Genç, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri**, Aktüel Yayınları, Bursa, 2005, ss. 69–73; Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 6–8.

² Bu konuda bkz., Mehmet Genç, **Avrupa Topluluklarının Kurumsal ve Hukuksal Yapısı**, Uludağ Üniversitesi GÜçlendirme Vakfı Yayını No: 72, Bursa, 1993, s. 7.

uyrukluğundaki tüzel ve özel kişiler adına haklar yaratabilmekte ve yükümlölükler getirebilmektedir.

Ayrıca, üye Devletler, Kurucu Andlaşmalar uyarınca, Topluluk kurumları tasarruflarından doğan yükümlölükleri yerine getirmek amacıyla her türlü özel ve genel önlemi alacağı ve işbu Andlaşmalar'ın uygulanmasını tehlikeye koyabilecek her türlü girişimden kaçınacağı taahhüdü altına girmişlerdir. Dolayısıyla, AT kurumları Kurucu Andlaşmalar'da belirtilen amaçlara ulaşma gayesiyle tesis edilen eylem ve işlemler, üye Devletlerin egemenlik alanlarında uygulanmak zorundadır. Üye Devletler, Birliğe katıldıkları andan itibaren, başta anayasaları olmak üzere ulusal mevzuatlarında değişiklikler yaparak, AB lehine egemenlik yetkilerini devretmişler veya sınırlandırmışlardır.

Bu anlamda, çalışmamızın ilk bölümünde egemenlik yetkisinin tarihsel süreç içerisinde gelişimi ve AB'nin kuruluşuna ilişkin yukarıda belirtilen yöntemlerin uyumu sonucunda ulusal egemenlik yetkilerinin uluslararasılaşma karşısında yetkinsizleşmesinin hukuki sonuçları irdelenmeye çalışılacaktır. Keza, 01.12.1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile üyelik süreci hukuken başlatılan Türkiye de üye olarak kabul edildiği takdirde, diğer üye Devletlerde olduğu gibi, 1982 Anayasası itibarıyla pozitif anlamda kabul ettiği klasik egemenlik anlayışından vazgeçmek zorunda kalacak ve egemenlik yetkilerinin bir kısmını Topluluk kurumları ile paylaşma yükümlölüğü altına girecektir.

Diğer yandan, üye Devletler AB'ne üye oldukları andan itibaren ulusal mevzuatlarını Topluluk müktesebatı ile uyumlaştırmak zorundadırlar. Diğer bir ifadeyle, üye Devletlere ulusal hukuklarını Topluluk hukukuna yakınlaştırmak amacıyla düzenleme yapma yükümlölüğü de getirilmektedir. Bu husus, üyelik müracaatına başvurmuş Devletler için de geçerlidir. Zira, Türkiye, Ankara Anlaşması ile başlayan ortaklık ilişkisi ile tam üyelikten doğan her türlü yükümlölüğü yerine getirebilecek ehliyeteye sahip oluncaya kadar ortaklık mevzuatını uygulama yükümlölüğü altına girmektedir. Bu nedenle, ortaklık mevzuatı AB'ne katılım sürecinde benimsenen ve

1999 tarihli Helsinki Sonuç Bildirgesi ile Türkiye için de kabul edilen üye adaylığı statüsünden farklı düşünülemez.

Ortaklık mevzuatı temel kaynağını ise Ankara Anlaşması'ndan almaktadır. Bu bağlamda, çalışmamızın ikinci bölümünde genel olarak ortaklık anlaşmasının ve üye adaylığı statüsünün niteliği irdelenmeye çalışılacaktır. Ayrıca, Türkiye ile AT arasında oluşturulan ortaklık hukukunun, Avrupa Topluluğu Adalet Divanı'nın (ATAD) ilgili kararları ile Topluluk hukukunun bir parçası olarak kabul edilmesi birtakım hukuki sonuçları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, ilgili bölümde, ortaklık hukukunun belirtilen genel niteliği sonucu ortaya çıkan özellikleri incelenecektir. Ayrıca, ikinci bölüm kapsamında, Türkiye ile AT arasında kurulan ortaklık ilişkisinin etkin bir şekilde yürütülmesi amacıyla kurumsal işbirliği kapsamında kurulan birçok kuruma da değinilecektir. Bunun yanında, Türkiye'nin tam üyelik sürecinde, ortaklığın dönemleri, kapsamı ve yerine getirmesi gereken yükümlülükleri de ayrıca vurgulanacaktır. Ortaklık mevzuatından ayrı düşünilemeyen Türkiye'nin AB üye adaylığı süreci ise bu bölüm içerisinde aktarılacaktır.

Diğer yandan, Ankara Anlaşması, işbu Anlaşma'nın mütemmim cüzü olarak kabul edilen ve 01.01.1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol ile Ankara Anlaşması olmak üzere, işbu Anlaşmanın ekleri olan Protokoller ve Katma Protokol, Katma Protokol'ün ekleri olan tamamlayıcı Protokoller, Bildiriler ve Uyum Anlaşmaları ortaklık hukukunun asli kaynaklarını oluşturmaktadır. Ancak, asli normlar itibarıyla getirilen hak ve yükümlülükler genel ve soyut bir şekilde hükme bağlanmaktadır. Bu nedenle, Ankara Anlaşması ile tesis edilen Ortaklık Konseyi'ne, işbu Anlaşma'nın uygulanmasına ilişkin kararlar tesis etme yetkisi tanınmıştır. Asli normlar ve işbu normları tamamlayan Ortaklık Konseyi kararlarından meydana gelen ortaklık hukuku ise ATAD kararları ile Topluluk hukukunun parçası olarak kabul edilmektedir.

Üçüncü bölüm itibarıyla ise icrai düzenlemeler yapma yetkisine sahip olan Ortaklık Konseyi'nin kararlarının doğrudan etkisi ve doğrudan uygulanabilirliği kapsamında Türk hukukuna etkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla, ATAD

kararları uyarınca, Topluluk ve ortaklık hukuku normlarının doğrudan etkisi ve doğrudan uygulanabilirliğine ilişkin tartışmalara değinilecektir. Bu anlamda, Ortaklık Konseyi kararlarının niteliğine ilişkin tartışmalara da yer verilecektir.

Dolayısıyla çalışmamızda, 1982 Anayasası itibarıyla Ortaklık Konseyi kararlarının niteliğine ilişkin herhangi bir düzenlemeye yer verilmemesine rağmen, ilgili tasarrufların önceliği ve üstünlüğünün hukuki argümanlarla ortaya konulması ve bu bağlamda, ulusal yargıçlara düşen ortaklık hukukunu uygulama yükümlülüğünün irdelenmesi amaçlanmaktadır. Bu konunun belirlenmesindeki asıl hedef ise ortaklık hukukunun, Topluluk hukukundan bağımsız bir disiplin olarak ele alınmaması gerektiğinin ortaya konulmasıdır.

Zira, ortaklık hukuku Türkiye ile AT'nun ve dolayısıyla üye Devletlerin ulusal tasarruflarını bağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, ortaklık ilişkisinin muhatapları Ortaklık Konseyi kararlarını uygulamak için her türlü genel ve özel önlemi alma ve işbu kararları tehlikeye koyabilecek her türlü girişimden kaçınma yükümlülüğü altındadır. Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi kararlarının ihlali halinde Topluluk yargı sistemine işletilmeye başlanmasıyla da birlikte, Türk hukuk sisteminin başta yürürlükteki Anayasa olmak üzere ulusal mevzuatı yeniden düzenleme yükümlülüğü de ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Aynı zamanda, Ankara Anlaşması'nın 2. Md.'sinde işbu Anlaşma'nın amaçlarının Türkiye ekonomisinin kalkınmasının ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlamanın taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik ettiği belirtilmiştir. "Dibace" kısmında ise genel olarak, belirtilen teşvik ile Türkiye'nin Topluluğa katılmasının kolaylaşacağı ifade edilmiştir. Bu gayeyi gerçekleştirmenin en temel aracı hukuktur. Nitekim, Türkiye'nin üyelik sürecinde attığı her adımın delili olarak ortaklık mevzuatını da kapsayan ulusal mevzuat değişiklikleri de gösterilmektedir.

Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi'nin sahip olduğu münhasır yetkiler itibarıyla, Türkiye'nin sahip olduğu egemenlik yetkilerinin de facto sınırlandırıldığı görülmektedir. Ancak, ulusal hukukumuz açısından bu yöndeki bir sınırlandırmanın hukuksal geçerliliği tartışmalıdır. Dolayısıyla, çalışmamızın özü itibarıyla, gerek üyelik sürecinde ortaya çıkabilecek iddiaları bertaraf etmek, gerekse de Ortaklık Konseyi kararlarının ulusal hukukumuz uyarınca, sıhhatli ve geçerli bir şekilde uygulanması amacıyla, 1982 Anayasası'nın egemenliğe ilişkin yetkilerinin yeniden düzenlenmesinin gerekliliği irdelenecektir. Ayrıca, Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan uygulanabilirliği ve doğrudan etkisi kapsamında, özellikle ilgili normlar ile ulusal hukuk normlarının çatışması halinde, ulusal yargıcın hangi normu uygulamakla yükümlü olduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Nitekim, ortaklık hukukunun Topluluk hukukunun bir parçası olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, Ortaklık Konseyi kararlarının ulusal yargıçlar tarafından öncelikle uygulanması gerekmektedir. Bu nedenle, ulusal yargıç uyuşmalıkların çözümünde soyut kuralları uygularken, bu kuralların Ortaklık Konseyi kararları ile uyumlu olup olmadığını dikkate alma yükümlülüğü irdelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EGEMENLİK KAVRAMI VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE EGEMENLİK YETKİLERİNİN DEVRİ

Avrupa'da Otuz Yıl Savaşları'nı 1648 yılında sona erdiren Westphalia Barış Andlaşması, Devletlerin egemenliklerine saygılı davranma ilkesi üzerine inşa edilen uluslararası hukukun miladı olarak kabul edilmiştir³. Bu tarihten itibaren, feodalitenin tasfiyesi üzerine merkezileşmeye başlayan Devlet, egemenlik kavramını kendi gelişim çizgisi doğrultusunda tanımlamıştır. Dolayısıyla, egemenlik, Devletler arasında yerleşmeye başlayan ortak kurallar bütünü ile oluşturulan uluslararası hukuk düzeninin doğmaya başlaması ile hukuki bir kavram olarak Devletin kurucu unsuru haline gelmiştir.

20. yüzyılın (yy.) ortalarına kadar geçen süreçte ise sadece Devletler uluslararası hukukun süjesi olarak kabul edilmiştir. Nitekim, Milletlerarası Daimi Adalet Divanı, 1926 yılında Bozkurt-Lotus Davası'na ilişkin verdiği kararda uluslararası hukuku “egemen Devletler arasındaki ilişkiyi düzenleyen hukuk dalı” biçiminde tanımlanmıştır⁴. 18. ve 19. yy.'larda Devletler bir araya gelerek, uluslararası örgütler oluşturmuşlarsa da ulusal hukuklar aracılığıyla koruma altına aldıkları mutlak egemenlik yetkilerinden vazgeçememişlerdir. Bu bağlamda, kısa süreli, askeri işbirliğine dayalı ve uluslararası hukuk kişiliğine sahip olmayan örgütlenmeler

³ Westphalia Barış Andlaşması ile başlayan dönemle birlikte hukuk, laikleşme sürecine girmiştir. Nitekim, bu süreçten itibaren Devletlerin ortak iradeleri ile bir hukuk sistemi oluşturma çabaları, (en azından doktrinel açıdan), başlamıştır. Ancak, bu düşünce 18. yy.'a kadar pozitifleşmemiştir. Diğer yandan, Devletin uluslararası hukuk süjesi olarak kabul edilmeye başlanması ile birlikte egemenlik olgusu yeniden tanımlanmaya ve böylece ademi merkeziyetçi bir uluslararası yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Seha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, 1. Cilt, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1960, ss. 28–48; Gökhan Bacık, “Westphalian Sistemin Direnişi: 11 Eylül ve Uluslararası Politika”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 3, Sayı 10, Yaz 2006, ss. 54–57; Alexander Orakhelashvili, “The Idea of European International Law”, **The European Journal of International Law**, Cilt 17, Sayı 2, 2006, s. 317; H. McCoubrey/J.C. Morris, “International Law, International Relations and The Development of European Collective Security”, **Journal of Conflict and Security Law**, Cilt 4, Sayı 2, Dec. 1999, ss. 196–197.

⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Edip Çelik, **Milletlerarası Hukuk**, Cilt II, Filiz Kitabevi, 2. Baskı İstanbul, 1987, s. 218.

oluşturmuşlardır⁵. Bu nedenle, Devletler belirtilen sürece kadar egemenliğin sınırlandırılmasına ilişkin uygulamaya yönelik her hangi bir faaliyette bulunmamışlardır.

Ancak, 1. ve 2. Dünya Savaşları'nın ardından Devletler, egemenlik yetkilerini haris bir biçimde kullanmanın ağır sonuçları ile karşı karşıya kalmışlardır. Dolayısıyla Devletler, aralarında işbirliğini öngören uluslararası örgütlerin ötesinde kendi ulusal hukuklarında doğrudan uygulanabilen, haklar ve sorumluluklar yaratan; buna karşılık yükümlülükler getiren örgütlenme modellerini oluşturmaya başlamışlardır. Böylece, Devletler ortak iradeleri aracılığıyla kendi egemenliklerini sınırlandırmaya yönelmişlerdir. Özellikle günümüzde AB adı altında üye Devletlerin ortak çıkarları üzerine kurulan ve bazı alanlarda uluslararası faaliyet gösteren örgütlenme modelleri ile egemenliğin hukuki tanımı yeniden ele alınmıştır. Ayrıca, bu sayede Devletler, AB'ne üye oldukları andan itibaren, anayasalarında yer alan egemenlik yetkilerine ilişkin hükümleri yeniden gözden geçirmişlerdir. Keza, AB'ne üye adayı olan Türkiye de 1982 Anayasası'nda egemenlik yetkilerine ilişkin esaslı değişiklikler yapmaya ihtiyaç duymaktadır.

Konunun ele alınışı itibarıyla bu bölümde öncelikle, egemenlik kavramı ve egemenliğe ilişkin teoriler ele alınmıştır. Böylece aktarılan teorik planın ardından, AB gibi Kurucu Andlaşmalar uyarınca bazı alanlarda uluslararası faaliyette bulunan örgütler karşısında, üye Devletlerin ulusal hukuk sistemi içerisinde egemenlik yetkilerinin sınırlandırılması sorunsalına değinilmiştir. Ayrıca, konu kapsamında AB'nin meydana getirdiği kendine has hukuk yapısı doğrultusunda, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Birliğe tam üyeliği durumunda, anayasal sistemi içerisinde düzenlenen egemenlik yetkilerinin ilgili hukuk düzeni ile uyumu incelenmiştir.

⁵ Mehmet Genç, “Avrupa Birliği Üzerine Bir Çözümleme”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 3, Yıl 2, Aralık, 2004, s. 1.

1. EGEMENLİK KAVRAMININ TANIMLANMASI VE EGEMENLİK TÜRLERİ

Egemenlik kavramı, tarihsel süreçte feodalitenin tasfiye edilmesi ile modern Devletin kurucu unsurlarından biri olarak ifade edilmiştir. Aslında ilk çağlardan bu yana, insan topluluklarının sınırsız ihtiyaçlarını belirli bir toprak parçası üzerinde güvenliği sağlayarak ve böylece çatışmayı önleyerek karşılayabilecek, her şeyin üstünde bir otoritenin var olması gerektiği savunulmuştur. Böylece egemenlik, Devlete sorumluluk yüklemeyen, sınırsız yetki veren mutlak iktidar olarak tanımlanmıştır.

Egemenlik, kelime anlamı itibarıyla ele alındığında ise, Türkçede “hâkimiyet” anlamına gelmektedir. Bu bağlamda hâkimiyet, emir verme, yasaklama ve kural koyma iktidarı olarak tanımlanmaktadır. Latince’de ise “en üstün iktidar” anlamına gelen “superanus” sözcüğünden gelen egemenlik; “hükmeden, buyuran üstün gücün; yani bir kudretin, bir iktidarın en üstün olma özelliğini” ifade etmektedir⁶. Genel ve mutlak anlamda egemenlik, her türlü sorumluluktan arındırılmış, üstün emretme gücü olarak tanımlanmaktadır⁷.

Günümüze kadar geçen süreçte ise egemenlik doğası gereği her yerde varlığını hissettiren, bütün politik ve sosyal organizasyonlara nüfuz eden bir mefhum olarak ilkel ve gelişmemiş veya karışık ve tam gelişmiş olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle egemenliğin tanımının oldukça zor olduğu ifade edilmiştir⁸. Nitekim, egemenlik bireyi kontrol eden ve alıkoyan en temel otorite olarak tanımlanırken, nihai süreçte Devletlerin yapmış olduğu hukuki tasarrufların geçerlilik şartı olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, ilk olarak egemenlik Devletin bir vasfı olarak ortaya konularak siyasi bir kavram olarak ele alınmıştır. Daha sonra bu kavrama hukuki bir değer ve anlam atfedilmiştir. Ancak, egemenlik kavramı zaman itibarıyla değişik biçimlerde

⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Yusuf Şevki Hakyemez, **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004, ss. 51–61, Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992, ss. 55–56.

⁷ Robert Lansing, “Notes On Sovereignty In A State”, **The American Journal of International Law**, Cilt 1, Sayı 1, Jan.-Apr. 1907, s. 107.

⁸ Ibid., s. 106.

tanımlanarak, yeni gelişmeler ile birlikte değerlendirilmektedir. Bu anlamda da egemenlik kavramına tarihsel süreç bakımından çeşitli etken veya olgulara göre farklı tanımlar getirilmiştir.

1.1. Egemenliğin Tarihsel Süreç İçerisinde Tanımlanması

İlkçağlar'da egemenlik kavramına yönelik tartışmalar, iktidarın hükmetme ve yönetmenin niteliği doğrultusunda, Devlet iradesinin sınırlarının çizilmesi çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu durum, Çin hukuk doktrinine “hak isteme hakkı” şeklinde tezahür etmiştir⁹. Antik Yunan'da ise Sokrates'in öncülük ettiği düşünce akımı ile erdemli toplum ve erdemli yönetim arayışları içerisinde düşünürler, insan merkezli bir anlayış benimsemişlerdir. Platon ise Devletin varlığına ve işlevine ilişkin temel düşünceleri sistemleştirerek, Devletin en temel görevinin erdemli yurttaşlar yetiştirmek olduğunu ifade etmiştir¹⁰. Platon ayrıca, Devletin belirtilen amacı doğrultusunda hareket ederken, yetkilerini belirli ölçüler içerisinde kullanabileceğini vurgulamış ve böylece, egemenlik kavramına dolaylı da olsa da değinmiştir¹¹.

Ancak bu kavramı, ilk defa sistemli hale getiren ve hukuksal temeller üzerinde laik bir anlam kazandırmaya çalışan, Fransız düşünür Jean Bodin'dir. Bodin, “*Devletin Altı Kitabı*” adlı eserinde egemenliğin tanımlanmasının, Devletin anlaşılabilmesi için gerekli olduğunu belirtmektedir¹². Bodin'e göre egemenlik, siyasal toplumu, diğer topluluk biçimlerinden ayıran ögedir. Doğa düzeni içinde insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gereken maddi ve manevi tüm ihtiyaçların, siyasal toplumun

⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Mehmet Genç, **İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler-Ulusal ve Uluslararası Temel Mevzuat**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, Bursa, 1997, s. 2.

¹⁰ Platon'un Devlet hakkındaki temel düşünceleri için bkz., Platon (Eflatun), **Devlet**, (çev.: Sabahattin Eyüboğlu/M. Ali Cimcoz), Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul, 1992, passim.

¹¹ İlkçağdaki düşünürlerin bu yönde belirtilen düşünceleri için bkz., Jacob Ben Amittay, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, (çev.: Mehmet Ali Kılıçbay-Levent Köker), Savaş Yayınları, Ankara, 1982, ss. 17–88; Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1982, ss. 1–67; Özdal/Genç, op. cit., s. 4; Yakup Kazım Zabunoğlu, **Devlet Kudretinin Sınırlandırılması**, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1963, ss. 31–36.

¹² Jean Bodin'in “Devletin Altı Kitabı” adlı eserinin İngilizce tam metni için bkz., <http://www.constitution.org/bodin/bodin.txt> (e.t.: 23.03.2008). Esere ilişkin bilgi için bkz., Jean Bodin, “Devlet Üzerine Altı Kitap'tan Seçme Parçalar”, **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi**, (der.: Mete Tunçay), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 181–199.

doğasından kaynaklanan egemenlik ile karşılanabilmektedir. Egemenlik olmazsa, siyasal toplumun sosyal evrimdeki varlığı imkânsızlaşmaktadır¹³. Bodin, temel ögesini aileye dayandırdığı Devleti, birçok ailenin ortak mallarının oluşturduğu siyasal toplumun, egemen güç tarafından yönetimi olarak tanımlamaktadır¹⁴. Egemen gücün ise yurttaşlar üzerindeki en üstün, en yüksek ve sürekli güç olduğunu belirtmektedir¹⁵. Bu tanım ile Devletin ilk ve asli unsuru olan egemenliğin; mutlak, sürekli, bölünmez ve devredilmez niteliklere sahip olduğu ifade edilmektedir.

Yukarıda belirtilen tanımlar itibarıyla Bodin'in, hukuken egemenliğinin sınırlarının neler olduğunu ortaya koyarak, diğer Devletlere karşı kesin olarak sınırlandırılmış, merkezi ve akla dayalı Devleti oluşturacak sürecin ilk belirleyicisi olduğu kabul edilmektedir¹⁶. Ayrıca düşünür egemenliğin, temel özelliklerine rağmen, tartışılmaz nitelikteki doğal hukuk ilkelerine hâlel gelmeksizin, muayyen ülke üzerinde kullanılabileceğini ifade etmektedir¹⁷. Zira, egemenliğin sahibi olan kişinin yetkilerinin tanrısal ve doğal yasalar, krallığın temel yasaları ya da üstün yasalar ve ekonomik sınırlamalar itibarıyla sınırlandırılabilceğini vurgulamaktadır¹⁸.

Bodin'in egemenlik kuramının, Devleti hukuki zemine taşıma hususunda başarılı olduğu ileri sürülse de bir takım çelişkileri de barındırmaktadır. Zira, en üstün güç olan egemen Devlet, tek başına kuralları koyma ve uygulama yetkisine sahiptir. Bu yetkisini kullanarak tesis ettiği kurallara uyma zorunluluğuna değinilmemekte; egemenin iktidarı, yalnızca bir takım soyut sınırlamalara tâbi tutulmaktadır. Bu bağlamda Bodin, egemenliği bir taraftan laik bir temelde açıklarken, diğer taraftan da tanrının ve doğanın

¹³ Mehmet Ali Ağaoğulları/Levent Köker, **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2000, s. 25.

¹⁴ Bodin'e göre Devletin en temel yapı taşı ailedir. Romalıların ataerkil aile anlayışının hukuki sonuçlarını Devlet yurttaş ilişkisine uygulayarak Devleti ve dolayısıyla egemenliği açıklamaya çalışmıştır. Bodin'in bu konudaki düşünceleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Ağaoğulları/Köker, op. cit., 17-24; İlhan F. Akın, **Kamu Hukuku**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966, ss. 94-95.

¹⁵ Ağaoğulları, op. cit., ss. 26,

¹⁶ Carl Schmitt, "Somut ve Çağa Bağlı Olarak Devlet", **Devlet Kuramı**, (der.: Cemal Bali Akal), Dost Kitapevi, İstanbul, 2000, s. 248.

¹⁷ Gerhard Leibholz, "Devletlerin Egemenliği ve AB'nin Tanımlanması", (çev.: Doğu Perinçek), **AÜHFD**, Cilt 21, Sayı 1-4, 1964, s. 136.

¹⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Ağaoğulları/Köker, op. cit., ss. 34-40; Zabunoğlu, op. cit.; ss. 44-48.

yasaları ile bağılı kalınması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, bu yasaların egemen güç tarafından ihlal edilmesi halinde egemenin sorumluluğuna değinilmemektedir¹⁹. Ayrıca, Bodin'in egemenlik ile Devleti özdeşleştirdiği gibi egemenlik ile egemeni açıklamaya çalışarak da çelişkiye düştüğü ileri sürülmektedir²⁰.

Bodin, Fransa'daki iç savaşın bitmesi amacıyla kralın yetkilerinin güçlendirilmesi gerektiğini savunduğu için yönetim sistemindeki köklü değişikliklerden özellikle kaçındığı belirtilmektedir²¹. Bu nedenle Bodin'i eleştiren düşünürlerin başında Johannes Althusius gelmektedir. Althusius, Bodin'in egemenliği kralın kişiliği ile özdeşleştirmesine tepki olarak, egemenliğin tek bir bütün olan halka ait olduğunu savunmaktadır. Düşünüre göre egemenlik; Devletin, üyelerinin ruhsal ve bedensel esenliği için gerekli her şeyi yapmaya yönelik üstün erk olarak tanımlanmaktadır²².

Althusius, kendi egemenlik kuramını sosyal sözleşme kavramı ile açıklamaya çalışmaktadır. "*Politika*" adlı eseri ile toplumun doğal örgütlenmesine, yönetilmesine ve sürekli gelişmesine vurgu yaparak, bu hususları "sembiyotik topluluk" kavramı ile açıklamaya çalışmaktadır²³. Devleti de doğal toplumsal seleksiyon içerisinde ortaya çıkan ve tüm halkı kapsadığı için diğer topluluklardan ayrılan bir örgütlenme olarak görmektedir²⁴. Devletin bir vasfı olarak ortaya çıkan egemenlik ise ayrı bir kişilik ve bütün olarak düşünülen halkın, kendi haklarının bütünsel taşıyıcısı olan Devletin bir özelliği olarak tasvir edilmektedir²⁵.

Ayrıca, bu eseri ile Althusius, egemenlik ve yönetsel otorite bakımından ayırım yaparak, Bodin ile arasındaki fikir ayrılığını da ortaya koymaktadır. Althusius'a göre egemenlik, sahibi olan halk tarafından bile bölünemez, devredilemez ve

¹⁹ Joseph A. Camilleri/Jim Falk, **The End of Sovereignty**, Edward Elgar, Hampshire, 1992, ss. 15–23.

²⁰ Özdal/Genç, op. cit., s. 11.

²¹ Bu konuda bkz., Amittay, op. cit.; s. 140.

²² Özdal/Genç, op.cit.; s. 12.

²³ Johannes Althusius'un "*Politika*" adlı eserinin İngilizce tam metni için bkz., <http://www.constitution.org/alth/alth.htm> (e.t.: 24.03.2008).

²⁴ Amittay, op. cit., s. 141.

²⁵ Louis Dumont, "Bireycilik Üzerine Denemeler: Doğuş. XIII. Yüzyıldan Başlayarak Siyaset Kategorisi ve Devlet", **Devlet Kuramı**, (der.: Cemal Baki Akal), Dost Kitapevi, İstanbul, 2000, ss. 152–153.

zamanaşımına uğratılamaz. İktidarda olan yöneticiler ise halk adına bu egemenliği kullanmaktadırlar²⁶. Egemenlik yetkilerinin kullanılmasının sınırlarına ilişkin soruna ise Althusius, yine Bodin'den farklı olarak, demokratik ve daha laik bir açılım getirmektedir. Bu bağlamda Althusius, egemenliği kullanma yetkisini elinde tutan kişi veya kişilerin, topluluğun tasvip etmediği bir şekilde bu yetkilerini kullanması durumunda, halkın bu kişi veya kişileri görevden alabilme hakkının mevcut olduğunu belirtmektedir²⁷.

Gerek Althusius, gerekse Bodin, egemenliğin teorik temellerini geliştiren ilk düşünürlerden olmalarına rağmen, bu kavramı hukuk düzeni içerisinde sistematik bir şekilde tanımlayamamaktadırlar. Özellikle, Devletlerin tüzel kişilik olarak kabul edilmesi ile birlikte egemenlik, kimi düşünürler tarafından uluslararası hukukun konusu olarak ele alınmıştır. Uluslararası hukuku sistemleştiren ve bu bağlamda Devletlerin egemenliğine değinen düşünür ise Hugo Grotius'dur²⁸. Grotius, "*Savaş ve Barış Hukuku*" adlı eserinde egemenliği, eylemleri bir başkasının denetimine bağlı olmayan, yaptıkları bir başkasının eylemleri ile geçersiz kılınmayan güç olarak tanımlamaktadır.

Ayrıca Grotius, egemenliğin biri ortak, diğeri özel iki taşıyıcısı olduğunu savunmaktadır. Düşünür belirtilen eserinde Devleti, her biri eksiksiz bir topluluk olan halkların, ortaklaşa kurdukları doğal bir yapı ve egemenliğin ortak taşıyıcısı olarak kurgulamaktadır. Diğer düşünürlerden farklı olarak, Devlete ayrı ve özgün bir tüzel kişilik vererek, kendisine bağlı olan süljelerin ise aynı ve tek başına olduğunu savunmaktadır²⁹. Bu tespitleri ile Grotius'un egemenliği, tek ve mutlak güç olarak tasarladığı anlaşılmaktadır. Egemenliğin özel taşıyıcısı ise her ulusun yasaları ve görenekleri uyarınca ya kral ya da halktır. Böylece Grotius egemenliği, iktidar ile Devlet arasında paylaştırmaktadır. Aynı zamanda egemenliğin, Devletler arasında tesis

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz., Ağaoğulları/Köker, op. cit., ss. 69-73.

²⁷ Althusius'un bu konudaki düşünceleri için bkz., Zabunoğlu, op. cit., s. 41.

²⁸ Grotius'un hukuk anlayışı ve Devletler Hukuku'na bakışı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.; Adnan Güriz, **Hukuk Felsefesi**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1992, ss. 189-194; Meray, op. cit., ss. 25-27.

²⁹ Hugo Grotius, **Savaş Ve Barış Hukuku**, (çev.: Seha L. Meray), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967, ss. 30-31.

edilen andlaşmalarla “Pacta Sunt Servanda”³⁰ ilkesi” gereğince sınırlandırılabilirliğini vurgulamaktadır. Grotius, egemenliğin ancak uluslararası alanda sınırlandırılabilirliğini, bunun dışında bir Devletin kendi ulusal yetki alanı içerisinde serbest iradesine göre hareket edebileceğini ileri sürmektedir³¹.

Bu bağlamda Grotius, egemenliğin insan doğasından kaynaklanan bir zorunluluk olarak doğal hukuktan türediğini belirtmektedir. Aynı zamanda düşünür, Devletlerin değişik pozitif hukuk sistemlerine sahip olmaları nedeniyle, egemenlik yetkilerin kullanımına ilişkin farklılıkların ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Ancak, Grotius’un fikirleri ile ilgili olan asıl önemli husus, uluslararası hukukun dayanağını, hiçbir zaman Devletlerin egemenliği prensibi üzerine kurmadığıdır. Dolayısıyla, Grotius’un egemenlik tanımının, uluslararası hukukun temel ilkesi olarak kabul ettiği “Pacta Sunt Servanda ilkesi” ile egemenliği bağdaştırma işlevinden öteye geçemediği iddia edilmektedir³².

Grotius’un ortaya koyduğu bakış açısından hareketle birçok düşünür, egemenlik ve Devlet arasındaki ilişkiyi hukuki zeminde açıklamaktadır. Özellikle Emmerich de Vattel, egemenliği, uluslararası hukuk temeline dayandıran ilk düşünürdür. Yazmış olduğu “*Devletler Hukuku veya Milletlerin ve Hükümdarların Davranışına ve İşlerine Uygulanmış Tâbii Hukuk Prensipleri*” adlı eserinde, Devletin bireylerin topluluk halinde yaşama içgüdüğü ile ortaya çıktığını kabul etmemektedir³³. Zira, herkesin şahsi menfaat duygusu doğrultusunda davranmasıyla doğal süreçte Devletin meydana geldiğini savunmaktadır.

³⁰ Günümüzde uluslararası hukukun genel ilkelerinden biri olarak kabul edilen “Pacta Sunt Servanda”, diğer bir deyimle “ahde vefa” ilkesi, Devletlerin yapmış oldukları andlaşmalarla hukuken bağlı olduklarını ifade etmektedir. Bu ilkenin tarihsel gelişimi ve hukuki sonuçları için bkz., Hans Wehberg, “Pacta Sunt Servanda”, *The American Journal of International Law*, Cilt 53, Sayı 4, Oct. 1959, ss. 775–786.

³¹ Bu konuda ayrıntılı açıklamalar için bkz., Grotius, op.cit., ss.102-112.

³² M. Aydoğan Özman, “Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller”, *AÜHFD*, Cilt 21, Sayı 1-4, 1964, s. 63.

³³ Emmerich de Vattel’in “Devletler Hukuku veya Milletlerin ve Hükümdarların Davranışına ve İşlerine Uygulanmış Tâbii Hukuk Prensipleri” adlı eserinin İngilizce tam metni için bkz., http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1051&Itemid=28 (e.t.: 28.03.2008).

Devletin oluşumuna ilişkin bu açıklamalarını uluslararası ilişkilere uygulayan Vattel, Devletin esas görevinin kendi çıkarlarını korumak olduğunu belirterek, Devletlerin iradelerini bağlayacak örgütlenme modellerinin gerçekleştirilemeyeceğini savunmaktadır. Böylece uluslararası hukukun yegâne kişisi olarak egemen Devletleri kabul etmektedir³⁴. Dolayısıyla Vattel, Devlet egemenliğini kayıt altına alınamaz, mutlak ve en üstün güç olarak tasvir ederek, uluslararası toplum düzeninin varlığını da inkâr etmektedir. Ayrıca Vattel, insanların doğuştan eşit hak ve yükümlülüklerle sahip olduğu düşüncesinden hareketle insanların bir araya gelerek oluşturduğu Devletlerin de eşit hak ve yükümlülüklerle sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlamda, hiçbir şekilde bir Devletin başka bir Devletin işlerine karışmasının tasavvur dahi edilemeyeceğini belirtmektedir³⁵.

Vattel'in egemenlikle ilgili bakış açısına katılan birçok düşünür, her ne kadar uluslararası ilişkilerde değişik örgütlenme modellerinin var olabileceğini savunsalar da, egemenliğin olmazsa olmaz unsurlardan olduğu ve Devletlerin egemen eşitliğinin vazgeçilmez bir ilke olarak kabul edilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Ayrıca, uluslararası hukuk kurallarının uygulanması için, Devletlerin her birinin bu kuralların oluşum aşamasına katılmalarının şart olduğunu da belirtmektedirler³⁶.

Yukarıda genel olarak değinilen bütün düşünürler, egemenliğin doğal hukuk kuralları ile sınırlandırılabilmesini ifade etmektedirler. Diğer bir ifadeyle, Devletlerin ve dolaylı olarak bireylerin meydana getirdiği pozitif kurallarla egemenliğin kayıtlanamayacağını savunmaktadırlar³⁷. Nitekim, bu yöndeki temel düşünceye göre, doğal hukuk, toplumun ulaşabileceği en üst düzey temel kurallar bütünü olarak kabul edildiği için beşeri unsurlar tarafından oluşturulan hiçbir kural, belirtilen hukuk

³⁴ Hakyemez, op. cit., s. 88.

³⁵ L. C. Green, "Enforcement Of International Humanitarian Law And Threats To National Sovereignty", **Journal Of Conflict And Security Law**, Cilt 8, Sayı 1, 2003, ss. 101–107.

³⁶ Vattelien yaklaşımını benimseyen teorisyenlerin düşünceler için bkz., Camileri/Falk, op. cit., s. 30.

³⁷ Vitoria, Suarez ve Gentili gibi tanınmış hukukçular da benzer yaklaşımları ile ön plana çıkmışlardır. Ancak Grotius ve Vattel'den farklı olarak düşüncelerini tam olarak sistemleştiremedikleri ileri sürülmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Meray, op., cit., ss. 22-24; Haggemacher, "Vitoria'dan Vattel'e Uluslararası Hukuk Kişisi Olarak Devlet", **Devlet Kuramı**, (der.: Cemal Baki Akal), Dost Kitapevi, İstanbul, 2000, ss. 257–265.

düzenine aykırı olamaz³⁸. Bu nedenle Fransız İhtilali'ne kadar, egemenliğin uluslararası hukuk aracılığıyla sınırlandırılabilmesi tasvir edilememektedir.

Fransız İhtilali'nin getirdiği yeni düşünce akımlarının ve ulus Devletin merkezileşme kaygılarının etkisiyle, bu dönemden itibaren egemenlik anlayışı Devletin hukukileşme unsuru olarak, pozitif kurallar aracılığıyla mutlaklaşmaktadır. Ortaya atılan temel düşünceler çerçevesinde geliştirilen mutlak egemenlik anlayışı ise egemenliği kesin ve en üstün iktidar olarak tanımlanmaktadır. Mutlak egemenliğin olumlu yönü hiçbir koşula bağlı olmadan emir verebilme iktidarı olmasıdır. Olumsuz yönü ise hiçbir iradede emir almamasıdır³⁹.

Özellikle Alman düşünürler tarafından geliştirilen mutlak egemenlik doktrininin temellerini atan yazarlardan biri Georg-Wilhelm Hegel'dir. Hegel'e göre egemenlik, Devletin kendi iradesi ile kendi yetkilerini tayin etme kudretidir. Bu anlayış uyarınca, Devlet gücünü sadece kendisi belirleyebilme ve sınırlayabilme yetkisine sahiptir. Bu bağlamda Hegel, uluslararası hukuku oluşturan temel ögenin andlaşmalara riayet olduğunu vurguladıktan sonra, bir Devletin ancak kendi iradesi ile andlaşmalarla bağlı olabileceğini savunmaktadır. Aksi takdirde Devletler, uluslararası hukuk ile bağlı sayıldıkları takdirde egemen olarak kabul edilmemektedirler⁴⁰. Ancak, egemenliğin mutlak bir şekilde kabul edilmesi halinde uluslararası ilişkilerde Devletlerin tam bir serbesti içinde olmasının kaosa sebep olabileceği kaygısı ile egemenliğin uluslararası hukuk aracılığıyla sınırlandırılması gerekliliğinden hareketle çeşitli düşünceler ortaya konulmaktadır. Bu düşünce biçimlerinden biri olan "kendi kendini sınırlandırma (Auto-limitation) kuramı" Rudolf von Jhering tarafından ortaya atılmış ve Georg Jellinek tarafından geliştirilmiştir⁴¹.

Jhering'e göre, egemenliğin niteliği nedeniyle, Devlet oluşturduğu hukuk

³⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Güriz, op. cit, ss. 149–226.

³⁹ Çelik, op. cit., s. 219.

⁴⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Özman, op. cit., s 65; Göze, op. cit., ss. 280–288; Amittay, op. cit., ss. 218–226; Zabunoğlu, op.cit., ss.112-116.

⁴¹ Jhering ve Jellinek'in hukuk anlayışı için bkz., Güriz, op.cit., ss. 281–298. Ayrıca Jhering'in hukuk felsefesi için bkz; Neil Duxbury, "Jhering's Philosophy Of Authority", **Oxford Journal of Legal Studies**, Cilt 27, Sayı 1, 2007, ss. 23–47.

kuralları ile sadece kendi iradesi doğrultusunda bağlıdır. Devlet kendi iradesi ile sınırlandırıldığı için keyfi davranışlarının yerini, iradesinin amacını oluşturan güvenlik, eşitlik ve kanunların üstünlüğü ilkelerinin egemenliği alacaktır⁴². Böylece, Devletlerin bir araya gelerek oluşturdukları kurallara uymalarının uluslararası ilişkilerde düzeni sağlayacağını savunmaktadır. Jhering’e göre Devlet, hukukun tek ve en üstün kaynağıdır ve hukuk kuralları, bağlayıcılık gücünü Devletin iradesinden almaktadır⁴³.

Jellinek ise “kendi kendini sınırlandırma” kuramını geliştirerek, Devlet ile hukuk arasındaki ilişkiden hareketle, Devlet kudretinin vasfı olarak kabul ettiği egemenliği açıklamaya çalışmaktadır. Düşünür, Devlet ile hukukun aynı zamanda ve birlikte oluştuğunu savunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Devletin oluşumunu hukuka dayandırmayarak, Devlet oluştuktan sonra hukuku yarattığını ifade etmektedir. Bu nedenle, Devletin oluşturduğu hukuk kuralları ile bağlı olmasını olağan bir sonuç olarak görmekte ve bu hususu da Devletin “kompetenz-kompetenz (yetki-yetkisi)” ilkesine bağlamaktadır⁴⁴. Böylece bu kurama göre egemenlik, her Devletin kendi yetkisini belirleyebilme ehliyeti şeklinde tasvir edilmektedir. Ancak, “kendi kendini sınırlandırma kuramı”, Devletin kendi varlığının tehlikede olduğuna karar vermesi durumunda hukuk kurallarına uymasına gerek olmadığına ilişkin yargıları nedeniyle çeşitli eleştirilere maruz kalmaktadır⁴⁵.

Bu bağlamda, mutlak egemenlik anlayışını savunan “kendi kendini sınırlandırma kuramı”, Devletin keyfi hareket serbestesini artırmaya yönelik açılımlar sunduğu için eleştirilmektedir. Buna karşılık, sınırlı egemenlik anlayışını savunan yazarlara göre, egemenlik hukuk dışı ya da hukuk üstü bir kavram olarak görülmemektedir. Egemenlik, hukuk kuralları ile tanımlanmış ve sınırlandırılmış bir iktidar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlayışı savunan Paul Fauchille’ye göre, Devletler sahip oldukları egemenlik yetkileri ile her türlü faaliyette bulunma kabiliyetine sahiptirler. Ancak, Devletler

⁴² Zabunoğlu, op. cit., s. 121.

⁴³ Çelik, op. cit., ss. 13–14.

⁴⁴ Zabunoğlu, op. cit., 128.

⁴⁵ “Kendi Kendini Sınırlandırma” kuramına ilişkin eleştiriler için bkz., Ibid., ss. 131-134; Çelik, loc.cit.; Özman, loc. cit.; Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2004, s. 13.

uluslararası ilişkilerde çeşitli işlem ve eylemler tesis ederlerken, diğer Devletlerin vatandaşlarının hakları ile karşılaşmakta ve bu hakların ihlali halinde Devletlerin uluslararası sorumlulukları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, Devletler keyfi davranma yetkisine sahip değildirler⁴⁶.

Egemenliğin bu şekilde sınırlandırılmasındaki pratik zorluklar ve Devletin keyfi davranışlarının engellenememesi nedeniyle kimi yazarlar da egemenliğin varlığını tümünden reddetmişlerdir. Örneğin, ortaya koyduğu bağımsızlık kuramı ile büyük bir ölçüde Leon Duguit⁴⁷, ten etkilenen Georges Scelle, egemenliğin varlığını külliye reddetmiştir. Scelle'ye göre, yetki kişinin istemini belirterek hukuksal durumlar yaratabilme iktidarındır. Egemenliğin ise kişiye her istediğini yapma ve böylece, iradesini diğer kişilere zorla kabul ettirme yetkisi olduğunu belirterek, bu doğrultuda tek egemenin hukuk olduğunu ileri sürmektedir⁴⁸. Zira, hukukun oluşturduğu bu yetkinin kullanılabilmesi, hukuk kurallarına bağlıdır ve yine bu kapsamda hukuki denetime tâbidir⁴⁹.

Scelle'ye göre, egemenlik Devletin hukuki unsuru olarak kabul edilemez. Bu açıdan düşünür, "*hukuksal bağımsızlık kuramı*" üzerinde durmaktadır. Bu kuram uyarınca, Devletler arasındaki ilişkilerin uluslararası hukuk ilkeleri doğrultusunda düzenlenmesi ile Devletler uluslararası ilişkilerde muhtariyet kazanarak, hukukun üstünlüğüne dayalı bir sistem kurabileceklerdir⁵⁰. Scelle, Devletlerin meydana getirdikleri hukuk normlarının etkileşimi ile bir araya gelerek, ortak işlem ve eylemler tesis ettiklerini ifade etmektedir. Bu normlar da Devletlerin hukuki tasarruflarının geçerliliğinin dayanağını teşkil etmekte, aynı zamanda da Devletlerin yetki alanlarının sınırlarını belirlemektedir. Bu nedenle, bütün ulusal normların uluslararası hukuka tâbi olduğunu; fakat bu durumun uluslararası hukuk normlarının ulusal hukuk normlarından

⁴⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Ibid., s. 227.

⁴⁷ Leon Duguit'tin hukuka, egemenliğe ve devlete bakış açısı için bkz., Leon Duguit, **Kamu Hukuku Dersleri**, (çev.: Süheyl Derbil), Ankara Üniversitesi Yayınları, 1954, passim; Leon Duguit, "Egemenlik ve Özgürlük", **Devlet Kuramı**, (der.: Cemal Baki Akal), Dost Kitapevi, İstanbul, 2000, ss. 379–402.

⁴⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Hubert Thierry, "The Thought of Georges Scelle", **European Journal of International Law**, Cilt 1, Sayı 1-2, 1990, ss. 193–209.

⁴⁹ Özman, op. cit., ss. 73–74.

⁵⁰ Çelik, op.cit., s. 223.

öncelikli olduğu anlamına gelmediğini belirtmektedir. Dolayısıyla, Scelle Devletlerin tasarruflarını yönlendiren ve yöneten hukuk kuralları aracılığıyla oluşturabilecekleri örgütlenme modellerinin hükümetler arasında işbirliğinden öteye geçemeyeceğini savunmaktadır⁵¹.

Diğer yandan Scelle, Devletlerin “dünya toplumu” içerisinde hukuk kuralları ile oluşturulan hukuki kişilikleri ile var olabileceklerini vurgulamaktadır. Devletlerin kendi egemenliklerine bencilce sarılarak, uluslararası ilişkilere nüfuz etmeye çalıştıklarını eleştiren düşünür, egemenliği “kabile ulusçuluğunun modern ifadesi” olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Scelle, Devletlerin “dünya toplumu”nu meydana getirebilmeleri için egemenin yetkilerinden feragatte bulunmaları ve Devletlerin temel prensiplerini şekillendiren uluslararası hukuk normları doğrultusunda meydana getirilecek uluslararası sosyal yapıları oluşturmaları gerektiğini de ileri sürmektedir⁵².

Scelle’nin dışında Hans Kelsen, Duguit gibi birçok düşünür de benimsemiş oldukları hukuk anlayışları nedeniyle egemenliği reddetmektedirler⁵³. Ancak bu düşünürlerin egemenliği reddetmeleri, mutlak egemenlik anlayışına tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Yukarıda belirtilen tarihsel süreç ele alındığında, günümüze kadar geçen zamanda egemenliğin tanımlanmasına ilişkin sorun daha çok onun sınırlandırılmasına yönelmektedir. Özellikle Soğuk Savaş ile birlikte ortaya çıkan uluslararası örgütlenmelerle birlikte egemenliğin, modern anlamda yeniden ele alınmaya başlandığı gözlemlenmektedir. Ayrıca, egemenliğin sınırlandırılmasının gerekliliği kesin olarak kabul edildikten sonra bu sınırlandırmanın kurumsallaştırılarak, sürekliliğinin ve kesinliliğinin nasıl sağlanacağı tartışılmaktadır.

⁵¹ Antonio Cassese, “Remarks on Scelle's Theory of "Role Splitting" (dé doublement fonctionnet) in International Law”, **European Journal of International Law**, Cilt 1, Sayı 1-2, 1990, ss. 231–215.

⁵² Ibid., s. 216.

⁵³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Hans Kelsen, “Devlet ve Hukuk Özdeşliği”, **Devlet Kuramı**, (der.: Cemal Baki Akal), Dost Kitapevi, İstanbul, 2000, ss. 425-458; Noberto Bobbio, “Kelsen ve Hukukun Kaynakları”, **Devlet Kuramı**, (der.: Cemal Baki Akal), Dost Kitapevi, İstanbul, 2000, ss. 459–472; Güriz; op. cit., ss. 320–354; Zabunoğlu, op. cit., ss. 134–138.

1.2. Egemenlik Türleri

Tarihsel süreçte egemenliğin hangi kaynaktan türediğine ilişkin çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. İlk çağlarda egemenlik ve din birbirine sıkı sıkıya bağlı mefhumlar olarak görülürken, Fransız İhtilali'nin ardından egemenlik, beşerden türeyen bir ürün olarak hukuka dayandırılmaya çalışılmıştır⁵⁴. Egemenliğin dayanağına ilişkin sorunlara yönelik çözümlerin altında yatan temel vurgu ise yönetilenlerin egemeni kabul etme ve ona itaat etme kaygısıdır. Bu bağlamda, çeşitli yönetim şekilleri doğrultusunda egemenliğin kime ait olduğu sorusundan hareketle “teokratik egemenlik teorileri” ve “demokratik egemenlik teorileri” olmak üzere iki başlık altında egemenlik türleri incelenmektedir.

1.2.1. Teokratik Egemenlik Teorileri

Teokratik egemenlik teorilerin⁵⁵ en önemli özelliği, egemenliğin ilahi kaynaklarla açıklanmaya çalışılmasıdır. Bu teorilere göre egemenlik, tartışmasız en üstün ve mutlak güç olarak kabul edilen tanrıya aittir. Ancak tanrı, bu egemenliği yeryüzünde bizzat kullanamayacağına göre, tanrı adına bu egemenliği yeryüzünde kullanacak insanlara ihtiyaç vardır. Bu insanların kimler olacağı ve bunların nasıl belirleneceği hususunda da iki ayrı doktrin altında farklı görüşler ileri sürülmektedir.

“*Doğüstü İlahi Hukuk Doktrini'ne*” göre tanrı yeryüzündeki insanların korunması ve düzenin sağlanması amacıyla iktidarı yaratmıştır. Aynı zamanda egemenliği yeryüzünde çeşitli Devletlerde kullanacak kişileri de bizzat ve doğrudan seçmiştir. Bu nedenle egemen olan krallar, kullandıkları egemenlik yetkilerini doğrudan tanrıdan almaktadırlar. O halde krallar, feodal beylere ve halka karşı değil, sadece tanrıya karşı sorumludurlar.

“*Providansiyel İlahi Hukuk Doktrini'ne*” göre ise egemenliğin mutlak sahibi

⁵⁴ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2001, ss. 88–89.

⁵⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Teziç, op.cit., ss. 89–92; Kemal Gözler, **Devlet Genel Teorisi**, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2007, ss. 87–88; Özdal/Genç, op. cit., s. 19.

tanrıdır. Ancak, egemenliği yeryüzünde kullanan kişiler doğrudan tanrı tarafından seçilmemişlerdir. Tanrı, tabii ve insan olaylarını üstün iradesi ile yönlendirme erkine sahiptir. Dolayısıyla, egemenlik yetkilerini kullanan kişiler tanrının yol göstermesi ile toplum aracılığıyla seçilirler⁵⁶.

1.2.2. Demokratik Egemenlik Teorileri

Demokratik egemenlik teorilerine⁵⁷ göre egemenliğin yegâne sahibinin tanrı değil, insanlar olduğu kabul edilmektedir. Egemenlik yetkilerini kullanma hakkına kralın değil; toplumun sahip olduğu düşüncesi 18.yy.’da “aydınlanma felsefesi” ile akli bir temele oturtulmaktadır. Ancak demokratik egemenlik teorileri de kendi içinde ikiye ayrılarak incelenmektedir.

“*Halk Egemenliği Teorisi*”⁵⁸ ilk kez 18. yüzyılda J.J. Rousseau’nun⁵⁹ “Toplum Sözleşmesi” adlı eserinde ortaya konulmuştur. Bu eseri ile Rousseau, egemenliği “genel irade” kavramı ile açıklamaktadır. Egemenlik genel iradenin kullanılması şeklinde tezahür etmektedir. Genel irade ise halkın iradesinin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Rousseau’ya göre toplum sözleşmesi ile her birey, bütün varlığı ve gücü ile kendini genel iradenin boyunduruğuna terk ederek, bütünün bölünmez bir parçası olmaktadır⁶⁰. Böylece egemenlik, yasama yetkisine sahip yegâne unsur olarak kanunlar aracılığıyla kişileri yükümlü kılma erkini elinde tutan, vazgeçilemez ve devredilemez, mutlak güç şeklinde ortaya çıkmaktadır.

⁵⁶ Egemenliğin kaynağını tanrı aracılığıyla bir ölçüde topluma dayandıran Providansiyel İlahi Hukuk Doktrini’ni ilk defa sistemleştiren Aquino’lu Thomas’tır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Hakyemez, op. cit. ss. 22–23; Akın, op. cit., ss. 50–59; Amittay op. cit., ss. 101–103; Göze, op. cit., ss. 90–99.

⁵⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Teziç, op. cit. 93–99; Gözler, op.cit.; 89–95; Özdal/Genç, op.cit., ss. 20–21.

⁵⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Teziç, op. cit., ss. 94–95; Gözler, op. cit.; 92–94; Özdal/Genç, op.cit.; ss. 20.

⁵⁹ Rousseau’nun görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Hakyemez; op.cit, ss. 36–40; Göze, op. cit, ss. 224–253; Amittay, op. cit. ss. 193–197; Akın, op. cit. ss. 156–173; Jean-Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, (çev.: Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, passim; Güriz, op. cit., ss. 208–214.

⁶⁰ Rousseau, op. cit., s. 15.

“*Milli Egemenlik Teorisi’ne*⁶¹” göre ise egemenliğin tek meşru kaynağı ve sahibi millettir. Egemenliğin millete ait olduğunu ileri süren ve millet egemenliği fikrini sistemleştiren Abbe Emanuel-Joseph Sieyes⁶²’dir. Düşünürü göre, öncelikle bireyler bir araya gelerek milleti oluşturmaktadır. Ancak daha sonraları, kamu ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla millete bir tüzel kişilik atfeden bireyler, ona süreklilik ve güç vermek amacıyla egemenlik sıfatını kullanmaktadırlar. Son olarak, ülke genişledikçe egemenlik yetkilerini kullanamayan bireyler, milletin iradesini kullanmak üzere kendi aralarından seçtikleri kişilere egemenlik yetkilerini kullanma yetkisini anayasaları aracılığıyla devrederler. Seçilen bu kişilerin de yetkileri her şeyin kaynağı tek ve üstün iktidar olan milletin iradesinden türeyen kurucu iktidar⁶³ tarafından oluşturulan anayasa ile sınırlıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, halk egemenliği teorisinden farklı olarak, egemenliğin kullanılmasındaki pratik sonuçlar açısından, egemenliğin bölünebileceği savunulmaktadır.

2. KLASİK EGEMENLİK VE AVRUPA BİRLİĞİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN ULUSLARARASI ÖRGÜTLENMELERDE EGEMENLİK YETKİLERİ

Yukarıda genel ve soyut olarak belirtilen egemenlik türleri egemenliği, ilahi kaynaklı Devlet modelinden, modern Devlete geçiş sürecinden merkezileşmenin en önemli aracı olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla egemenlik, Devleti bir nevi yeryüzü tanrısı konumuna getirebilecek vasıflandırmanın temel ögesi olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, uluslararası hukukun Devletler arasındaki ilişkilere giderek hâkim kılınması ile egemenliğin klasik yorumu yavaş yavaş terk edilmektedir. Egemenlik; özellikle insan hakları, kuvvetler ayrılığı gibi kavramlar ile ilişkilendirilerek, yeniden yorumlanmaktadır. Bu bağlamda, Devletler klasik işbirliğine dayalı, uluslararası hukuk karakterli örgütlenmelere cevaz vermektedir. 20. yy.’da ise klasik egemenlik anlayışının yerini sınırlı egemenlik anlayışına bırakması ile Devletlerin karşılıklı bağımlılığı üzerine

⁶¹ Teziç, op. cit., ss. 96–99; Gözler, op. cit.; 89-91; Özdal/Genç, op.cit.; s. 21.

⁶² Abbe Emanuel-Joseph Sieyes’in egemenlik ile ilgili görüşleri için bkz., Göze, op. cit.; ss. 254–261; Akın, op. cit.; ss. 174–185.

⁶³ Kurucu İktidara ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz., Kemal Gözler, **Kurucu İktidar**, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 1998, passim.

kurulu, özel ve tüzel kişilerin de haklara ehil olduğu ve birtakım yükümlülükler üstlendikleri örgütlenme modelleri ortaya çıkmaktadır. Böylece, egemenliğin hukuki formasyonunun, Devletler tarafından yeniden şekillendirilmesine gerek duyulmaktadır.

2.1. Klasik Egemenlik

Yukarıda aktarıldığı üzere, egemenliği ilk defa hukuksal bir kavram olarak tanımlayan düşünür Jean Bodin'dir. Bodin'den itibaren XX. yy.'ın ortalarına kadar, egemenlik mutlak, tek, bölünmez, sınırlandırılmaz ve vazgeçilemez bir öge olarak yorumlanmıştır. Hukuk ise sadece egemenliği somutlaştırılma aracı olarak görülmektedir. Bu nedenle, Devletler arasında yeni örgütlenme modelleri ortaya çıkıncaya kadar egemenlik, hukuku tanımlamıştır. Bu bağlamda, egemenlik bir Devletin, gerek kendi ülke topraklarında, gerekse uluslararası ilişkilerde sınırsız, tek, bölünmez, devredilmez, mutlak ve asli iktidarı olarak ifade edilmektedir. Tarihsel süreçte ortaya çıkan bu tanım "iç egemenlik" ve "dış egemenlik" ayrımı adı altında incelenmektedir.

2.1.1. İç Egemenlik

En genel anlamıyla iç egemenlik, Devletin siyasi iktidarının, iktidar sahibi diğer gerçek ve tüzel kişilerden üstün olması ve bu sayede, Devletin kendi ülke sınırları içerisindeki tüm vatandaşlarını bağlayıcı nitelikte, kesin kararlar alabilme ve üstün emretme gücünü kullanabilme erkini ifade etmektedir⁶⁴. Aslında bu tanım itibarıyla, iç egemenlik iki biçimde incelenmektedir. İlk olarak, iç egemenlik Devlet iktidarının kendisini, yani içeriğini belirtmektedir. İkinci olarak, iç egemenlik, Devlet iktidarının kendisini değil, bu iktidarın niteliklerini vurgulamaktadır⁶⁵. Bu açıdan değerlendirildiğinde, egemen olan iktidarın temel özellikleri şu şekilde

⁶⁴ Hakyemez, op. cit., s. 79

⁶⁵ Kapani, op. cit., s. 58.

özetlenmektedir⁶⁶:

- 1- Egemen iktidar, asli bir iktidardır, varlığını ve yetkilerini bir başka iktidardan almamaktadır;
- 2- Egemen iktidar, en üstün iktidardır; yani kendisinin bağlı olduğu başka bir iktidar yoktur;
- 3- Egemen iktidar, sınırsız bir iktidardır; kudreti hiçbir güç tarafından kayıt altına alınamaz;
- 4- Egemen iktidar, tek ve bölünmez bir bütündür;
- 5- Egemen iktidar devredilemez ve vazgeçilemezdir.

2.1.1 Dış Egemenlik

Dış egemenlik ise Devletler arasındaki ilişkilerde belirleyici öge olarak ele alınmaktadır. Zira, uluslararası hukukta egemenlik ve bağımsızlık kavramları aynı anlamda kullanılmaktadır. Dış egemenlik, Devletin hukuksal açıdan başka bir dış ya da üstün iktidara bağlı olmadan ve yalnızca uluslararası hukuk kuralları ya da kendi kabul ettiği bağlantılarıyla sınırlanan, serbestçe karar verme yetkisi olarak tanımlanmaktadır⁶⁷.

Dış egemenliğin uluslararası hukuktaki ilk doğal sonucu, egemen eşitlik ilkesidir. Bu ilke, Birleşmiş Milletler (BM) Kurucu Andlaşması'nın⁶⁸ 2. Md.'sinin 1. Prg.'ı itibarıyla hükme bağlanmaktadır. Egemen eşitlik ilkesi ile Devletlerin, ülkelerinde ve vatandaşları üzerinde tesis ettiği eylem ve işlemlerinde serbest hareket edebilme yetkisine sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda, bütün Devletlerin, karşılıklı olarak kabul edecekleri kural dışılıklar saklı kalmak şartıyla, uluslararası hukukta aynı haklardan yararlandığını ve aynı yükümlülükler altında olduğu ifade edilmektedir⁶⁹.

Dış egemenliğin ikinci doğal sonucu ise Devletlerin birbirlerinin içişlerine

⁶⁶ Kemal Gözler, "Devletin Genel ...", op. cit., ss. 81–84; Özdal/Genç, op. cit., s. 22, Hakyemez, op. cit., ss. 81–87, Ağaoğulları/Köker, op. cit., ss. 25–29.

⁶⁷ Gözler, "Devletin Genel...", op. cit., ss. 79.

⁶⁸ İlgili andlaşmanın Türkçe tam metni için bkz.; Mehmet Genç, **Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1991, ss. 32–53.

⁶⁹ Pazarcı, op. cit.; s. 150.

karışmama ilkesidir. Keza, bu ilke BM Kurucu Andlaşması'nın 2. Md.'sinin 7. Prg.'ı ile düzenlenmektedir. İçişlerine karışmama ilkesi gereğince, her Devletin kendi kurumsal, hukuksal ve siyasal yapısını belirleme hakkı mevcuttur. Zira, bu sorunlar sadece Devletin kendisini ilgilendirmekte ve ülkesel yetkisi kapsamında tasarruflar tesis etme yetkisini de beraberinde getirmektedir.

2.2. AB Örneği Üzerinden Uluslararası/Uluslarüstü Örgütlenmelerde Egemenlik Yetkileri

İç ve dış egemenlik ayrımı, gerek klasik uluslararası hukuk karakterine bürünen işbirliğine dayalı uluslararası örgütler, gerekse yapısal değişikliklerle birlik amacı güden ve sınırlı da olsa kendisini oluşturan Devletlerin ortak hukuk unsurlarından meydana gelen uluslarüstü örgütler tarafından modern anlamıyla kabul edilmektedir. Zira, gelişen örgütlenme modelleri ile Devletler, anayasalarında yer alan egemenlik yetkilerini yeniden düzenleme yoluna giderek, tesis ettikleri birtakım tasarruflarla iradelerini bağlamaktadırlar.

Nitekim, AB kendi oluşum süreci içerisinde egemenlik kavramına yeni bir anlam yüklemektedir. Bu oluşumla birlikte, günümüzde artık Devletlerin meydana getirdiği uluslararası/uluslarüstü kuruluşların Kurucu Andlaşmaları'na istinaden hukuki tasarruflar tesis etme yetkileriyle donatıldığı; buna karşılık birtakım yükümlülüklerle karşı karşıya kaldıkları gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda, AB'ne ve dolayısıyla Avrupa Toplulukları'na üye Devletler, Kurucu Andlaşmalar ve Kurucu Andlaşmalar'a istinaden yetkilendirilen kurumlar tarafından tesis edilen türeme tasarrufları ile oluşturulan hukuk düzenini uygulama yükümlülüğü altına girmektedir. Bu sebeple, üye Devletlerin anayasal sistemleri içerisinde tanımlanan egemenlik yetkilerini, belirtilen hukuk düzeni doğrultusunda yeniden düzenlemeleri gerekmektedir.

2.2.1. Avrupa Toplulukları Hukukunda Egemenlik Kavramı

XX. yy.'a kadar geliştirilmeye ve uygulanmaya çalışılan örgütlenme tasarılarının⁷⁰, AB'nin kurulmasına kadar geçen aşamada bütünleşmenin teorik ve pratik altyapısı hazırladıkları belirtilmektedir⁷¹. Nitekim, Avrupa'da Devletlerin ortak çıkarları doğrultusunda oluşturulması düşünülen birlik modeli; AKÇT⁷², Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET)⁷³ kurulmasıyla hayata geçirilmeye başlanmıştır. Avrupa bütünleşmesinin ilk ayağını oluşturan bu üç topluluğun kuruluş amaçları doğrultusunda, 1958 yılında yürürlüğe giren "*Avrupa Toplulukları'nın Ortaklaşa Bazı Kurumlarına İlişkin Sözleşme*" ile 1967 yılında yürürlüğe giren "*Fusion Andlaşması*" (Birleşme Andlaşması) ile Topluluk kurumları birleştirilmiş ve bütünleşme yolunda önemli bir adım atılmıştır. Bu Topluluklar, bazı Devletlerin de katılımıyla genişleyerek, Avrupa bütünleşmesinin nihai aşaması olarak kabul edilen AB'ni oluşturmuşlardır⁷⁴.

⁷⁰ Devletler arasındaki örgütlenme modelleri sistemli bir şekilde ilk olarak, Ortaçağ'da ön plana çıkmıştır. Bu dönemde oluşturulan kısa süreli örgütlenmelerdeki temel amaç, dış tehditlere karşı ortak bir saldırı ve savunma ağı geliştirmektir. Bu şekilde AB'nin oluşum aşamasına kadar geçen sürede düşünürler tarafından ortaya atılan örgütlenme modellerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz., Mehmet Genç, "Avrupa Örgütlenmesinin Evreleri", **ÜİİBF**, Cilt X, No 1-2, Nisan-Kasım 1989, ss. 90-94; Mehmet Gönlübol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Yayınları No: 236, Ankara, 1975, ss. 26- 36.

⁷¹ Genç, "Avrupa Topluluklarının...", op. cit., s. 5.

⁷² AKÇT'nun Kurucu Andlaşması; 18.04.1951 tarihinde Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg tarafından imzalanmış ve bu Devletlerin iç hukuklarında öngörülen yöntemlere istinaden onaylandıktan sonra, 23.07.1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir. AKÇT'nun, üye Devletler tarafından elli yıllık bir süre için akdedilmesi nedeniyle, AKÇT Kurucu Andlaşması 23 Temmuz 2002 tarihinde sona ermiştir. AKÇT, sadece kömür çelik sektörüne ilişkin olarak yetki kullanma yetkisi ile donatılmıştır. Kömür çelik sektöründe entegrasyonu amaçlayan Topluluğun muhatapları Devletler, kömür çelik işletmeleri ve sınırlı olsa belirli konularda gerçek kişilerdir. Bu konuda bkz., Ibid., ss. 10-11; Kamuran Reçber, **Avrupa Birliği Mevzuatı**, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, 2005, s. 2.

⁷³ AAET'nun ve AET'nun Kurucu Andlaşmaları ise 25 Mart 1957 tarihinde AKÇT'nu kuran Devletler tarafından imzalanmış ve bu Devletlerin iç hukuklarında öngörülen yöntemlere istinaden onaylandıktan sonra 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmişlerdir. Bu iki andlaşma da süresiz akdedilmiştir. AAET Kurucu Andlaşması; enerji sorununun çözülmesini, nükleer enerji sanayinin tesis edilmesini, gelişmesini ve nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını ve enerji üretiminin artırılmasını amaçlamaktadır. Bu açıdan Kurucu Andlaşma muhatap olarak, kural dışılık saklı kalmak kaydıyla, üye Devletleri ve firmaları almaktadır. Bu konuda bkz., Genç, "Avrupa Topluluklarının...", op. cit., s. 12, Reçber, op. cit., s. 3.

⁷⁴ AB'ne giden genişleme ve bütünleşme aşamalarının tarihsel gelişimi için ayrıntılı bilgi için bkz., Özdal/Genç, op. cit., ss. 54-120; Karluk, op. cit., ss. 7-140; Haluk Günoğur, "Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihsel Gelişimi (Dünü, Bugünü, Yarını)", **TCMB Avrupa Birliği El Kitabı**, Ankara, 1996, ss. 13-20; Gülören Tekinalp/Ünal Tekinalp, **Avrupa Birliği Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul,

Avrupa Toplulukları'nı⁷⁵ kuran Andlaşmalar, klasik uluslararası hukuk kuralları itibarıyla meydana getirilen ve üye Devletlerin iç hukuklarında öngörülen yöntemlerle onaylanarak, yürürlüğe giren uluslararası hukuk tasarruflarıdır. Kurucu Andlaşmalar itibarıyla Avrupa bütünleşmesine katılan Devletler, bütünleşmeyi sürekli kılmak amacıyla ortak ilkeler belirleyerek, bu hususları uygulama taahhüdü altına girmişlerdir. Ayrıca, bu mekanizmayı yürütecek adli sistemi meydana getirerek, bir hukuk düzeni oluşturmuşlardır⁷⁶. Böylece hukuk, Avrupa bütünleşmesinin aracı olarak görülmüştür.

Daha somut bir şekilde ifade etmek gerekirse, AT Kurucu Andlaşması'nın⁷⁷ 2. ve 3. Md.'leri itibarıyla, Topluluğun hedefleri ve faaliyet alanlarının sınırları belirtilmektedir. Bu hedefler ve faaliyet alanları doğrultusunda, AT ve üye Devletler, Kurucu Andlaşma itibarıyla birtakım haklara sahip olurken, birtakım yükümlülükler de üstlenmektedirler. Avrupa Toplulukları ise Kurucu Andlaşmalar itibarıyla, üye Devletlerin Topluluklara transfer ettiği veya tanıdığı yetki kullanma yetkisi doğrultusunda tasarruflar tesis etme yetkisini haizdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Avrupa Toplulukları'nın üye Devletlerden bağımsız bir iradeye sahip oldukları ifade edilmektedir. Belirtilen husus, AT Kurucu Andlaşması'nın 281. ve 282. Md.'leri ile hükme bağlanmıştır. Nitekim, ilgili hükümler uyarınca, Avrupa Toplulukları uluslararası hukuk ve iç hukuk kişiliğine sahiptir⁷⁸.

2000, ss. 1–39; Özlem Türk Terzi, “Avrupa Birliği Avrupa’da Bütünleşmenin Tarihsel Dönüşümü”, **İÜSBFD**, No 25, Ekim 2001, ss. 245–255.

⁷⁵ Bütünleşmenin tarihsel süreci içerisinde AB ile Avrupa Toplulukları terimlerinin aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Ancak Avrupa Toplulukları terimi, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren AB Kurucu Andlaşması'nın (Maastricht Andlaşması) G Maddesi ile Avrupa Topluluğu (AT) olarak ismi değiştirilen AET ile AAET ve AKÇT'nu ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. AB ise Toplulukların siyasi bütünleşmesi sonucu Maastricht Andlaşması ile tesis edilmiştir.

⁷⁶ Tuğrul Arat, “Avrupa Toplulukları Hukuku”, **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, 1995, ss. 38–41.

⁷⁷ AT Kurucu Andlaşması'nın Türkçe tam metni için bkz., Reçber, op. cit., ss. 51–265.

⁷⁸ AKÇT Kurucu Andlaşması'nın 6. Md.'sinin 2. Prg.'ı AKÇT'nun uluslararası hukuk kişiliğini açıkça düzenlemektedir. AAET Kurucu Andlaşması'nın 184. Md.'si ve AT Kurucu Andlaşması'nın 281. Md.'si, AKÇT Kurucu Andlaşması'na oranla açık olarak uluslararası hukuk kişiliğine ilişkin düzenlemeler içermeseler de AAET Kurucu Andlaşması'nın 185. Md.'si ve AT Kurucu Andlaşması'nın 282. Md.'si birlikte değerlendirildiğinde, iki Topluluğun uluslararası ve iç hukuk kişiliğine sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Genç, “Avrupa Topluluklarının...”, op. cit., ss. 30–31; Reçber, op. cit., ss. 3–4; Ayşe Füsün Arsava, **Avrupa Toplulukları Hukuku ve Bu Hukukun Ulusal Alanda Uygulanmasından Doğan Sorunlar**, AÜSBF Yayınları: 545, Ankara, 1985, ss. 4–9; Haluk

Avrupa Toplulukları'nın uluslararası hukuk kişiliğine sahip olması, kendini oluşturan Devletlerden ayrı ve bağımsız bir irade ile hukuk dünyasında var olabilmesi anlamına gelmektedir. Özellikle AT Kurucu Andlaşması, kendine özgü yapısı ile Toplulukların genel ve üye Devletlerden farklı bir irade ile donatıldığını vurgulamaktadır. Nitekim, bu açıdan Kurucu Andlaşmalar, biçimsel olarak uluslararası hukuk işlemi olarak nitelendirilseler de düzenledikleri alanlarda Devletlerin anayasaları ile aynı işleve sahip olmaktadır. Özellikle söz konusu Andlaşmalar, Topluluk kurumlarının, bir yandan birbiriyle, öte yandan da üye Devletler ve ulusal hukuklarda yetkili merciiler ile ilişkilerini ve yetki alanlarını düzenleyen temel ve hiyerarşik açıdan en tepedeki normlar bütününe meydana getirmektedirler⁷⁹. Ayrıca; demokrasi, insan hakları, Devletlerin ulusal birliğine saygı gibi temel ilkelerin benimsenmesi ile anayasa hukuku karakterli normların tesis edildiği ifade edilmektedir. Her ne kadar AB Anayasası⁸⁰ yürürlüğe giremese de Kurucu Andlaşmalar, belirtilen karakteri ile kısmen

Günoğur, **Avrupa Birliği Hukuk Düzeni**, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayını, Bilim Serisi-3, Ankara, 2007, ss. 5-6; Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Açısından Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Yaptığı Anlaşmalar**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayın No: 418, Ankara, 1978, s. 19-31; Tekinalp, op. cit., ss. 41-44; Kamuran Reçber, "Batı Avrupa Birliği'nin Uluslararası Hukuk Kişiliği", **AÜSBFD**, Cilt 57, No 1, Ocak-Mart 2002, ss. 93-95; Ayşe Füsün Arsava, "Amsterdam Anlaşmasının Ortak Hükümlerinin Analizi", **GÜİİBFD**, No 2, Güz 2000, s. 186; Ayşe Füsün Arsava, "Avrupa Birliği Anlaşması-Değişiklik Prosedürü", **AÜSBFD**, Cilt 54, Sayı 1, 1999, s. 9; Marek St. Korowicz, The Problem of the International Personality of Individuals, **The American Journal of International Law**, Cilt 50, Sayı 3, Jul., 1956, ss. 533-562.

⁷⁹ Sanem Baykal, "Avrupa Birliği'nin Geleceği: Meşruiyet: Meşruiyet Sorunu, Anayasallaşma Süreci ve Bütünleşmenin Nihai Hedefi Üzerine", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004, s. 125.

⁸⁰ 14-15 Aralık 2001 tarihinde yapılan Laeken Zirvesi ile resmen kurulan AB'nin Geleceği Konvansiyonu 28 Şubat 2002 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır. (Laeken Zirvesi'nin İngilizce tam için bkz., <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/laekenbildiri.html> (e.t.: 12.11.2007). 20.06.2003 tarihinde yapılan Selanik Zirvesi'nde "Avrupa Anayasa Taslağını" sunarak çalışmalarını sonlandırmıştır. 17-18.06.2004 tarihinde Devlet ve Hükümet Başkanları düzeyinde Nice'te toplanan AB Konseyi, AB Anayasası'nı benimsenmiştir. 29.10.2004 tarihinde üye Devletlerin temsilciler tarafından imzalanmış ve Devletlerin iç hukuk yöntemleri ile onaylanması öngörülmüştür. Ancak, 29.05.2005 tarihinde Fransa'da ve 01.06.2005 tarihinde ise Hollanda da yapılan referandumlar ile AB Anayasası reddedilmiş ve bu nedenle yürürlüğe girememiştir. AB Anayasası'nın İngilizce tam metni için bkz.; Official Journal of the European Union, C 10, V. 47, 16.12.2004, <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/JOhtml.do?uri=OJ:C:2004:310:SOM:EN:HTML> (e.t.: 12. 11. 2007). AB Anayasası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Baykal, op. cit., ss. 138-153; Kamuran Reçber, "Avrupa Birliği'nde Değişim İhtiyacı: Avrupa Toplulukları Ortadan Kaldırılıyor. (Hukuksal Analiz)", **Global Strateji**, Yıl 3, Sayı 12, Kış 2008, ss. 83-84; Sanem Baykal-Özgür Tonus, "Avrupa Birliği Anayasal Antlaşma Taslağı Üzerine Değerlendirmeler", http://www.ceterisparibus.net/ab/ab_makaleler.htm, (e.t.: 13.11.2007).

de olsa anayasalar ile aynı işleve sahip olduğu vurgulanmaktadır⁸¹.

Diğer yandan Kurucu Andlaşmalar, klasik uluslararası hukuk tasarruflarından farklı olarak, özerk bir hukuk sistemi meydana getirmektedir. Nitekim, Topluluk hukuk düzeni, Topluluğun ulusal egemenlik yetkilerine benzer yetkileri kullanarak, bağımsız yasama, yürütme ve yargı faaliyetlerinde bulunabilme yetkisini tanımaktadır. Ayrıca, AT hukuk normları⁸² şartlara göre Devletlerin yanında, bireyleri de muhatap almaktadır. Bu bağlamda, Kurucu Andlaşmalar ve işbu Andlaşmalar’a istinaden tesis edilen türeme tasarrufların, üye Devletlerin iradesinden bağımsız olarak Topluluğa mal edilmesi ve doğrudan geçerliliğe sahip olması, AT hukukunu uluslararası hukuktan farklı ve kendi has bir hukuk düzeni haline getirmektedir. Ancak, bu özelliğine rağmen, AT hukukunun Devletler hukukundan tamamen bağımsız değildir. Zira, Kurucu Andlaşmalar’ın klasik uluslararası hukuk işlemleri olması sebebiyle, Topluluk hukuku geçerliliğini uluslararası hukuktan almaktadır. Bu anlamda, AT hukuk düzeni belirtilen nitelikleri sebebiyle, “sui generis” bir yapı arz etmektedir⁸³. Dolayısıyla, AT hukuk kurallarının normatif temellerini oluşturan Kurucu Andlaşmalar’ın ve yetkili Topluluk kurumlarının oluşturduğu normların üye Devletler açısından bağlayıcı ve geçerli olması, belirtilen hukuk düzenini ulusal hukuklar karşısında özerk kılmaktadır⁸⁴.

⁸¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Arat, op. cit., s. 36; Bertil Emrah Oder, **Avrupa Birliği’nde Anayasa ve Anayasacılık**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2004, s. 112; Ayşe Füsün Arsava, “Avrupa Anayasası Yolunda Ulusal Anayasa Hukuklarının Karşılıklı Etkileşimi” **Yeni Türkiye, Avrupa Birliği Özel Sayısı**, Cilt 35, Yıl 6, Eylül-Ekim 2000, s. 685; Ayşe Füsün Arsava, “İnsan Haklarının Supranasyonel Himayesi ve Devlet Anlayışında Ortaya Çıkan Değişim”, **Global Strateji**, Cilt 3, Sayı 8, 2007; Ayşe Füsün Arsava, “Kurucu Anlaşmalar ve Anlaşmaların Anayasa Hukuku Karakteri”, **AÜHFD**, Cilt 52, Sayı 1, ss. 125–134.

⁸² A. G. Toht, “The Individual and the European Law”, **The International and Comparative Law Quarterly**, Cilt 24, Sayı 3, Jul. 1975, s. 659.

⁸³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Arsava, “Avrupa Topluluklarının...”, op. cit., ss. 11–22.

⁸⁴ Ayşe Işıl Karakaş, **Avrupa Topluluğu Hukuk Düzeni ve Ulus Devlet Egemenliği**, Der Yayınları, İstanbul, 1993, s. 31. Ayrıca bu husus, ATAD’nın ilgili içtihatları ile de açıklığa kavuşturulmuştur. Nitekim, Divan’ın 1962 tarihinde tesis ettiği Bosch Kararı’nda, ulusal hukuk ile Topluluk hukukunun iki farklı hukuk düzeni olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda, bu içtihat ile ulusal mahkemelerce verilen kararların geçerliliğinin irdelenmesi ve bu kararların iptal edilmesi yetkisinin Divan’a Kurucu Andlaşmalar tarafından verilmediği belirtilmiştir. Kurucu Andlaşmalar itibarıyla ise Divanın sadece ön karar prosedürünü işletilirken ulusal mahkemeler tarafından verilen kararın kesin nitelikte olup olmadığını tespit etme yetkisinin olduğu belirtilmiştir. ATAD’nın tesis ettiği 06.04.1962 tarihli Bosch kararı için bkz.; C-13/61, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61961J0013:EN:HTML#CO> (e.t.: 13.02.2008).

Topluluk hukuku, “sui generis” niteliği itibarıyla, AT kurumlarına, belirli amaçlarla sınırlı kalmak şartıyla birtakım işlem ve eylemler tesis etme yetkisi de tanımaktadır. Nitekim, Kurucu Andlaşmalar itibarıyla, birtakım alanlarda Topluluğa, münhasır yetki alanı oluşturularak yasama faaliyetlerinde bulunma yetkisi devredilmektedir. Bu gibi alanlarda, AT kurumlarının sahip olduğu münhasır yetkilerin, tek başına var olan yetkiler olduğu ifade edilmekte; yani bu yetkilerin orijinal olduğu savunulmaktadır. Bu alanlarda Topluluk uluslararası niteliğe bürünmektedir⁸⁵. Bazı alanlarda ise üye Devletlerin egemenlik yetkilerini korudukları ve Topluluğun düzenleme ve müdahale etme yetkisinin sınırlandırıldığı görülmektedir. Bu durumda Topluluk, işbirliğinin ön planda olduğu uluslararası hukuk karakterine sahip örgütlenme modeli ile ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, Kurucu Andlaşmalar⁸⁶ uyarınca oluşturulan Topluluğun yetki alanının, üye Devletlerin bazı alanlarda egemenlik yetkilerini devretmesiyle, bazı

⁸⁵ Üye Devletlerin egemenlik yetkilerini devrettikleri ve supranasyonal hukuk yapısına sahip olduğu alanlar mal, kişi, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımı (dört temel özgürlük alanı) ile tarım, ticaret, rekabet, enerji, para gibi ortak politikalar ve ATAD’nın zorunlu yargı yetkisine ilişkin düzenlemeler şeklinde özetlenmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Genç, “Avrupa Topluluklarının...”, ss. 24–28, Günuğur, “Avrupa Birliği Hukuk...”, op. cit., ss. 27–33; Kamuran Reçber, **Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri**, Alfa Akademi Aktüel Yayınları, 2. Baskı, Bursa, 2008, s. 167; Ayşe Işıl Karakaş, “Avrupa Birliği’nde Egemenlik Yetkilerinin Devri Sorunsalı”, **Avrupa Birliği Hukuku Seminerleri 10-12 Ekim 2002**, (çev. ve yayına hazırlayanlar: İdil Işıl Gül ve Lami Bertan Tokuzlu), YEB, İstanbul, 2003, s. 43.

⁸⁶ Ayşe Füsün Arsava, “Avrupa Egemenliğinin Dayanak ve Sınırları”, **ATAUM Bülteni**, Sayı 3, Yıl 1, Güz 2001, s. 2. AT Kurucu Andlaşması’nın 5. Md.’sinin 1. Prg. sınırlı yetki ilkesini düzenlemektedir. Buna göre, Birlik hedeflerine ulaşırken bu Andlaşma’da belirtilen süreler ve sınırlar çerçevesinde, amacı doğrultusunda faaliyette bulunma yetkisine sahiptir. 5. Md’nin 2. Prg.’ı yetki ikamesi ilkesini tanımlamaktadır. Bu hüküm uyarınca münhasır yetki alanına girmeyen alanlarda ise ilgili faaliyetin hedefleri doğrultusunda üye Devletler tarafından tatminkâr bir ölçüde gerçekleştirilemeyeceği ve dolayısıyla öngörülen faaliyetin boyutları ve etkileri Topluluk seviyesinde daha iyi gerçekleştirilebileceği ölçüde Topluluğun müdahalede bulunma yetkisi mevcuttur. Aynı maddenin 3. Prg. ise Topluluk faaliyetlerinin bu Andlaşmanın hedeflerine erişmek için gerekli olan sınırlı aşamayacağını hükme bağlayarak, orantılılık ilkesi düzenlenmektedir. Buna göre yetki ikamesi ve orantılılık ilkesi, AB’nin yetki sınırı olarak belirtilmiş ve söz konusu ilkelerin uygulanması için Devletler tarafından 1997 tarihli “Yetki İkamesi ve Orantılılık İlkelerinin Uygulanmasına İlişkin Protokol” imzalanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Yetki ikamesi ilkesi (Subsidiarite) ve orantılılık ilkesi, Topluluk/Birlik ile üye Devletler arasındaki yetki paylaşımının unsurlarını belirtmektedir. İlgili madde ve belirtilen protokol için bkz., Reçber, “Avrupa Birliği...”, op. cit., ss. 55–56; ss. 306–310. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Ayşe Işıl Karakaş, **Avrupa Birliği Hukuku’nda Anayasal İlkeler**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 2003, ss. 101-133; Gülören/Gülören vd., op.cit., ss. 91–102; Oder, op. cit., ss. 457–488; Günuğur, “Avrupa Birliği Hukuk...”, op. cit., ss. 115–129; Mehmet Özcan, “Subsidiarite İlkesinin AB’de Uygulanması ve Yerel Yönetimler Bağlamında Türkiye’de Uygulanabilirliği Konusunda Değerlendirme”, <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=22> (e.t.: 12. 04.2008).

alanlarda ise egemenlik yetkilerini kullanma yetkisinin devredilmesiyle oluştuğu vurgulanmaktadır⁸⁷. Bu nedenle, AT örgütlenme modeli irdelenirken, kurumsal ve hukuksal yapısı hakkında genelleme yapmadan, kendine özgü sistemi içerisinde ele alınması gerektiği savunulmaktadır⁸⁸.

Ayrıca, üye Devletlerin egemenlik alanlarının daraldığı ve aynı ölçüde AT kurumlarının düzenleme yapma ve müdahalede bulunma yetkisinin genişlediği belirtilmektedir. Zira, üye Devletlerin sahip oldukları yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin benzerleri Kurucu Andlaşmalar aracılığıyla Birlik kurumlarına da tanınmaktadır⁸⁹. Dolayısıyla, Topluluğun düzenleme yapma yetkisine sahip olduğu alanlarda Devletlerin kendi anayasalarından kaynaklanan yürütme, yasama ve yargıya ilişkin yetkileri ya tamamen ortadan kaldırılmakta ya da ciddi boyutlarda sınırlandırılmaktadır. Nitekim, Karakaş'ın da belirttiği üzere, Topluluğun münhasır yetkisinin tanındığı alanlarda, üye Devletlerin normatif iktidarı kalmamakta, bu durumun doğal sonucu olarak da ulusal parlamentolar yetkinsizleşmektedir⁹⁰. Böylece, Devletlerin klasik egemenlik anlayışının giderek yerini bütünleşmenin amaçları doğrultusunda sınırlandırılmış egemenlik anlayışı almaktadır. Bu husus, AT Kurucu Andlaşması'nın 10. Md.'si itibarıyla, üye Devletlere getirilen yükümlölükler doğrultusunda ifade edilmektedir⁹¹. İşbu madde uyarınca, üye Devletlerin bu Andlaşma'dan ve Topluluk kurumlarının tasarruflarından doğan yükümlölüklerinin yerine getirilmesini sağlayacak tüm önlemleri alma ve bu Andlaşma'nın amaçlarının gerçekleştirilmesini tehlikeye koyabilecek nitelikte tüm girişimlerden kaçınma yükümlölükleri olduğu düzenlenmektedir. Bu bağlamda, üye Devletlerin bütün ulusal mercileri ile AT hukuk düzeninin uygulanmasını sağlayacak hukuksal zemini oluşturmakla yükümlü oldukları belirtilmektedir.

⁸⁷ Genç, "Avrupa Topluluklarının...", op. cit., s. 19.

⁸⁸ Kamuran Reçber, **Avrupa Toplulukları İlk Derece Mahkemesi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2002, ss. 146-147.

⁸⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Arsava, "Avrupa Topluluklarının...", op. cit., ss. 172-184.

⁹⁰ Karakaş, "Avrupa Topluluğu Hukuk...", op. cit., s. 91.

⁹¹ AT Kurucu Anlaşması'nın 10. Md.'si için bkz., Reçber, "Avrupa Birliği ...", op. cit., s. 57.

2.2.2. AB Kurucu Andlaşması İtibarıyla Egemenlik Kavramı

Avrupa Toplulukları'nı oluşturan üye Devletler, ortak çıkarları doğrultusunda ekonomik bütünleşme amacıyla bir araya gelerek, 07.02.1992 tarihinde Maastricht Andlaşması'nı⁹² imzalamıştır. İşbu Andlaşma'nın üye Devletlerin ulusal hukuklarınca öngörülen prosedüre göre onayladıktan sonra, 01.11.1993 tarihinde yürürlüğe girmesi ile AB tesis edilmiştir. Her ne kadar faaliyet alanı ve sınırları, AB Kurucu Andlaşması itibarıyla hükme bağlansa da AB, uluslararası hukuk kişiliğine sahip değildir⁹³. Ancak AB, Kurucu Andlaşma itibarıyla hükme bağlanan hedefleri doğrultusunda üç sütun (a- Avrupa Toplulukları, b- ortak dış politika, güvenlik ve savunma, c- adalet ve içişleri) üzerine kurulu bir yapı olarak kabul edilmektedir⁹⁴. Dolayısıyla AB, Kurucu Andlaşması uyarınca, hedeflerini gerçekleştirirken Avrupa Toplulukları'nın kurumlarından faydalanmaktadır.

Nitekim Avrupa Toplulukları kurumlarının belirtilen yetkisi, AB Kurucu Andlaşması'nın 1. Md.'sinin 3. Prg.'ı itibarıyla, Birliğin işbu Andlaşma ile oluşturulan politikalar ve işbirliği şekilleri ile tamamlanan Avrupa Toplulukları üzerine kurulu olduğu belirtilerek hükme bağlanmıştır. Ayrıca, AB Kurucu Andlaşması'nın 2. Md.'si uyarınca, Birliğin amaçlarına, işbu Andlaşma düzenlemelerinin atıfta bulunduğu AT Kurucu Andlaşması'nın 5. Md.'si doğrultusunda erişilebileceği düzenlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, AB ve dolayısıyla Avrupa Toplulukları kurumlarının sınırlı yetki, yetki

⁹² Maastricht Andlaşması ile, aynı zamanda tesis edilen AB Kurucu Andlaşması, üye Devletlerin 02.10.1997 tarihinde imzalanan ve 01.05.1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Andlaşması ile 26.02.2001 tarihinde imzalanan ve 01.02.2003 tarihinde Nice Andlaşması ile değiştirilmiştir. AB Kurucu Andlaşması'nın Türkçe tam metni için bkz.; Ibid., ss. 11-49.

⁹³ Avrupa Anayasası'nın Fransa ve Hollanda'nın iç hukuk prosedürlerince onaylanmaması nedeniyle AB'nin uluslararası hukuk kişiliği konusundaki hukuki belirsizliklere son vermek amacıyla AB Kurucu Andlaşması ile Avrupa Toplulukları Kurucu Andlaşmaları'nda değişiklikler yapan Reform Andlaşması (Lizbon Andlaşması), 13.12.2007 tarihinde üye Devletler tarafından imzalanmış ve 01.01.2009 tarihinde üye Devletlerin iç hukuklarında öngörülen prosedür uyarınca onaylanarak yürürlüğe girmesi planlanmıştır. Bu Andlaşma ile Avrupa Birliği Kurucu Andlaşma'nın adının değiştirilmemesine rağmen, Avrupa Toplulukları Kurucu Andlaşması'nın ismi "Birliğin İşleyişine İlişkin Andlaşma" olarak değiştirilmiştir. Reform Andlaşması'na ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz., Reçber, "Avrupa Birliği'nde Değişim...", op. cit., ss. 85-90. Ayrıca Reform Andlaşması'nın İngilizce tam metni için bkz., <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML> (e.t.: 23. 02. 2008).

⁹⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Reçber, "Avrupa Birliği...", op. cit., ss. 6-7; Ayşe Füsün Arsava, **Amsterdam Anlaşması'nın Avrupa Birliği Hukuku'na Katkıları (Makaleler Derlemesi)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları Sayı: 589, Ankara, 2000, ss. 69-113.

ikamesi ve orantılılık ilkeleri doğrultusunda tasarruflar tesis edecekleri ifade edilerek, sahip oldukları yetkilerin hukuksal sınırlarının AT Kurucu Andlaşması düzenlemeleri itibarıyla belirleneceği hükme bağlanmıştır.

AB'nin üzerine kurulu olduğu diğer sütunu ise ortak dış politika, güvenlik ve savunma alanı oluşturmaktadır. Nitekim, AB Kurucu Andlaşması'nın 2. Md.'sinin 2. Prg.'ı AB'nin hedeflerinden birinin, 17. Md. hükümleri uyarınca, özellikle ortak bir savunma anlayışına götürebilecek şekilde ortak bir savunma politikasının tedricen tasarlanmasını içeren, ortak dış ve güvenlik politikasının yürürlüğe konulması ile Birliğin uluslararası alanda varlığını göstermek olduğunu belirtmektedir. Bu hususta kararlar tesis etmeye yetkili olan AB Bakanlar Konseyi, AB Kurucu Andlaşması 23. Md.'sinin 1. bendi itibarıyla oybirliği ile hareket etmektedir. Ancak, AB Kurucu Andlaşması 23. Md.'sinin 2. bendinde belirtilen bazı durumlarda, AB Bakanlar Konseyi ortak strateji temelinde ortak eylem ve tavırların kabul edilmesi ve diğer konulara ilişkin kararlar ile ortak bir tavrın veya ortak bir eylemin yürütülmesine ilişkin her türlü kararı ağırlıklı çoğunlukla alabilmektedir⁹⁵. Ortak dış politika, güvenlik ve savunmaya ilişkin bazı durumlarda AB Bakanlar Konseyi'nin tasarruflarına ilişkin oy nisabı ağırlıklı çoğunluk olarak benimsense de, üye Devletler genel olarak egemenlik yetkilerinden vazgeçmemektedirler⁹⁶. Bu nedenle, belirtilen alanda Birlik uluslararası yetkilere sahip değildir.

AB'yi oluşturan üçüncü sütun olan adalet ve içişleri alanında ise AB Kurucu

⁹⁵ AB Kurucu Andlaşması'nın 11-28. Md.'leri uyarınca ortak dış politika, güvenlik ve savunma konularında yetki kullanma yetkisini haiz olana organların yetkilerinin içeriği ve ortak dış politika, güvenlik ve savunma alanında tesis edilen tasarrufların benimsenmesinde uygulanan karar alma süreci için bkz., Özdal, op. cit., ss. 145–172; Kamuran Reçber, “Avrupa Birliği Kurucu Andlaşması İtibarıyla Avrupa Birliği Üyesi Devletler Arasında Ortak Dış Politika, Güvenlik ve Savunma Konularında Bir Uzlaşma Var Mı?”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 35, Sayı 3, Eylül 2002, ss. 117–122.

⁹⁶ Reform Andlaşması ile “kalıcı, yapısal işbirliği” gibi kavramlara yer verilmekle birlikte, üye Devletler arasında güvenlik ve savunma alanlarındaki işbirliği yeniden ele alınmaktadır. İşbu Andlaşma'nın Md. 3a 2 ve 10c (a) 1 itibarıyla ulusal güvenlik ve savunma konularının bir yandan üye Devletlerin münhasır egemenlik yetkileri içinde kabul edildiği, diğer yandan da özellikle ortak savunma konusunda Birliğin gelişim süreci içerisinde yetkilendirilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Bu nedenle, Reform Andlaşması'nın yürürlüğe girmesi halinde ilgili alanda tedrici bir yetki devrinin gerçekleştirilebileceği hükme bağlanmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Barış Özdal, “Lizbon Reform Andlaşması'nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na İlişkin Düzenlemelerinin Analizi”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 4, Sayı 7, Haziran 2008, ss. 146–156.

Andlaşması'nın 34. Md.'sinin 2. Prg.'ı itibarıyla AB Bakanlar Konseyi oybirliği ile kararlar tesis edebilme yetkisine sahiptir. Ancak, AB Konseyi ilgili hükmün (b), (c) ve (d) bentlerinde herhangi bir önlemi kabul etmeden önce en fazla üç ay içerisinde görüş bildirmek üzere, Avrupa Parlamentosu (AP)'na danışma zorunluluğu düzenlenmiştir. Belirtilen süre içerisinde AP karar veremezse, Konsey'in tek başına harekete geçebilme yetkisi mevcuttur. Genel olarak aktarılan bu süreç ele alındığında, üye Devletlerin ortak dış politika, güvenlik ve savunma alanlarında olduğu gibi, adalet ve içişleri alanında da egemenlik yetkilerinden vazgeçemedikleri ve bu alanlarda sadece egemenlik yetkilerini sınırlandırma yoluna gittikleri görülmektedir. Belirtilen alanda AB, işbirliğine dayalı klasik uluslararası örgütlenme niteliğine bürünmektedir.

2.2.3. Avrupa Toplulukları'na Üye Devletlerin Ulusal Hukukları İtibarıyla Egemenlik Yetkilerini Devretme Sorunu

AT'na ve dolayısıyla AB'ne tam üyeliğin⁹⁷, “sui generis” bir hukuk düzenine ve örgüte katılma anlamına geldiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla, üye Devletlerin ulusal egemenlik yetkilerinin bir bölümünün Topluluk kurumlarına devri veya bu yetkilerin sınırlandırılması ile egemenlik yetkilerinin ortaklaşa kullanımı üzerine kurulan uluslararası bir yapı olduğu ifade edilmektedir. Devraldığı bu yetkileri kullanan AT ve bu sayede AB, tüm üye Devletleri doğrudan veya dolaylı bağlayan hukuk normları tesis etmektedirler⁹⁸. Nitekim, Kurucu Andlaşmalar'ın ve bu Andlaşmalar'a istinaden ilgili kurumların tesis ettiği türeme normların doğrudan uygulanabilirliği ve ulusal hukuk tasarrufları karşısındaki üstünlüğü nedeniyle, üye Devletlerin, Topluluk hukukunun bu nitelikleri doğrultusunda başta anayasaları olmak üzere, ulusal mevzuatlarını uyumlaştırmaları gerekmektedir.

Daha somut bir şekilde ifade etmek gerekirse, Avrupa Toplulukları'na üye Devletlerin ulusal hukuklarını, Topluluk hukuku ile uyumlaştırma yükümlülüğü, hem

⁹⁷ AB'nin dava ve fiil ehliyeti bulunmamaktadır. Bu nedenle, AT Kurucu Andlaşması itibarıyla Topluluklar nezdinde AB'ne tam üyelik gerçekleşmektedir. Nitekim, AB'nin tam bir kurumsal yapısı mevcut değildir.

⁹⁸ Haluk Günuğur, “Avrupa Birliği'nin Son Genişlemesi, Yeni Üye Devletlerde Yapılan Anayasal Düzenlemeler ve Türkiye”, *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1-2, 2004, s. 83.

ilgili hukuk düzeni hem de ulusal hukuk düzenleri açısından gerekmektedir. Nitekim üye Devletler, bir yandan Topluluk hukukuna aykırı düşebilecek ihlal fiillerinden kaçınma ve gerekli yükümlülükleri yerine getirme taahhüdü altına girmektedir. Ayrıca, ulusal hukukları itibarıyla Topluluk hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesi ve hakların bireyler tarafından kullanılması amacıyla geçerli ve sıhhatli tasarruflar tesis etme yükümlülüğü ile de karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu nedenle, üye Devletlerin ulusal hukuklarını, Topluluk mevzuatı ile uyumlaştırmanın iki hususta gerekli olduğu savunulmaktadır⁹⁹.

Başta, anayasalarda yer alan egemenlik yetkilerinin devredilmesine ilişkin yasakların ya da sınırlandırılmaların yeniden ele alınması hukuki bir zorunluluk haline gelmektedir. Bunun yanında, üye Devletlerin ülkesel yetkisi kapsamında doğrudan uygulanacak ve diğer normlar ile çatışması durumunda, Topluluk normlarına öncelik verecek hukuksal düzenlemelere gerek duyulmaktadır. Ulusal hukukların Topluluk mevzuatı ile uyumlaştırılması sorununu, Topluluk hukuku açısından değerlendirmek gerekirse, Kurucu Andlaşmalar itibarıyla AT hukuk normlarının doğrudan uygulanabilirliği ve ulusal hukuk ile Topluluk hukukunun çatışması durumunda, Topluluk hukukunun öncelikle uygulanmasının gerekliliği, ulusal hukuklar açısından birtakım hukuki sonuçları da beraberinde getirmektedir.

Ancak, AT hukuk düzeninin belirtilen özellikleri, Kurucu Andlaşmalar'da yer almamakla birlikte, ATAD tarafından ilgili hukuk normlarının hizmet ettiği amaçlar dikkate alınarak, üstünlük ve doğrudan uygulanabilirlik doktrinleri kabul edilmiştir. Dolayısıyla, Topluluk normlarının yorumlanması hususunda ATAD'nın içtihatlarına öncelik verilmektedir¹⁰⁰. Böylelikle ATAD, Topluluk ile üye Devletler arasındaki yetki paylaşımının belirlenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir.

Öncelikle, ATAD'nın 15.07.1964 tarihinde Topluluk hukukunun üstünlüğüne

⁹⁹ Hüseyin Pazarcı, "Avrupa Topluluğu Hukukuna Uyum Açısından Türk Anayasal Düzeni", **Avrupa Topluluğu Hukuku ve Türkiye'nin Uyum Semineri**, Türk Ekonomi Bankası A.Ş. İstanbul Teknik Üniversitesi, 2. Baskı, İstanbul, 1990, s. 129.

¹⁰⁰ Mehmet Özcan, "Avrupa Birliği Anayasası'nın AB Kurumsal Yapısı Üzerine Etkileri", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 1, No 1-2, 2005, ss. 60-61.

ilişkin tesis ettiği Costa/Enel Kararı uyarınca, klasik uluslararası andlaşmalardan farklı olarak Kurucu Andlaşmalar'ın farklı ve ayrı bir hukuk düzeni oluşturduğunu kabul etmiştir. ATAD, bu hukuk düzeninin üye Devletlerin ulusal hukuklarının bir parçası haline geldiğini ve Devlet ülkesinde uygulanmasının bir yükümlülük teşkil ettiğini vurgulamıştır. Bu nedenle, Kurucu Andlaşmalar itibarıyla Topluluğa tanınan yetkiler doğrultusunda, üye Devletlerin egemenlik yetkilerinin sınırlandığı veya egemenlik yetkilerinin, üye Devletlerden Topluluğa geçtiği ifade edilmiştir. Ayrıca bu kararlar birlikte ATAD, Kurucu Andlaşmalar'dan kaynaklanan hukuk düzeninin ulusal hukuklar karşısındaki üstünlüğünün olmadığını iddia etmenin, Topluluk hukukunun niteliklerinin göz ardı edilmesine ve bu hukuk düzeninin temellerinin sorgulanmasına neden olacağını belirtmiştir¹⁰¹. Keza ATAD, 17.12.1970 tarihli Internationale Handelsgesellschaft Kararı'nda ise Topluluk hukukunun üstün niteliğini bir adım öteye taşıyarak, üye Devletlerce Topluluk tarafından tesis edilen tasarrufların ulusal anayasalarda yer alan temel prensiplerine veya ulusal anayasal yapının ilkelerine dayanılarak geçersizliğinin ileri sürülemeyeceği ifade edilmiştir¹⁰². Böylece, üye Devletlerin anayasal yapılarını dahi, AT mevzuatı ile uyumlaştırma yükümlülüğü dolaylı olarak kabul edilmiştir.

AT hukukunun üye Devletlerin, ülkesel yetkileri dâhilinde doğrudan uygulanabilirliği ise bu hukuk düzeninin yukarıda belirtilen niteliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim ATAD, 05.02.1963 tarihinde aldığı Van Gend de Loos Kararı ile Topluluk hukuk düzeninin ulusal hukuk düzenlerinden bağımsız olduğunu belirtmekle beraber, üye Devletlerin hukuki mirasları üzerine kurulu olduğunu vurgulamıştır¹⁰³. Bu nedenle, Topluluk hukukunun gerek üye Devletler, gerek bu Devletlerin vatandaşları, gerekse de Kurucu Andlaşmalar itibarıyla kurumlar kapsamında haklar ve yükümlülükler meydana getirdiğine dikkat çekilmiştir. Böylece,

¹⁰¹ ATAD'nın 15.07.1964 tarihinde tesis ettiği Costa/Enel Kararı'nın İngilizce tam metni için bkz., C-6/64, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61964J0006:EN:HTML#CO>, (e.t.: 22.11.2007).

¹⁰² ATAD'nın 17.12.1970 tarihinde tesis ettiği Internationale Handelsgesellschaft Kararı'nın İngilizce tam metni için bkz., C-11/77, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61970J0011:EN:HTML>, (e.t.: 22.11.2007).

¹⁰³ ATAD'nın 05.02.1963 tarihinde tesis ettiği Van Gend de Loos Kararı'nın İngilizce tam metni için bkz., C-26/62, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61962J0026:EN:HTML> (e.t.: 22.11.2007).

Topluluk hukukunun bireyler açısından da ulusal yargı organları tarafından korunması gereken doğrudan kullanılacakları haklar meydana getirdiği kabul edilmiştir.

Bu kararlarla birlikte üye Devletlerin, Kurucu Andlaşmaları ve işbu Andlaşmalar'a istinaden Topluluğun yetkili kurumları aracılığıyla tesis edilen türeme (sekunder) normları uygulama yükümlülükleri mevcuttur. Klasik uluslararası hukuklardan farklı olarak, Topluluk yasama, yürütme ve yargı niteliğindeki yetkilerini kullanarak, ulusal hukuklarda doğrudan sonuç doğuran tasarruflar tesis edebilmektedirler¹⁰⁴. Dolayısıyla, üye Devletlerin Topluluk lehine yasama, yürütme ve yargı faaliyetlerinin kısmen sınırlandırılması veya ortadan kaldırılması ve bu amaçla ulusal anayasalarda birtakım değişiklikler yapması zorunlu hale gelmektedir.

Bununla birlikte Kurucu Andlaşmalar itibarıyla, AT kurumları ve üye Devletler arasındaki yetki paylaşımına ilişkin, açık ve net bir yetki kataloğunun oluşturulamaması birtakım belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Nitekim, üye Devletlerin egemenlik yetkilerinin sınırlandırılmasına ilişkin Kurucu Andlaşma hükümlerinin dar yorumlanması talebi, özünde AT ile üye Devletler arasındaki yetki çatışmasının konusunu oluşturmaktadır. Bu husus, ulusal hukuk hükümleri ile AT hukuk normlarının çatışması sorununu da beraberinde getirmektedir. Ancak bu sorun öncelikle anayasa hukuku karakterinde belirginleşmektedir. Zira, ulusal hukuk ve uluslararası hukuk ilişkisinde monizmi benimseyen anayasalar bile, her ne kadar normlar hiyerarşisi kapsamında ulusal ve uluslararası hukukun tek bir hukuki sisteminin unsurları olarak kabul etse de, belirtilen soruna çözüm getirememektedir¹⁰⁵.

Yukarıda genel olarak ifade edilen yetki çatışması ve dolayısıyla, ulusal hukuk ile Topluluk hukuku arasında ortaya çıkabilecek çatışmaları önlemeye yönelik olarak üye Devletler, kendi anayasalarında yaptıkları değişikliklerle kendi iç hukuklarını uyumlaştırmayı hedeflemektedirler. Üye Devletlerin kendi anayasalarında bu yönde yaptığı değişiklikler ele alındığında farklı biçimlerde hükümlerin tesis edildiği

¹⁰⁴ Reçber, "Türkiye- Avrupa Birliği...", op. cit., s. 169.

¹⁰⁵ Ibid, s. 153; Genç, "Avrupa Topluluklarının...", op. cit., ss. 20-21.

gözlemlenmektedir¹⁰⁶.

AT'na üye bazı Devletler, sadece uluslararası hukuk ve ulusal hukuk arasındaki çatışmayı açıklığa kavuşturacak hükümlerle anayasalarını AT hukuk düzeni ile uyumlaştırmaktadırlar¹⁰⁷. İlgili Devletler, anayasalarında egemenlik yetkilerinin devrine ilişkin herhangi bir hükme yer vermemektedirler. Bu bağlamda, sadece AT hukukunun ilkelerinin veya normlarının önceliği ve doğrudan uygulanabilirliğini anayasal hüküm haline getirmeyi, uluslararası/uluslararası örgütlere üyelik için yeterli görmektedirler. Zira, anayasalarda egemenlik yetkilerinin devrini yasaklayan her hangi bir hüküm yer almadığı sürece, devrin hukuken geçerli olacağı savunulmaktadır. Diğer yandan, AT'na üye kimi Devletler ise, egemenlik yetkilerinin devrine veya bu yetkilerin kullanımının sınırlandırılmasına izin veren hükümleri anayasalarında yer alan hükümlerle açıkça düzenlemektedirler¹⁰⁸. Bu Devletler, mevcut anayasaları itibarıyla egemenlik yetkilerinin devrine veya sınırlandırılmasına doğrudan izin vermektedirler.

Yukarıda genel ve soyut olarak bahsedilen AT hukuku doğrultusunda, üye Devletlerin anayasalarında yaptığı değişiklikler, ilgili hukuk düzeninin özerk yapısından

¹⁰⁶ AT'na üye Devletlerin anayasalarında yapmış oldukları değişiklikler ve yargı kararları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., ss. 175-183; Günoğur, "Avrupa Birliği Hukuk...", op. cit., ss. 71-102; Karakaş, "Avrupa Topluluğu Hukuk...", op. cit., ss. 123-232; Arsava, "Avrupa Toplulukları Hukuku...", op. cit., ss. 275-436.

¹⁰⁷ AT'na üye Devletlerden Almanya, Fransa, Finlandiya, İrlanda, Estonya, Litvanya, Bulgaristan ve Portekiz kendi anayasalarında bu yönde değişiklikler yapmışlardır. Almanya'nın 23.05.1949 tarihli Anayasası'nın İngilizce tam metni için bkz., http://www.bundestag.de/htdocs_e/parliament/function/legal/germanbasiclaw.pdf, (e.t.: 02.05.2008). Fransa'nın 04.10.1958 tarihli Anayasası'nın İngilizce tam metni için bkz., <http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp#TITLE%20VI> (e.t.: 02.05.2008). 29.12.1937 İrlanda Anayasası'nın İngilizce tam metni için bkz., http://www.taoiseach.gov.ie/attached_files/Pdf%20files/Constitution%20of%20Ireland.pdf (e.t.: 02.05.2008). Bulgaristan Anayasası'nın İngilizce tam metni için bkz., <http://www.parliament.bg/?page=const&lng=en> (e.t.: 02.05.2008). Estonya Anayasası'nın İngilizce tam metni için bkz., <http://www.president.ee/en/estonia/constitution.php> (e.t.: 02.05.2008). İngiltere'nin yazılı bir Anayasası bulunmadığı için 1972 tarihli Communities Act adlı yasa ile uluslararası örgütlere üyeliği düzenlemiştir. 1972 tarihli Communities Act adlı yasanın İngilizce tam metni için bkz., http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1972/ukpga_19720068_en_1 (e.t.: 02.05.2008).

¹⁰⁸ İtalya, Avusturya, Hollanda, İspanya, İsveç, Yunanistan gibi bazı Devletlerin anayasalarında egemenlik yetkilerinin devrine ilişkin hükümlere yer vermektedirler. İtalya'nın 1948 tarihli Anayasası'nın İngilizce tam metni için bkz.; http://servat.unibe.ch/icl/it00000_.html, (e.t.: 02.05.2008); 1978 tarihli Yunanistan Anayasası'nın İngilizce tam metni için bkz.; <http://www.hri.org/docs/syntaxma/> (e.t.: 02.05.2008); Hollanda Anayasası'nın İngilizce tam metni için bkz.; http://www.servat.unibe.ch/law/icl/nl__indx.html, (e.t.: 02.05.2008).

kaynaklanmaktadır. Zira, Topluluk hukukunun birliğin sağlanması için üye Devletlerden her birinin ülkesinde aynı ve eşit hukuki sonuçlar doğurabilmesi amacıyla, bu değişikliklerin yapılması zorunluluk arz etmektedir. Böylece, egemenlik yetkilerinin AT lehine devredildiği alanlarda; başka bir ifadeyle, AT'nın münhasır yetkili olduğu konularda üye Devletler, ulusal mevzuatları itibarıyla da egemenlik yetkilerinden feragat etmektedirler.

Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin AT'na tam üyeliği durumunda, Topluluk hukukundan doğan yükümlülüklerin yerine getirebilmesi amacıyla, egemenlik yetkilerini sınırlandırması veya ilgili kurumlara devredilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, egemenlik yetkilerine ilişkin anayasal hükümlerin yeniden gözden geçirilerek, Topluluk mevzuatı ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

3. TÜRK HUKUK SİSTEMİNDE EGEMENLİK YETKİLERİNİN ULUSLARARASI/ULUSLARÜSTÜ ÖRGÜTLERE DEVRİ SORUNU

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile AT arasında ortaklık yaratan Ankara Anlaşması, tarafların iç hukuklarında öngörülen prosedüre göre onaylandıktan sonra 01.12.1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten sonra oluşturulmaya başlayan ortaklık mevzuatı ile Türkiye'nin AT'na tam üyeliği durumunda ortaya çıkabilecek yükümlülüğü çerçevesinde, başta 1982 Anayasası olmak üzere ulusal mevzuatımızın uyumlaştırılması gerekmektedir¹⁰⁹. Zira, Avrupa Toplulukları kurumsal¹¹⁰ ve hukuksal yapısı itibarıyla, diğer uluslararası örgütlerden ayrılmaktadır. Nitekim, Kurucu Andlaşmalar itibarıyla, muhatap alınan süjelerin farklılığı, yetkili kılınan organların türeme norm tesis etme yetkisi, bu normların ve Kurucu Andlaşmalar'ın önceliği ve doğrudan uygulanabilirliği, AT hukukunun uluslararası hukuk karakterini zorlamaktadır¹¹¹.

¹⁰⁹ Mehmet Genç, "Avrupa Topluluklarına Tam Üyeliğimiz Halinde Egemenlik Yetkilerinin Devri Sorunu", **UÜİİBFD**, Cilt XI, Sayı 1-2, 1990, s. 88.

¹¹⁰ Avrupa Birliği'nin kurumsal yapısı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz., Ercüment Tezcan, **Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku**, Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, passim.

¹¹¹ Genç, "Avrupa Topluluklarına Tam...", op. cit., ss. 82-83.

Bu açıdan değerlendirildiğinde, 1982 Anayasası'nın uluslararası hukuk ve ulusal hukuk arasındaki ilişkiyi düzenleyen normlarının, klasik uluslararası hukuk mantığı ile hükümselleştirilmesi, Türkiye'nin AT mevzuatına intibakını hukuksal açıdan zorlaştırmaktadır. Zira, 1982 Anayasası itibarıyla, AT hukuku normlarının önceliği ve doğrudan uygulanabilirliğine ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır¹¹². Yürürlükteki Anayasa sadece birtakım konularda örneğin 15. (Temel Hak ve Hürriyetlerin Durdurulması), 16. (Yabancıların Durumu), 42. (Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi) ve 92. (Savaş Halinin İlanı ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kullanılması) Md.'leri itibarıyla uluslararası andlaşmaların ulusal mevzuatın uygulanmasında dikkate alınacağı hükme bağlanmaktadır¹¹³. Ancak, uluslararası andlaşmaların Türk hukuk sisteminde sonuç yaratabilmeleri, 1982 Anayasası'nın 90. (Milletlerarası Andlaşmaları Uygun Bulma) ve 104. (Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri) Md.'lerinde belirtilen usul hükümlerinin yerine getirilmesiyle mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla, yürürlükteki Anayasa'nın 90. Md.'sinin son Prg.'ının son cümlesi uyarınca, usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası andlaşmalar ile kanun hükümlerinin çatışması halinde, uluslararası andlaşmalara tanınan üstünlük saklı kalmak kaydıyla, Türk hukuk sisteminin AT hukukuna entegre olabilmesi için gereken niteliklerden yoksun olduğu savunulmaktadır.

3.1. Türk Anayasal Düzenlemeleri Çerçevesinde Ulusal Hukuk ile Avrupa Toplulukları Hukuku Arasındaki İlişki

1982 Anayasası'nda, ulusal hukuk ve AT hukuku arasındaki ilişkiyi ortaya koyan genel bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak, 1982 Anayasası'na istinaden klasik uluslararası hukuk normlarının iç mevzuat itibarıyla hüküm doğurabilmesi için 90. ve 104. Md. kapsamında yürürlüğe girmeleri gerektiği düzenlenmektedir¹¹⁴.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Arsava, "Avrupa Toplulukları Hukuku...", op.cit., ss. 437; Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op.cit., s. 184-185.

¹¹⁴ 1982 Anayasası'nın 90. ve 104 Md.'si itibarıyla uluslararası andlaşmaları yürürlüğe girme usulü için bkz., Pazarcı, "Uluslararası...", op. cit., ss. 70-76; Kemal Başlar, "Uluslararası Andlaşmaların Onaylanması, Üstünlüğü ve Anayasal Denetim", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni: Prof. Dr. Sevin Toluner'e Armağan**, Cilt 24, Sayı 1-2, 2004, passim.

Nitekim, 90. Md.'nin ilk Prg.'ı uyarınca, uluslararası andlaşmaların onaylanmasının, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin tesis edeceği uygun bulma yasası ile gerçekleştirilmektedir. Diğer yandan, taraf olunan uluslararası hukuk işlemlerinden kaynağını alan ve sonradan tesis edilen uluslararası hukuk normlarının ilgili düzenlemenin 2. ve 3. Prg.'ı ile 11.06.1963 tarihli 244 sayılı “*Milletlerarası Andlaşmaların Yapılması, Yürürlüğü Ve Yayınlanması İle Bazı Andlaşmaların Yapılması İçin Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkındaki Kanunu'nun*¹¹⁵” 2. Md.'sinde öngörülen şartlara uyan andlaşmalar dışında, uluslararası hukuk işlemlerinin sonuç doğurması, uygun bulma yasasının tesis edilerek 104. Md. gereğince Cumhurbaşkanı tarafından yayımlanması ile mümkün olmaktadır. Ayrıca, 1982 Anayasası'nın 90. Md.'sinin 4. Prg. itibarıyla, Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü uluslararası andlaşmaların yürürlüğe girmesi, uygun bulma yasasının tesis edilerek yayımlanması şartına bağlanmaktadır.

Dolayısıyla, uygun bulma yasası, uluslararası andlaşmaların/anlaşmaların iç hukukta uygulanması amacıyla tesis edilen aracı tasarruf niteliğindedir. Bu bağlamda, yürürlükteki mevzuat açısından uluslararası andlaşmaların/anlaşmaların, Türk hukuk sisteminde sonuç doğurması, kısmen gönderme niteliğinde bir sonuç ortaya çıkarmış olsa da yargısal kararlardaki göndermeler dışında, uluslararası hukuk normlarının sonuç doğurabilmesinin klasik anlamda aktarma ile mümkün olabileceği vurgulanmaktadır¹¹⁶. Bu bağlamda, uygun bulma yasası Devletlerin ilgili uluslararası hukuk tasarrufunu kabul ettiği anlamına gelen iradesinin tezahürüdür. İlgili yasa ile üye Devletler akdettikleri Katılım Andlaşmaları ile AT hukuku normları doğrultusunda kendi iradelerini bağlamaktadırlar. Dolayısıyla, Kurucu Andlaşmalar ve bu Andlaşmalar'a değişiklik getiren diğer hukuksal işlemlerin geçerlilik kazanmasına yönelik tesis edilen uygun bulma yasası, Topluluklara egemenlik yetkilerinin devredildiği veya egemenlik yetkilerini kullanma hakkının tanındığı bazı alanlarda üye Devletlerin ulusal hukukunda doğrudan sonuç yarattığı vurgulanmaktadır¹¹⁷. Diğer bir ifadeyle, Topluluk hukukunun

¹¹⁵ Bu kanunun tam metni için bkz., <http://www.tbmm.gov.tr/genser/kanun1.html> (e.t.: 08.05.2008).

¹¹⁶ Genç, “Avrupa Topluluklarına Tam...”, op. cit., s. 84.

¹¹⁷ Reçber, “Türkiye-Avrupa Birliği...”, op. cit., s. 170.

doğrudan uygulanabilir nitelikteki normları, Katılım Andlaşması'nın ulusal hukukumuz itibarıyla usulüne uygun yürürlüğe girmesi halinde, herhangi bir aracı tasarrufa gerek kalmaksızın Türkiye Cumhuriyeti açısından da hak ve yükümlülükler meydana getirecektir.

Ancak, Türk hukuk sisteminde olduğu gibi, ilgili hukuk normlarının geçerliliğinin uygun bulma yasası gibi aracı tasarrufların tesisine bağlı kılınması durumunda, aracı tasarrufun tesis edilememesi veya edilmemesi sonucu AT hukukunun bazı normlarının nasıl uygulanacağı da soruna neden olmaktadır. Topluluk hukukunun derhal uygulanabilir nitelikteki normların ulusal hukuklarda sonuç doğurmaları aracı tasarrufların tesisine bağlıdır. Keza, programsal nitelikteki normların da aracı tasarruflarla somutlaştırılması gerekmektedir. Bu nedenle, ilgili normların uygulanabilmesinin aracı tasarruflara bağlı kılınması durumunda, belirtilen tasarrufun tesis edilmemesi sonucu, Türkiye'nin AT'na tam üyeliği halinde, uluslararası hukukta ve ATAD nezdinde sorumluluğunun ortaya çıkabileceği savunulmaktadır. 1982 Anayasası itibarıyla, uluslararası hukuk ve ulusal hukuk arasındaki hiyerarşik ilişki düzenlenmediği düşünüldüğünde, bu sorunun uygulamada ulusal yargıçların kararları ile aşılabilmesi mümkün gözükmemektedir¹¹⁸.

1982 Anayasası'nın 90. Md.'sinin son Prg.'ı, uluslararası andlaşmaların Türk hukuk sistemindeki yerine genel olarak değinmektedir. İşbu hüküm uyarınca, usulüne göre yürürlüğe konulan andlaşmaların kanun hükmünde olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda, usulüne uygun yürürlüğe konulan uluslararası andlaşmaların anayasal denetimden muaf tutulacağı da hükme bağlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Anayasa Mahkemesi bu andlaşmaları anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal etme yetkisine sahip değildir. Ayrıca, 1982 Anayasası her ne kadar uluslararası hukuk ile ulusal hukuk arasında hiyerarşik bir ilişkinin varlığından söz etmemiş olsa da ilgili hükmün son cümlesi ile *“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalar ile kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi*

¹¹⁸ Bu konuda bkz., Sevin Toluner, **Milletlerarası Hukuk ve İç Hukuk Arasındaki İlişkiler**, İÜHFY, İstanbul, 1973, ss. 397–398.

nedeniyle ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.” hükme bağlamaktadır. Böylece, sadece usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan ve temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası andlaşmalarla ulusal mevzuatın çatışması halinde, andlaşma hükümlerinin uygulanacağı belirtilmektedir.

Tüm bu değerlendirmeler doğrultusunda, Türkiye’nin AT’na tam üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda, 1982 Anayasası’nın 90. Md.’sinin yeniden ele alınarak Topluluk hukuku ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Zira, Türkiye Cumhuriyeti’nin, tam üyelik durumunda Topluluk hukukunun doğrudan ve derhal uygulanma niteliğine sahip normlarının ulusal hukukumuzda sonuç yaratma yükümlülüğü olduğu savunulmaktadır¹¹⁹. Ayrıca, Kurucu Andlaşmalar itibarıyla, AT kurumlarının münhasır yetkili oldukları alanlarda, Topluluk yetkileri ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ülkesel yetkisinin çatışması durumuna ilişkin her hangi bir düzenlemeye de Türk anayasa sistemi içerisinde yer verilmemektedir.

Diğer yandan, egemenlik yetkilerine ilişkin anayasal düzenlemeler dikkate alındığında, Türkiye’nin uluslararası/uluslarüstü kuruluşlara üyeliğinin hukuki dayanağını oluşturacak egemenlik yetkilerinin devredilmesine veya sınırlandırılmasına ilişkin düzenlemeler de yeterli görülmemektedir. Nitekim, 1982 Anayasası’nın mevcut hali ile Türkiye’nin üyeliğinin gerçekleşmesi halinde, anayasanın ilgili hükümleri AT hukukuna aykırı olacağı ifade edilmektedir.

3.2. Egemenlik Yetkilerinin Avrupa Toplulukları’na Devredilmesine İlişkin 1982 Anayasası Düzenlemeleri

1982 Anayasası egemenliğin bölünemeyeceğini ve devredilemeyeceğini düzenlemektedir. Nitekim 1982 Anayasası’nın 6. Md.’sinin 1. ve 2. Prg.’ı uyarınca egemenliğin asıl sahibinin millet olduğu ve ancak “egemenlik yetkilerini kullanma yetkisinin” anayasada belirtilen organlara bırakıldığı ifade edilmektedir¹²⁰. Yine aynı

¹¹⁹ Reçber, “Türkiye-Avrupa Birliği..., op. cit., s. 186.

¹²⁰ İzzettin Doğan, **Türk Anayasa Düzeni’nin Avrupa Toplulukları Hukukuyla Bütünleşmesi Sorunu**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 192.

maddenin 3. Prg'ı, egemenliği kullanma yetkisi kendisine devredilen organların, bu yetkilerini başka hiçbir süjeye devredemeyecekleri hükme bağlamaktadır.

Yukarıda genel ve soyut olarak belirtilen hususu daha net bir şekilde ifade etmek gerekirse, ilgili hüküm yürürlükte bulunduğu sürece AT kurumları ulusal organlar yerine tasarrufta bulunma yetkisine sahip değildir. Zira, 1982 Anayasası itibarıyla yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin uluslararası veya uluslararası bir kuruluş aracılığıyla kullanılmasına cevaz verilmemektedir¹²¹. Ayrıca, hiç kimse sahip olduğu yetkiden fazlasını devredemez. Dolayısıyla, 1982 Anayasası itibarıyla egemenliğin yegâne sahibi olarak kabul edilen Türk milleti dışında hiçbir süje egemenliği devretme yetkisine sahip değildir. Dolayısıyla, egemenliğin devrine ilişkin anayasa değişikliğinin yürürlüğe girebilmesi için Türk milleti tarafından halk oylaması aracılığıyla kabul edilmesinin hukuken uygun olabileceği savunulmaktadır¹²².

Diğer yandan, 1982 Anayasası itibarıyla egemenlik yetkilerinin ya da bu yetkilerin kullanılmasının uluslararası/uluslararası örgüte devredilmesinin hukuki şartı olarak kabul edilen halk oylaması¹²³ sınırlı şartlara istinaden öngörülmektedir. Halk oylaması, yürürlükteki Anayasa'nın 104. ve 175. Md.'leri uyarınca, anayasa değişikliğine ilişkin kanunların yayımlanması usulü kapsamında düzenlenmektedir¹²⁴. 1982 Anayasası'nın 104. Md.'si, Cumhurbaşkanı'nın anayasa değişikliğine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunma yetkisine sahip olduğunu belirtmektedir. Keza, yürürlükteki Anayasa'nın 175. Md.'nin 3. Prg.'ı ise TBMM'ne bir daha görüşülmek üzere geri gönderilen anayasa değişikliğine ilişkin kanunun Meclis tarafından üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile aynen kabul edilmesi durumunda Cumhurbaşkanı'nın işbu kanunu halk oylamasına sunabileceği düzenlemektedir. İşbu maddenin 4. Prg.'ında anayasa değişikliğine ilişkin kanunun, TBMM tarafından üye tamsayısının beşte üçü veya üçte ikisinden daha az oyla kabul edilmesi halinde de

¹²¹ Arsava, "Avrupa Toplulukları Hukuku...", op.cit., s. 439.

¹²² Doğan, op. cit., s. 199.

¹²³ Halk oylamasına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz., Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2007, ss. 362-371.

¹²⁴ Anayasa değişikliğine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz., Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Kitabevi Yayınları, 6. Baskı, Bursa, 2008, ss. 592-620.

Cumhurbaşkanı tarafından meclise geri gönderilmediği takdirde belirtilen yasama tasarrufunun halkoyuna sunulmak üzere resmi gazetede yayımlanacağı belirtilmektedir¹²⁵.

İlgili hükümler dikkate alındığında, egemenlik yetkilerinin veya bu yetkilerin kullanma yetkisinin devrine ilişkin yapılacak herhangi bir anayasa değişikliğinin, belirtilen hususlarda Cumhurbaşkanı'nın takdirine bağlı olarak halk oylamasına sunulması öngörülmektedir. Türkiye'nin uluslararası/uluslararası kuruluşlara üyeliğinin hukuka uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla yapılması gereken anayasada egemenlik yetkilerinin ilgili kuruluşlara devredilmesi veya işbu kuruluşlar ile paylaşılması gerekmektedir. Bu bağlamda, anayasada yapılması gereken değişikliğin yürürlüğe girebilmesi için hiçbir şarta bağlı olmaksızın halk oylamasının yapılmasının uygun bir yöntem olabileceği ifade edilmektedir¹²⁶.

3.2.1. Yasamaya İlişkin Anayasal Düzenlemeler

AT hukukunun muhtar bir hukuk düzeni olması nedeniyle üye Devletlere getirilen yükümlülükler, ilgili Devletlerin yasama organlarının tasarruf tesis etme yetkisini sınırlandırmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin de AT'na tam üyeliği durumunda 1982 Anayasası'nın yasama yetkisini düzenleyen 7. Md.'sinin yeniden ele alınması gerekmektedir. İlgili hüküm, yasama yetkisinin Türk Milleti adına TBMM'ye ait olduğu ve bu yetkinin devredilemeyeceği düzenlenmektedir. Böylece yasama yetkisini Türk Milleti adına sadece TBMM kullanabilmektedir.

1982 Anayasası'nın 7. Md.'sinin gerek lafzından gerekse de özünden anlaşılacağı üzere, TBMM yerine, anayasada belirtilen kural dışılıklar saklı kalmak kaydıyla, herhangi bir kişi, zümre veya kuruluş, yasama yetkisini kullanma yetkisine sahip değildir. Keza, işbu hüküm uyarınca tam üyelik durumunda ilgili kurumların tesis edeceği tasarruflar ile TBMM'nin yetkisinin sınırlandırılması veya AT'nun yetkili kurumlarının Türk Milleti adına yasama tasarruflarını tesis etmesi hukuken mümkün

¹²⁵ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği ...", op. cit., ss. 171–172.

¹²⁶ Ibid., ss. 157–158.

değildir. Zira, yasama yetkisinin yegâne sahibi olan Türk Milleti dışında hiçbir süje bu yetkiyi devredemez.

Bu bağlamda, 1982 Anayasası'nın 7. Md.'si uyarınca, yasama yetkisinin devredilmezliği ilkesi itibarıyla TBMM, yürürlükteki Anayasa'nın 90. ve 104. Md.'leri itibarıyla onaylanan ve yürürlüğe konulan andlaşmalar aracılığıyla yasama yetkisini devretme yetkisine sahip değildir. TBMM'nin yetkili olmamasına rağmen, belirtilen hükümler uyarınca, uluslararası andlaşmalar ile yasama yetkisini AT'na devretmesi durumunda, ilgili andlaşmanın ve işbu andlaşma uyarınca tesis edilecek tasarrufların geçerliliği hususu belirsizlik taşımaktadır. Zira, 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 46. Md.'si¹²⁷ uyarınca, iç hukukta yolsuz bir onaylama söz konusu olacaktır. Böylece, 1982 Anayasası'nın ilgili hükümleri değiştirilmeden Katılım Andlaşması'nın onaylanması ve yürürlüğe girmesinin iç hukuka aykırı olacağı belirtilmektedir¹²⁸.

Nitekim, tam üyelik amacıyla AT ile Türkiye arasında imzalanacak Katılım Andlaşması, 1982 Anayasası'nın ilgili hükümleri uyarınca TBMM tarafından uygun bulma yasası ile kabul edilecektir. Ancak, TBMM'nin ilgili tasarrufu ile egemenlik yetkilerinin uluslararası/uluslarüstü bir örgüte devredilmesi veya tanınması yürürlükteki Anayasa hükümleri itibarıyla mümkün değildir. Bu nedenle, ilgili uygun bulma yasası konu bakımından yetki unsurundan yoksun olacaktır. Daha genel bir ifadeyle belirtilirse, AT'na Katılım Andlaşması'nı anayasanın ilgili maddeleri itibarıyla yürürlüğe giren uygun bulma yasası, TBMM'nin yetki aşımı nedeniyle sıhhatli ve geçerli bir işlem olarak tesis edilemeyecektir.

¹²⁷ 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 46. Md.'si şu şekilde düzenlenmiştir:

“1. Bir Devlet, bir andlaşma ile bağlanma rızasının iç hukukunun andlaşma akdetme yetkisi ile ilgili hükümlerini ihlal etmek suretiyle açıklandığı vakıasına rızasını geçersiz kılan bir gerekçe olarak başvuramaz, meğer ki ihlal aşikâr ve iç hukukunun temel önemi haiz bir kuralı ile ilgili olsun.

2. Bir ihlal, söz konusu meselede normal uygulamaya göre ve iyi niyetle hareket eden herhangi bir Devlet için objektif olarak açık görünüyorsa aşikârdır.” İlgili sözleşmenin Türkçe tam metni için bkz.; Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2003, ss. 183-209.

¹²⁸ Reçber, “Türkiye-Avrupa Birliği...”, ss. 187–188.

Ancak, uluslararası hukuk açısından ilgili andlaşmaların veya işbu andlaşmalara istinaden tesis edilen tasarrufların geçersizliği iddia edilememektedir. Nitekim, 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 27. Md.'si ile taraflardan birinin andlaşmanın icra edilememesinin nedeni olarak kendi iç hukuk hükümlerini gösteremeyeceği hükme bağlanmaktadır. Bu hükme istinaden, Katılım Andlaşması'nın uluslararası hukuk itibarıyla yürürlüğe girmesi halinde, Türkiye iç hukukundaki yetki aşımını sebep göstererek, AT'na üyelikten doğan yükümlüklerini hukuken yerine getirmekten kaçınamayacağı ifade edilmektedir. Aksi takdirde, Türkiye'nin uluslararası hukuktan¹²⁹ sorumluluğunun söz konusu olacağı belirtilmektedir.

Yukarıda genel ve soyut olarak belirtildiği üzere, 1982 Anayasası'nın 7. Md.'si uyarınca, TBMM'nin, AT'na tam üyeliği durumunda egemenlik yetkilerini devrettiği veya sınırlandırdığı alanlarda yasama yetkisini kullanmaması veya bu yetkisini işbirliği yapılan alanlarda Topluluk hukukuna uyarlı bir şekilde kullanması hukuken mümkün değildir. Zira, 1982 Anayasası'nın ilgili hükmü ile yasama yetkisinin devredilemeyeceği açıkça düzenlenmektedir. Dolayısıyla, 1982 Anayasa'nın 90. ve 104 Md.'leri doğrultusunda tesis edilecek uygun bulma yasası¹³⁰ ile yasama yetkisinin uluslararası/uluslarüstü örgüte devredilmesi yolsuz bir işlem olacaktır. Bu nedenle, AT'na tam üyelik halinde bu maddenin revize edilmesi gerekmektedir¹³¹.

¹²⁹ Uluslararası hukuka göre bir Devletin sorumluluğunun doğması için dört temel koşul mevcuttur: 1) Uluslararası hukuka aykırı bir fiilin ya da sonuçlarına uluslararası sorumluluk atfedilen özde uluslararası hukuka uygun bir faaliyetin varlığı; 2) Bu fiil ya da faaliyetin bir zarara meydan vermesi; 3) Bu fiil ya da faaliyetin bir uluslararası hukuk kişisine bağlanması, onun fiil ya da faaliyeti olarak değerlendirilmesi; 4) Bu fiil ya da faaliyete ilişkin olarak uluslararası sorumluluğu ortadan kaldıracı ya da eklerini silici herhangi bir nedenin bulunmaması. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz; Pazarcı, "Uluslararası...", op. cit., ss. 399-425.

¹³⁰ 1982 Anayasası itibarıyla uluslararası andlaşmaların onaylanması ve yürürlüğe girmesine ilişkin usul hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Ibid., ss. 70-76; Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, ss. 440-448; Kemal Başlar, "Uluslararası Andlaşmaların, Onaylanması, Üstünlüğü ve Anayasal Denetimi Üzerine", <http://www.anayasa.gen.tr/baslar-90nciMadde.pdf> (e.t.:13.01.2008), ss. 1-17.

¹³¹ Arsava, "Avrupa Toplulukları Hukuku...", loc. cit; Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., s. 185.

3.2.2. Yürütmeye İlişkin Anayasal Düzenlemeler

1982 Anayasası'nın 8. Md. itibarıyla yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanılabileceği ve yerine getirileceği hükme bağlanmaktadır. Nitekim yürürlükteki Anayasa itibarıyla, yürütme organının yetki ve faaliyet alanı açıkça düzenlenmektedir. Yasama organı ise belirlenen yetkinin özüne ilişkin tasarruflar tesis edemeyeceği; buna karşılık belirtilen yetkinin sadece sınırlarını belirleyebileceği ifade edilmektedir¹³².

Aslında yürürlükteki Anayasa uyarınca, TBMM yasama faaliyetinde bulunma yetkisini anayasadan almaktadır. Böylece, TBMM tesis edeceği kanunları anayasal yetkisi kapsamı içerisinde geçerli kılmaktadır. Keza, anayasanın kendisine verdiği yetkiye dayanarak, kanunlar aracılığıyla yürütmenin görev ve yetkilerini belirlemektedir. Ancak, TBMM'nin yürütme organının yetkilerinin özüne müdahale edecek bir konu hakkında tasarruf tesis edemeyeceği vurgulanmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, yasama yetkisini devretme yetkisi olmadığı savunulan TBMM'nin, bu öngörünün doğal sonucu olarak yürütme yetkisini de devretme yetkisinin olmadığını ileri sürmek hukuki bir zorunluluktur¹³³. Dolayısıyla, yasama yetkisinin devrine ilişkin hususlar, yürütme yetkisinin devri için de geçerli olarak kabul edilmektedir.

Zira, AT'na tam üyelik durumunda Topluluk hukukunun iç hukukta yürütülmesi, Türkiye açısından uluslararası bir yükümlülük haline gelecektir. Topluluk kurumu olan Komisyon'un kimi alanlarda uluslarüstü bir organ olarak Topluluk hukukunu yürütme yetkisi ile donatıldığı da göz önünde bulundurulursa, 1982 Anayasası'na göre yürütme yetkisini kullanmakla yetkili olan Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'nun yasama türevi görev alanının ötesinde yetkilerle donatılması gerektiği belirtilmektedir. Bu bağlamda, yürütme organının yetki ve görevlerinin, Topluluk hukukunun üye Devletler tarafından da uygulanma zorunluluğu doğrultusunda genişletilmesi gerekmektedir.

¹³² Reçber, Türkiye-Avrupa Birliği..., .op. cit., s. 192; Doğan, op. cit., ss. 196–198.

¹³³ Ibid.; Pazarcı, "Avrupa Topluluğuna Uyum Açısından...", op.cit., ss. 133–134.

Ayrıca, Komisyon'un yetkilerini, ulusal yürütme yetkilerinden feragat edilmesi ile Kurucu Andlaşmalar çerçevesinde kullandığı dikkate alındığında, ulusal yürütme organları Komisyon'un bir alt icra organı haline gelmektedir¹³⁴.

1982 Anayasası 8. Md. ile yürütmenin görev ve yetkilerinin kaynağının anayasa ve kanunlar olduğunu hükme bağlamaktadır. Ayrıca, bu yetkiyi kullanacak süje veya süjeleri de kesin bir ifade ile belirtilerek, yetkinin bu kişiler dışında kullanılamayacağını da dolaylı olarak vurgulamaktadır. Bu nedenle, 1982 Anayasası'nda ilgili hükümlere ilişkin her hangi bir düzenleme yapılmadan yürütme organının görev ve yetkilerinin uluslararası/uluslarüstü bir organa devredilebileceğini iddia etmek ulusal hukuk açısından dayanaktan yoksundur. Böylece, Türkiye'nin mevcut anayasal düzenlemeler ile AT'na üye olması halinde, ulusal hukuk itibarıyla Komisyon'un Topluluk hukukunu, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ülkesinde icra edebilme yetkisi hukuken söz konusu olamayacağı savunulmaktadır.

3.3. Yargıya İlişkin Anayasal Düzenlemeler

Yargı yetkisi egemenliğin bir parçası olarak, 1982 Anayasası'nın 9. Md.'si itibarıyla düzenlenmektedir. Bu yetkiyi Türk Milleti adına sadece bağımsız mahkemelerin kullanmaya yetkili olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla, tıpkı yürütme ve yasama yetkisinde olduğu gibi, yargı yetkisi de özü itibarıyla Türk milletine ait olup sadece işbu yetkiyi kullanma yetkisi bağımsız mahkemelere devredilmektedir. Yasama ve yürütme yetkisinde olduğu gibi, yargı yetkisinin de uluslararası/uluslarüstü kuruluş devri veya tanınması için ya anayasa da açık bir hükmün bulunması ya da Türk milletinin kendi rızası ile bu devre izin veya icazet vermesi gerekmektedir¹³⁵.

Ayrıca, 1982 Anayasası'nın 37. Md.'si ile hiç kimsenin kanunen tâbi olduğu

¹³⁴ Komisyona tanınan bazı icraî yetkilerin ulusal yetkilerden farklı olduğu dikkate alındığında, Komisyon'un yetkilerinin sadece ulusal yetkilerden feragat edilmek suretiyle değil; aynı zamanda orijinal olarak doğduğu vurgulanmaktadır. Özellikle komisyonun serbest rekabet alanındaki kapsamlı yetkilerinin bu kanıyı güçlendirdiği iddia edilmektedir. Bu nedenle, Komisyon'un yetki ve görevlerinin ulusal yürütme organlarından bağımsız ve onun üzerinde olduğu belirtilmektedir. Arsava, "Avrupa Toplulukları Hukuku...", ss. 442-443; Karakaş, "Avrupa Topluluğu Hukuk...", op. cit., ss. 223-224.

¹³⁵ Doğan, op. cit., s. 194.

mahkemeden başka bir merci önünde yargılanamayacağı ve bir kimseyi kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü mercilerin kurulamayacağı açıkça düzenlenmektedir. Dolayısıyla, ilgili hüküm ile Anayasa'nın 9. Md.'si birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan kişiler, yargı yetkisini kullanma yetkisi kendisine devredilen bağımsız mahkemeler dışında hiçbir merci önünde yargılanamamaktadırlar¹³⁶. Dolayısıyla, uluslararası/uluslarüstü bir kuruluşa, herhangi bir andlaşma aracılığıyla ulusal mevzuatımızın muhatabı olan gerçek ve tüzel kişileri yargılama yetkisi devredilememektedir.

Ayrıca, AT'nun asli organlarından biri olan ATAD ve ATAD'na bağlı olarak faaliyet gösteren Avrupa Toplulukları İlk Derece Mahkemesi (ATİDM)¹³⁷ ve Avrupa Birliği Kamu Hizmet Mahkemesi (ABKHM), Türk Milleti adına değil, Topluluğun amaçlarını koruma altına alan Kurucu Andlaşmalar'ın ve bu Andlaşmalar'a istinaden tesis edilen türeme normların üye Devletlerin ülkelerinde uygulanması amacıyla yargısal faaliyetlerde bulunmaktadır.

Bu bağlamda, Kurucu Andlaşmalar itibarıyla ATAD ve ATİDM, Topluluk hukukunun yorumlanması ve uygulanmasında hukukun birliğini sağlamakla yetkili ve görevlidir. Ancak, ATAD ve ATİDM, AT kurumlarının tasarruflarının, Topluluk hukukuna uygunluğunu denetleme yetkisine sahipken, ulusal hukukları yorumlama, uygulama veya geçersiz kılma yetkisine sahip değildir. Buna karşılık, Kurucu Andlaşmalar ile yetkili kılınan bu mahkemelerin kararlarının bağlayıcı olması ve içtihadının duruma göre, Topluluk hukuku içerisinde boşluk doldurucu nitelik kazanması nedeniyle, ulusal mahkemelerin ATAD içtihadına göre somut olayı çözümleme yükümlülüğünü ifa ederken, üst yargı organlarına başvurmaksızın Topluluk hukukuna aykırı normları uygulamaktan kaçınma zorunluluğu bulunmaktadır. Belirtilen zorunluluğun doğal sonucu olarak ATAD ve ATİDM, yargı yetkisinin bulunduğu alanlarda ulusal hukuk açısından yetkili olan mahkemelerin hiyerarşik olarak üstünde

¹³⁶ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., s.189.

¹³⁷ ATİDM hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Reçber, "Avrupa Toplulukları İlk...", passim.

yer almaktadır¹³⁸. Nitekim, ATKA'nın 234. Md.'si uyarınca, üye Devletlerin önkarar prosedürünü uygulamaları¹³⁹ ilk derece mahkemeleri için isteğe bağlı iken, son derece mahkemeleri açısından hukuki bir zorunluluk teşkil etmektedir. Bu bağlamda ATAD'nın almış olduğu kararlarını da ulusal yargı organları uygulamakla yükümlüdür.

AT'na üye Devletler, kendi iç hukukları uyarınca Topluluk hukukunun önceliğine ilişkin düzenlemeler meydana getirmektedir. Bu durum, Topluluk hukukunun belirli alanlarda doğrudan uygulanabilirliğinin doğal sonucudur. Türkiye, AT'na tam üye olduğu takdirde, Topluluk hukukunu uygulama yükümlülüğü ile karşı karşıya kalacaktır. Dolayısıyla, ulusal yargı organlarımız, Topluluk hukukunu somut olayda doğrudan uygulama veya Topluluk hukukuna aykırı ulusal tasarrufu iptal etme yükümlülüğü ile karşı karşıya kalacaktır. Diğer yandan, ATAD'nın ve ATİDM'nin kararları uygulama zorunluluğu da bulunacaktır. Aksi takdirde, her ne kadar ATAD'nın ve ATİDM'nin ulusal tasarrufların geçerliliğini ortadan kaldırma yetkisi mevcut olmasa da Türkiye'nin AT hukuku açısından sorumluluğu ortaya çıkacaktır.

Ancak bu durum, 1982 Anayasası uyarınca bağımsız mahkemeler açısından bir görev arz etmemektedir. Nitekim, iç hukuk açısından bu durum, 1982 Anayasası'nın 11. Md.'si anayasa hükümlerinin yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kuralları olduğu belirtilmektedir¹⁴⁰. Ayrıca, ilgili hüküm ile anayasa hükümlerinin ulusal mevzuatımız içerisinde en üst düzeyde bulunduğu ifade edilmektedir. Bu hususun doğal sonucu olarak, anayasada öngörülen usuller doğrultusunda değişiklik yapmadan, Topluluk hukukunu öncelikle uygulayarak ulusal kanunların göz ardı edilmesi mümkün değildir. En genel ifadeyle, mevcut ulusal mevzuat açısından ele alındığında ulusal yargıçlarımızın, anayasa hükümlerinden daha üst düzeyde olduğu kabul edilen Topluluk hukuku normlarını uygulama zorunluluğu bulunmamaktadır.

¹³⁸ Genç, "Avrupa Topluluklarına Tam...", op. cit., s. 89; Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., s. 190-191.

¹³⁹ Ayşe Füsün Arsava, **Roma Andlaşmasında Önkarar Prosedürü ve Bu Prosedür Çerçevesinde Doğan Sorunlar**, Ankara Üniversitesi ATAUM Araştırma Dizisi Sayı: 5, Ankara, 1989, passim.

¹⁴⁰ Arsava, "Avrupa Toplulukları Hukuku...", op. cit., s. 440; Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., s. 191.

Diğer yandan, 1982 Anayasası itibarıyla yargı sisteminin en üst kademesinde yer alan anayasa mahkemeleri, ulusal hukuk doğrultusunda AT hukuku normlarının geçerliliğini denetleme yetkisine sahip değildir. AT'nun genişleme sürecinde ise üye Devletlerin, anayasalarının egemenlik yetkilerine ilişkin hükümlerinde değişikliğin gerekli olduğu savunulmaktadır. Bu bağlamda, Anayasa Mahkemelerinin Topluluk hukuku ile uyumlaştırmada yasama tasarruflarını etkin bir biçimde uygulama yükümlülükleri olduğu belirtilmektedir¹⁴¹. Ancak, Anayasa Mahkemeleri ATAD ile ulusal mahkemeler arasındaki ilişkide, AT'na tanınan yetkilerin sınırlarının ne olduğunu belirleme ve bu sınırların ulusal mahkemeler tarafından aşılması halinde duruma müdahale edebilme yetkilerinden yoksundur. 1982 Anayasası'nın ilgili hükümlerinin değiştirilmesinin yanında, Anayasa Mahkemesinin yetki alanının da Topluluk hukuku doğrultusunda yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

¹⁴¹ Anneli Albi, "Supremacy of EC Law in the New Member States; Bringing Parliaments into the Equation of Co-operative Constitutionalism", **European Constitutional Law Review**, Cilt 3, Sayı 1, Şubat 2007, ss. 26–28.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE AVRUPA TOPLULUKLARI ARASINDAKİ ORTAKLIK İLİŞKİSİ

Türkiye ile AET/AT, dolayısıyla AB ilişkileri, Türkiye'nin AET Kurucu Andlaşması'nın 238. Md.'si (yürürlükteki AT Kurucu Andlaşması'nın 310. Md.'si) itibarıyla ortaklık ilişkisinin kurulması amacıyla, 31.05.1959 tarihinde Topluluk kurumu olan Konsey'e başvurması ile başlamıştır. Bu amaçla başlayan müzakereler, Türkiye ile AT arasında ortaklık yaratan Ankara Anlaşması'nın¹⁴², 12.09.1963 tarihinde tesis edilmesi ve tarafların iç hukuklarınca öngörülen prosedürler uyarınca, 01.12.1964 tarihinde yürürlüğe girmesi ile son bulmuştur. Türkiye'nin akdettiği bu Anlaşma, Topluluk ile ortaklık kurma ve bu ortaklığın geliştirilmesi suretiyle nihai aşamada AT'na katılım gayesini taşımaktadır¹⁴³. Bu sebeple, başta Ankara Anlaşması olmak üzere, işbu Anlaşmanın ekleri olan Protokoller¹⁴⁴ ve Katma Protokol¹⁴⁵, Katma Protokol'ün ekleri olan tamamlayıcı Protokoller, Bildiriler ve Uyum Anlaşmaları ile oluşturulan asli normlar ve işbu asli normlara istinaden Ortaklık Konseyi tarafından tesis edilen tasarruflarla meydana getirilen türeme normlar ile ortaklık mevzuatı oluşturulmuştur.

Takip eden süreçte Türkiye, kurulan ortaklık ilişkisinden bağımsız olarak, 14.07.1987 tarihinde Avrupa Toplulukları'na tam üyelik amacıyla Konsey'e başvurmuştur. AB tesis edilmeden önce yapılan tam üyelik müracaatı, üç ayrı Topluluk

¹⁴² Ankara Anlaşması'nın tam metni için bkz., Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., ss. 281–301.

¹⁴³ Tuğrul Arat, "Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliği'nin Yeri", **AÜHFD**, Cilt 44, Sayı 1-4, 1995, ss. 587–588.

¹⁴⁴ Ankara Anlaşması'nın 30. Md.'si itibarıyla taraflarca Anlaşmaya eklenen protokoller Anlaşmanın ayrılmaz parçalarıdır. Bu nedenle, Ankara Anlaşması'na ekli protokoller de asli norm kapsamında değerlendirilmektedir.

¹⁴⁵ Ankara Anlaşması'nın 26. Md.'si uyarınca Anlaşma hükümlerinin AKÇT'nun yetki alanına giren maddelere uygulanmayacağı hükme bağlanmaktadır. Türkiye ile AKÇT arasında akdedilen AKÇT'nin Yetki Alanına Giren Maddelerle İlgili Anlaşma (Katma Protokol) 23.11.1970 tarihinde imzalanmış ve 01.01.1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Anlaşmanın tam metni için bkz., Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., ss. 302–329.

nezdinde gerçekleştirilmiş¹⁴⁶ ve ilgili usuller uyarınca Komisyon, 19.12.1989 tarihinde Türkiye'nin Topluluklara tam üyelik için henüz yeterli olmadığını belirtmiştir. Böylece, Türkiye'nin talebi zımnen reddedilmiştir. Ancak, 10-11.12.1999 tarihli Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi¹⁴⁷ ile Türkiye'nin üye adayı olarak kabul edilmesinin ardından AT ve dolayısıyla AB ilişkileri farklı bir boyut kazanmıştır.

Belirtilen süreç içerisinde, Ankara Anlaşması ile tesis edilen ortaklık ilişkisi ile Türkiye'nin üye adaylığı farklı kavramlar olarak kabul edilse de özü itibarıyla Türkiye'nin üye adaylığı ortaklık mevzuatından bağımsız değildir. Bu nedenle, çalışmanın içeriği itibarıyla öncelikle, AT hukuku açısından ortaklık kavramı ve üye adaylığı statüsü incelenmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda, Ankara Anlaşması itibarıyla Türkiye ile AT arasındaki ortaklık ilişkisinin hukuki niteliği ile üye adaylığı statüsünün kapsamı irdelenecektir.

1. AVRUPA TOPLULUKLARI HUKUKU İTİBARIYLA ORTAKLIK İLİŞKİSİ VE ÜYE ADAYLIĞI STATÜSÜ

Terim anlamı itibarıyla ortaklık, iki veya daha fazla kişinin emeklerini ve mallarını ortak bir amaca erişmek için birleştirmeleri olarak tanımlanmaktadır¹⁴⁸. Ancak AT hukukunun kendine has yapısı nedeniyle, ortaklık kavramına farklı anlamlar yüklendiği görülmektedir. Nitekim Topluluk, ortaklığın kapsamı nedeniyle Türkiye ve Yunanistan ile imzalanan ortaklık anlaşmalarının tesisinin ardından (Kıbrıs ve Malta ile imzalanan ortaklık anlaşmaları haricinde) bu kavramı kullanmaktan kaçınmıştır¹⁴⁹.

¹⁴⁶ Tam üyelik müracaatı, AET Kurucu Andlaşması'nın 237. Md.'si, AAET Kurucu Andlaşması'nın 205. Md.'si ve AKÇT Kurucu Andlaşması'nın 98. Md.'sinde öngörülen usul çerçevesinde gerçekleşmiştir. İlgili andlaşmaların İngilizce tam metni için bkz., http://europa.eu/abc/treaties/index_en.htm (e.t.: 11.06.2008).

¹⁴⁷ 10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Sonuç Bildirgesi'nin İngilizce tam metni için bkz., http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/Cms_Data/docs/PressData/en/ec/ACFA4C.htm (e.t.: 11.06.2008)

¹⁴⁸ Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2004, s. 203.

¹⁴⁹ Bağımsızlığını kazanan Commonwealth (İngiliz Devletler Topluluğu) üyesi Devletler, ortaklığın egemenlik yetkilerinin tam anlamıyla devri anlamına geldiğini ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle, ilgili Devletlerin tepkisi sebebiyle ortaklık kavramının kullanılmasından büyük ölçüde vazgeçilmiştir. Ayrıca Orta ve Batı Avrupa Devletlerindeki köklü ve toplumsal değişimler sonucu, AET Kurucu Anlaşması'nın

Diğer yandan, AB üyesi Devlet veya Hükümet Başkanları tarafından 12-13.12.1997 tarihinde Lüksemburg’da gerçekleştirilen AB Zirvesinin ardından kabul edilen Sonuç Bildirgesi¹⁵⁰ ile Türkiye için “üye adayı statüsü” benimsenmiştir. Ortaklık ilişkisinden bağımsız olarak, Türkiye’nin 1987 tarihinde yaptığı müracaata istinaden, 1999 tarihli Helsinki Sonuç Bildirgesi ile üye adaylığı statüsü kabul edilmiştir. Ancak, Türkiye AT ve dolayısıyla AB ilişkilerinin temel hukuki dayanağını ortaklık mevzuatı teşkil etmektedir. Bu nedenle, ortaklık ve üye adayı kavramlarının birbirinden tamamen bağımsız olmadıkları ifade edilmektedir. Zira, AB’nin fiil ehliyetinin olmadığı göz önünde bulundurulacak olursa, AB’ne üyelik süreci ile Avrupa Toplulukları’na üyelik şartına bağlı olarak gerçekleşmesi söz konusudur. Bu bağlamda, üyelik sürecini, karşılıklı sahip olunan haklar ve üstlenilen yükümlülükler açısından ortaklık anlaşması ile oluşturulan ortaklık mevzuatından farklı düşünmek mümkün değildir.

Gerek tam üyelik amaçlı ortaklık ilişkisi, gerekse de üye adaylığı statüsü ile Topluluklara ve dolayısıyla Birliğe üye olmayan üçüncü Devletler, hukuk ve ekonomi sistemlerinde, Kurucu Andlaşmalar’da belirtilen temel değerler ve ilkeler doğrultusunda yapısal değişiklikler yapma taahhüdü altına girmektedirler. Bu değişikliklerle üçüncü Devletler, egemenlik yetkilerini Kurucu Andlaşmalar’da öngörülen biçim ve sınırlar itibarıyla, Topluluk kurumları ile paylaşımaya hazırlanmaktadır. Dolayısıyla, üçüncü Devletler ile AT arasında, Topluluğa tam üyelik gayesiyle kurulan ilişkide, ilgili Devletlerin ulusal mevzuatları gözden geçirilmektedir. Bu süreçte, Topluluk kurumları aracılığıyla belirtilen şartlar, temel değerler ve kriterler dikkate alınmaktadır. Böylece, muhatap Devletlerin ortaklık mevzuatı çerçevesinde, Avrupa Toplulukları’na ve dolayısıyla AB’ne tam üyeliğe hazırlanması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla, her iki ilişki biçiminde de amaçlanan, nihai aşamada Avrupa Toplulukları’na ve dolayısıyla AB’ne tam üyeliğin gerçekleştirilmesidir.

238. Md.’si itibarıyla tesis edilen anlaşmalar da Avrupa Anlaşması adı altında yürürlüğe girmiştir. Bkz., Harun Gümrükçü, **Türkiye ve Avrupa Birliği-İlişkinin Unutulan Yönleri, Dünü ve Bugünü**, Avrupa Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Hamburg, 2002, s. 49.

¹⁵⁰ 12-13 Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Sonuç Bildirgesi’nin İngilizce tam metni için bkz., http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0008.htm (e.t.: 11.06.2008).

1.1. Avrupa Toplulukları Hukuku İtibarıyla Ortaklık İlişkisi

Topluluk hukukunun kendine has yapısı itibarıyla ortaklık ilişkisi, ikili bir statü öngörmektedir. Bir yandan Avrupa Toplulukları'na katılımı öngörürken, diğer yandan da Topluluğun üçüncü Devletlerle olan ilişkisini ifade etmektedir. AT açısından bu ilişkinin hukuki dayanağını AT Kurucu Andlaşması'nın 310. Md.'si teşkil etmektedir. İlgili hüküm uyarınca ortaklık anlaşmaları, *“Topluluk, bir ya da daha fazla Devlet veya uluslararası örgütler ile karşılıklı hak ve yükümlülükler, ortak faaliyetler ve özel usuller belirleyen”* uluslararası hukuk işlemleridir. Bu bağlamda, AT Kurucu Andlaşması'nın 300. Md.'sinin son Prg'ı uyarınca, işbu Andlaşma'da belirtilen usullere göre akdedilen ortaklık anlaşmaları Topluluk kurumları ve üye Devletleri bağlamaktadır.

AT Kurucu Andlaşması'nın 310. Md.'si itibarıyla, ortaklık anlaşmalarının kapsamı tespit edilmektedir. Ancak, işbu hüküm ortaklığın kapsamını ve hukuki niteliğini belirtmemektedir¹⁵¹. AT hukuku itibarıyla oluşan bu boşluk, ATAD'nın kararları ile doldurulmaya çalışılmıştır. Bu yönde ATAD'nın tesis ettiği 31.03.1970 tarihli ERTA Kararı ile ortaklık hukuku normlarının Topluluk kuralları ile hukuksal olarak eşit düzeyde olduğu kabul edilmiştir¹⁵². Keza, ATAD tesis ettiği 30.04.1974 tarihli Haegemann Kararı ile taraflarca usulüne uygun şekilde yürürlüğe giren ortaklık anlaşmalarının Topluluk hukukunun ayrılmaz bir parçası olduğu ifade edilmiştir¹⁵³. Ayrıca, ATAD'nın 30.09.1987 tarihli Demirel Kararı, ortaklık anlaşmalarını

¹⁵¹ Belirtilen hüküm kapsamına AT'nun Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs ve Malta ile imzaladıkları tam üyelik amaçlı ortaklık anlaşmaları, kalkınma amaçlı ortaklık içerisinde tesis edilen Lome Anlaşmaları ve serbest ticaret amaçlı müstemlekelerle kurulan ortaklık ilişkileri girmektedir. Tam üyelik amaçlı ortaklık anlaşmaları, akdedilen Devletlerin gelecekte AB üyesi olabilmeleri için gereken hazırlıkları içermektedir. Yürürlükteki AT Kurucu Andlaşması'nın 310. Md.'si uyarınca, Lome Anlaşmaları ve serbest ticaret amaçlı müstemlekelerle ortaklık ilişkisi kuran anlaşmalar ise taraflara farklı yükümlülükler getirmekle birlikte, taraflar arasında serbest mal ticareti ile önemli ticari yardımların gerçekleştirilmesi amacıyla tesis edilmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Gümrükçü, op. cit. ss. 55–57; Gülören/Gülören, op. cit., 59–61; Paul Craig/Grainne De Burca, **EU Law, Text, Cases and Materials**, Oxford Univesity Pres, Four Edition, 2008, s. 186.

¹⁵² ATAD'ın 31.03.1971 tarihinde tesis ettiği ERTA Kararı'nın İngilizce tam metni için bkz., C-22/70, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61970J0022 (e.t.: 24.04.2008).

¹⁵³ ATAD'ın 30.04.1974 tarihinde tesis ettiği Haegemann Kararı'nın İngilizce tam metni için bkz., C-181/83, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61973J0181 (e.t.: 24.04.2008).

tanımlayarak, işbu anlaşmaların hukuki niteliğini daha net bir şekilde ortaya koymuştur¹⁵⁴. İlgili karar uyarınca, ortaklık anlaşmalarının üye olmayan Devletlere, Topluluk sistemine katılabilmeleri amacıyla, özel ve ayrıcalıklı bir statü sağlayan karma andlaşmalar¹⁵⁵ olduğu belirtilmektedir.

Ortaklık anlaşmalarının, ATAD'nın ilgili içtihatları ile belirtilen hukuki niteliği itibarıyla, ortaklık mevzuatının asli ve tali normları aracılığıyla, Kurucu Andlaşmalar'ın içeriğine yakın biçimde geliştirileceği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, kazanma, amaçlar, ilkeler, politikalar, mevzuat yakınlaştırması ve ortak kurallar bakımından, Kurucu Andlaşmalar ile ortaklık anlaşmalarının birbirlerine benzedikleri ifade edilmektedir¹⁵⁶. Ancak, ortaklık ilişkisi ile Kurucu Andlaşma itibarıyla üyelere tanınan birtakım ayrıcalıklardan ilkesel olarak, yararlanılması mümkün değildir. Kuraldışı durumlar saklı kalmak kaydıyla, bu husus kısaca şu şekilde özetlenmektedir¹⁵⁷:

- 1- Ortak, Topluluğun/Birliğin karar süreçlerine dahil olamaz.
- 2- Ortak, Topluluğun/Birliğin mali mekanizmalarına dahil olamaz.
- 3- Ortak, Topluluk/Birlik ihtilaflarının hukuki çözüm mekanizmalarına dahil olamaz.

Diğer yandan, ortaklık anlaşmalarının amaçlarından birinin Topluluğa katılım olduğu belirtilmektedir. Ancak, muhatap Devletler tarafından katılım için gereken şartlar yerine getirildiği takdirde, bu gayenin gerçekleşmesi için nasıl bir yöntemin uygulanacağı ortaklık anlaşmaları itibarıyla öngörülmemektedir. Diğer bir ifadeyle, tam üyelik için gereken şartların yerine getirilmesinin ardından Topluluğa katılımın nasıl

¹⁵⁴ ATAD'ın 30.09.1987 tarihinde tesis ettiği Demirel Kararı'nın İngilizce tam metni için bkz.; C-12/86, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61986J0012 (e.t.: 24.04.2008).

¹⁵⁵ AT hukuku açısından karma andlaşmalar, Topluluk ve üye Devletlerin egemenlik yetkilerini paylaştıkları alanlarda tesis edilen andlaşmalardır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Nicola Rogers, **A Practitioner's Guide to the EC-Turkey Association Agreement On Behalf of Immigration Law Practitioners' Association**, Kluwer International Law, Netherlands, 2000, ss. 5-6.

¹⁵⁶ Tuğrul Arat, "Türkiye'de AT Mevzuatına Uyum Çalışmaları", **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995, s. 236.

¹⁵⁷ Ibid, s. 237.

gerçekleşeceğine ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Nitekim, Ankara Anlaşması'nın 28. Md.'si itibarıyla işbu Anlaşma'nın işleyişi, AT Kurucu Andlaşması'ndan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından yerine getirilebileceğini gösterdiğinde, Anlaşmanın taraflarının sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin Topluluğa katılımının gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine karar vermekle yetkili olduğunu düzenlemektedir.

AT Kurucu Andlaşması'nın 310. Md.'si uyarınca, Topluluğun üçüncü Devletlerle akdettiği ve işbu Andlaşma'nın 300. Md.'sinde öngörülen usuller¹⁵⁸ itibarıyla yürürlüğe giren anlaşmalarından farklı olarak, tam üyelik amaçlı imzalanan ortaklık anlaşmalarının “güçlü ortaklık” ilişkisi meydana getirdiği ifade edilmektedir¹⁵⁹. Bu nedenle, ortaklık mevzuatının AT hukukunun bir parçası olarak kabul edilmesi nedeniyle “güçlü ortaklık” ilişkisinin, Topluluk kurumları ve üçüncü Devlet arasında egemenlik yetkilerinin paylaşımını öngörmektedir. Zira, ortaklık anlaşmalarından doğan yükümlülüklerin her iki tarafça uygulanma yükümlülüğü, bir yandan muhatap Devletlerin egemenlik yetkilerini sınırlandırırken, diğer yandan ATAD'nın Demirel kararında belirttiği üzere, Topluluk kurumlarına ve üye Devletlere AT Kurucu Andlaşması

¹⁵⁸ AT Kurucu Andlaşması'nın 300. Md.'si itibarıyla, üçüncü Devletlerle veya uluslararası örgütlerle akdedilen ortaklık anlaşmalarının yürürlüğe girme usul ve esasları ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Bu usul ve esaslar şu şekilde özetlenmektedir:

1- Müzakereleri yürütme yetkisi, AB Bakanlar Konseyi'nin izni ile Komisyon'a aittir. Ancak, AB Bakanlar Konseyi'nin izin verebilmesi için Komisyon'un ortaklık ilişkisinin kurulması amacıyla, ilgili anlaşmanın konusu, amacı, tarafları, içeriği ve Topluluğun önerilerini içeren rapor niteliğinde tavsiyeler sunması gerekmektedir. Müzakereler sırasında, AB Bakanlar Konseyi Komisyon'a talimat verme yetkisine sahiptir. Ayrıca, AB Bakanlar Konseyi Komisyon'a ilgili görevinde yardımcı olmak üzere tayin edilmektedir. Müzakerelere başlama izni AB Bakanlar Konseyi bu konuda yetki kullanırken ağırlaştırılmış çoğunlukla karar vermektedir.

2- Anlaşmayı onaylama yetkisi, kural olarak, AB Bakanlar Konseyi'ne aittir. İlgili anlaşma karar veya tüzükler aracılığıyla onaylanmaktadır. AT Kurucu Andlaşması'nın 310. Md.'sinde belirtilen anlaşmaların kabulü için AB Bakanlar Konseyi oybirliği ile karar tesis etmektedir. Ayrıca, işbu hüküm uyarınca tesis edilen ortaklık anlaşmaları, AP'nun onayı alındıktan sonra akdedilmektedir. AB Bakanlar Konseyi süre acil durumlarda, süre konusunda anlaşmaya varmaktadır.

3- AB Bakanlar Konseyi'nin AT Kurucu Andlaşması'na değişiklik getiren bir anlaşmanın sonuçlandırılmayı öngörmesi halinde, değişiklikler öncelikle AB Kurucu Andlaşması'nın 48. Md.'sinde benimsenen usule göre kabul edilmektedir.

4- AP, Konsey, Komisyon veya üye bir Devlet öngörülen ortaklık anlaşmasının, AT Kurucu Andlaşması'nda yer alan düzenlemelerine aykırı olup olmadığına ilişkin olarak ATAD'nından görüş isteyebilmektedir. ATAD'nın olumsuz görüşü halinde, ilgili anlaşma sadece AB Kurucu Andlaşması'nın 48. Md.'sinde öngörülen usuller uyarınca yürürlüğe girmektedir.

Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Gülören/Gülören, op.cit., ss. 58–59.

¹⁵⁹ Arat, “Türkiye’de AT Mevzuatı’na...”, loc. cit.

itibarıyla, egemenlik yetkilerini kullanma hakkını da tanımaktadır.

1.2. AB Kurucu Andlaşması İtibarıyla Üye Adaylığı Statüsü

AB Kurucu Andlaşması'nın ardından 12-13.12.1997 tarihinde Lüksemburg'da toplanan AB Konseyi, tesis ettiği Zirve Sonuç Bildirgesi ile “üye adaylığı statüsü” veya “üye adaylığı kararı” benimsemiştir. İşbu Sonuç Bildirgesi ile Topluluğun genişlemesinin, aşama aşama meydana gelen, kapsamlı, çok yönlü ve süreklilik arz eden bir süreç olduğu ifade edilmiştir. Keza, belirtilen süreçte üye adayı olarak kabul edilen üçüncü Devletlerin AB'ne üyelik doğrultusunda göstereceği ilerlemelerin ve bu yönde yaptıkları hazırlıkların AB'ne katılım için ölçüt olarak kabul edileceği belirtilmiştir¹⁶⁰.

Öncelikle, AB Konseyi'nin tesis ettiği kararların bağlayıcılığı söz konusu değildir. Zira, AB Konseyi'nin tesis ettiği bu tür kararlar, Topluluk hukuku açısından yargı denetimine tâbi değildir¹⁶¹. AB'nin tesisleriyle birlikte, AB Kurucu Andlaşması'nın 49. Md.'sinde¹⁶² belirtilen koşullar çerçevesinde üyelik süreci başlatılmaktadır. Bu bağlamda, AB Kurucu Andlaşması ve diğer asli nitelikteki mevzuatlar itibarıyla, üye adaylığı statüsüne ilişkin herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Tam üyelik amacıyla tesis edilen üye adaylığı statüsü hususunda uygulamada benimsenen usul, üye adaylığı çerçevesinde tesis edilen aracı tasarruflar ile “katılım ortaklığı” itibarıyla gerçekleştirilmektedir¹⁶³.

Yukarıda belirtilen husus Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi ile kabul edilmiştir. Nitekim, katılım ortaklığı, katılım öncesi stratejinin temel belgesi olarak ifade edilmiştir. Katılım öncesi strateji ise üye adaylığı sürecinde üye adayı Orta ve

¹⁶⁰ Bkz., Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 2 No'lu Prg.

¹⁶¹ Reçber, “Türkiye-Avrupa Birliği...”, op. cit., ss. 93–94.

¹⁶² AB Kurucu Andlaşması'nın 49. Md.'si şu şekilde hükme bağlanmıştır:

“ 6. Md.'nin 1. Prg.'ında belirtilen ilkelere saygı duyan her Avrupa Devleti, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir. Başvurusunun; Komisyon'a danıştıktan sonra ve üyelerinin salt çoğunluğuyla karar verecek olan Avrupa Parlamentosu'nun uygun bulma görüşünü aldıktan sonra, oybirliği ile karar verecek olan Konsey'e iletir.

Kabul koşulları ve bu kabulün Birliğin dayandığı Andlaşmalar ile ilgili olarak beraberinde getirdiği uyarlamalar, üye Devletler ile talep sahibi Devletler arasında bir anlaşmanın konusunu oluşturur.

Söz konusu anlaşma, kendi anayasal usullerine göre bütün üye Devletlerin onayına sunulur.”

¹⁶³ Reçber, “Türkiye-Avrupa Birliği...”, op. cit., ss. 98–99.

Doğu Avrupa Devletleri'nin tam üye olarak kabul edilmeleri ve bu bağlamda, üye adayları Devletlerin ulusal mevzuatlarının Topluluk müktesebatı ile uyumlu hale gelmeleri amacıyla benimsenmiştir. Ayrıca katılım öncesi stratejinin, üye adayları Orta ve Doğu Avrupa Devletleri'nin, AB ve dolayısıyla Topluluk ile ilişkilerinin temelini oluşturan ortaklık anlaşmaları¹⁶⁴ (Avrupa Anlaşmaları) aracılığıyla ortaklık rejiminin ve üyelik öncesi yardımın güçlendirilmesi üzerine yoğunlaştığı ifade edilmiştir. Diğer yandan strateji kapsamında, her üye adayları Devletin Topluluk müktesebatını uyumlaştırmadaki önceliklerinin ve başta PHARE programı olmak üzere mali olanakların doğrultusunda yeniden düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir¹⁶⁵.

Katılım ortaklığının yanında, AB Kurucu Andlaşması'nın 49. Md.'si uyarınca benimsenen tam üyelik sürecinin sorunsuz bir şekilde gerçekleşebilmesi için AB Konseyi, Zirve Sonuç Bildirgelerinde tam üyeliğe ilişkin çeşitli kararlar da benimsemektedir¹⁶⁶. Bu bağlamda Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde, Komisyon'un üye Devletlerin tam üyeliğine ilişkin görüşünün, 21-22.06.1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, üye Devletlerde aranan koşullar kapsamında benimsenen Kopenhag Kriterleri¹⁶⁷ doğrultusunda tesis edileceği belirtilmiştir. Aynı

¹⁶⁴ İlgili ortaklık anlaşmaları, AT ve dolayısıyla AB nezdinde "Avrupa Anlaşmaları" olarak adlandırılmaktadır. Ancak, Avrupa Anlaşmaları da özü itibarıyla tam üyeliği hedefleyen anlaşmalar olmakla beraber, AT Kurucu Anlaşması'nın 300. Md.'sine göre yürürlüğe girmişlerdir.

¹⁶⁵ Bkz., Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 14-15 No'lu Prg. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., s. 95.

¹⁶⁶ Kamuran Reçber, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üye Adaylığının Topluluklar Yargısı Açısından Geçerliliği", *AÜSBFD*, Cilt 60, Sayı 4, 2005, s. 197.

¹⁶⁷ 21-22.06.1993 tarihli Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin İngilizce tam metni için bkz., <http://ejil.oxfordjournals.org/cgi/reprint/19/2/241?maxtoshow=&HITS=10&hits=10&RESULTFORMAT=1&andorexacttitle=and&andorexacttitleabs=and&fulltext=Copenhagen+Criteria&andorexactfulltext=and&searchid=1&FIRSTINDEX=0&sortspec=relevance&resourcetype=HWCIT> (e.t.: 21.07.2008). Kopenhag Zirvesi'nde, AB Bakanlar Konseyi tarafından benimsenen Kopenhag Kriterleri, AB'ne üye adaylarının yerine getirmesi gereken Kopenhag Kriterleri şu şekilde kabul edilmiştir:

- Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıkların korunmasını ve saygı görmesini güvence altına alan kurumların istikrara kavuşmuş olması;
- İşleyen bir piyasa ekonomisinin yanı sıra, AB içindeki rekabet baskısıyla ve piyasa güçleri ile rekabet etme yeteneğinin varlığı;
- Siyasi, ekonomik, parasal birlik amaçlarının kabulü de dahil olmak üzere, üyeliğin getireceği yükümlülüklerin yerine getirilmesi;
- Üye adayları Devletin, AB'nin mali ve kurumsal yönlerden sorun çıkarmayacağına kanaat getirmiş olması.

zamanda, üyelik prosedürünün Topluluk müktesebatı ile uyumlaştırılması amacıyla üye Devletlerin yapısal değişikliklere ivme kazandırması gerektiği vurgulanmıştır. Diğer yandan, üye adayı Devletlerin yasama alanında Kopenhag Kriterleri doğrultusunda yapacakları değişikliklerin gerekli olduğu; ancak tek başına yeterli olmadıkları ifade edilmiştir. Zira, Kopenhag Kriterleri'nin üye adayı Devletin ülkesinde uygulanmasının garanti altına alınması gerektiği belirtilmiştir. Bu bağlamda, ilgili Devletlerin üye adayı olduğu tarihten itibaren Topluluk politikalarına uyum çabalarını bütünüyle dikkate alacağı vurgulanmıştır¹⁶⁸.

Ayrıca, Kopenhag Siyasi Kriterleri'nin üye adayı Devletler tarafından uygulanmasının katılım müzakerelerinin başlayabilmesi için ön koşul olduğu belirtilmiştir. Diğer yandan, üyelik süreci çerçevesinde Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve Topluluğa üyelikten doğan yükümlülüklerin ileriye dönük değerlendirileceği ifade edilmiştir¹⁶⁹. Ayrıca, katılım öncesi strateji kapsamında, üye adayı Devletlerin AB'ne tam üye olabilme koşulları ile ilgili olarak, ikili Hükümetlerarası konferansların yapılmasına karar verilmiş ve bu görüşmelerin de AB Bakanlar Konseyi'nin 08.12.1997 tarihinde kabul ettiği "genel müzakere çerçevesi"ne dayalı olarak yürütülmesi gerektiği kabul edilmiştir¹⁷⁰.

Tüm bu süreç içerisinde Kopenhag Kriterleri'nin ayrı bir önemi olduğu ifade edilmektedir. Zira, bütün Avrupa Devletleri'nin AB üyesi olabileceğini hükme bağlayan, AB Kurucu Andlaşması'nın 49. Md.'sinde düzenlenen bir diğer üyelik şartının da işbu Andlaşma'nın 6. Md.'sinin 1. Prg'ında¹⁷¹ belirtilen ilkelerin

Kopenhag Kriterleri, ekonomik, siyasi ve hukuki olmak üzere üç kategoride nitelendirilmektedir. Ancak yapılan bu nitelendirmeye karşılık, belirtilen kriterler yasal bir dayanağa oturtulmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Tuğrul Arat, "Türk Ekonomi Hukuku'nun Avrupa Birliği Hukukuna Uyum Sorunu: Bugüne Kadar Alınan Yol ve Bundan Sonra Atılacak Adımlar, **Türk Ekonomi Hukuku'nun Avrupa Birliği Hukukuna Uyum Sorunu**, Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul, 2001, s. 11, Haluk Günuğur, "Lüksemburg'dan Helsinki'ye... 'Uzun İnce Bir Yol'", **Türkiye Avrupa Birliği Derneği Bülteni**, 18. Sayı, Ankara, Mart 2000, ss. 42-44.

¹⁶⁸ Bkz., Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 23-24 No'lu Prg'ı.

¹⁶⁹ Bkz., Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 25 No'lu Prg'ı

¹⁷⁰ Bkz., Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 27 No'lu Prg'ı

¹⁷¹ AB Kurucu Andlaşması'nın 6. Md.'sinin 6. Prg.'ı şu şekilde hükme bağlanmıştır:

"Birlik, üye Devletlerin ortak ilkeleri olan hürriyet, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerine kurulmuştur."

uygulanması olduğu hükme bağlanmaktadır. İşbu maddede yer alan ilkeler, Kopenhag Kriterleri doğrultusunda yeniden ifade edilerek, hukuken AB'ne tam üyeliğin ön koşulu olarak düzenlenmektedir¹⁷². Nitekim, AB Bakanlar Konseyi'nin tesis ettiği 16.03.1998 tarihli tüzük¹⁷³ itibarıyla, Kopenhag Kriterleri'nin AB Kurucu Andlaşması'nın 49. Md.'sinde belirtilen üyelik prosedürlerinde temel alınan ilkeler olduğu belirtilmektedir.

Diğer yandan, üye adayı Devletlerin Kopenhag Kriterleri'ni uygulama kapasitesi, Komisyon'un AB Bakanlar Konseyi'ne sunacağı raporun konusunu ihtiva etmektedir¹⁷⁴. Kopenhag Kriterleri'nin uygulanmasının üye adayı Devletlerin, tam üyelikten doğan yükümlülükleri üstlenme yeteneğini göstermesi açısından önem taşıdığı belirtilse de ilgili Devletler bütün koşulları yerine getirse dahi, nihai aşamada üye adayı Devletlerin tam üye olarak kabulü hukuken Kurucu Andlaşmalar'da yetki verilen Topluluk kurumlarına ait olmaktadır. Bu bağlamda, üye adayı Devletlerin yaptığı yapısal düzenlemeler yeterli görülemeyebilir. Dolayısıyla, ortaklık mevzuatı kapsamında gerçekleştirilecek uyumlaştırma çabalarının aynı zamanda uygulamaya geçirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır¹⁷⁵. Nitekim yukarıda belirtildiği üzere, Kopenhag Siyasi ve Hukuki Kriterleri'nin katılım müzakerelerinden önce üye adayı Devletlerin ulusal sistemlerine dahil edilmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, ulusal alanda gerçekleştirilen hukuki, siyasi ve ekonomik yapısal değişikliklerin sadece kanun değişikliğinden ibaret olamayacağı; aynı zamanda bu değişikliklerin uygulanmasını

¹⁷² Gerek üye adayı Devletler gerekse üye Devletler açısından AB Kurucu Andlaşması'nın 6. Md.'sinin 1. Prg.'ında belirtilen ilkelerin uygulanması gaye edilmektedir. Üye Devletler tarafından belirtilen ilkelerin ciddi bir şekilde ihlal edilme riski veya ciddi ve sürekli ihlali ile karşıya karşıya kalınması durumunda AB Kurucu Andlaşması'nın 7. Md.'si ile yetkilendirilen kurumlar aracılığıyla belirtilen yaptırımların uygulanabileceği vurgulanmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Kamuran Reçber/Çiğdem Aydın, "AB'nin Üye Devletler Tarafından İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Durumunda Öngörülen Yaptırımlar", **AÜHFD**, Cilt 53, Sayı 1, 2004, passim; Bertil Emrah Oder, "Avrupa Bütünleşmesinin Temel Hak Boyutu", **İnsan Hakları**, Yapı Kredi Yayınları, 2000, ss. 483–490.

¹⁷³ Konsey'in tesis ettiği 16.03.1998 tarihli ve 622/98 sayılı tüzüğün İngilizce tam metni için bkz., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1998:085:0001:0002:EN:PDF> (e.t.:16.06.2008).

¹⁷⁴ Lüksemburg Sonuç Bildirgesi'nin 29. Prg.'ı itibarıyla Komisyon, 1998 yılının sonlarından itibaren AB Bakanlar Konseyi'ne düzenli olarak, her bir üye adayı Devletin AB'ne katılım yolundaki gelişmesini, özellikle Kopenhag Kriterleri çerçevesinde Topluluklar müktesebatına uyum çalışmaları kapsamında inceleyen ve ikili Hükümetlerarası konferanslar düzenlenmesi hususunda gerekli olabilecek tüm önerileri de ihtiva eden raporlar sunmaktadır. Bu konuda bkz., "Reçber, Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., s. 96.

¹⁷⁵ Ibid., ss. 95–96.

sağlayacak kurumların da meydana getirilerek güvence altına alınması gerektiği ifade edilmektedir¹⁷⁶.

2. TÜRKİYE İLE AVRUPA TOPLULUKLARI ARASINDAKİ ORTAKLIK İLİŞKİSİ VE TÜRKİYE’NİN AB’NE ÜYE ADAYLIĞI

Ankara Anlaşması’nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren kurulan ortaklık ilişkisi, Ankara Anlaşması ve işbu Anlaşma’ya istinaden tanınan yetki ile Ortaklık Konseyi’nin tesis ettiği tasarruflar itibarıyla, karşılıklı hak ve yükümlükler meydana getiren objektif bir hukuk düzenini meydana getirmektedir. Ankara Anlaşması ise AT ile Türkiye arasında kurulan “ortaklık ilişkisinin anayasası” olarak nitelendirilmektedir¹⁷⁷. Zira, Ankara Anlaşması, Türkiye ile AT ve dolayısıyla AB arasındaki ilişkinin kapsamı, içeriği, konusu ve tarafları genel olarak belirtmektedir. Aynı zamanda, Lüksemburg Sonuç Bildirgesi itibarıyla, üye aday Devletlerle akdedilen Avrupa Anlaşmaları, diğer adıyla Ankara Anlaşması ile aynı niteliği haiz ortaklık anlaşmalarının, Birlik ile aday Devletler arasındaki ilişkiyi tesis eden belge olarak tanımlanmaktadır¹⁷⁸. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti ile AT ve dolayısıyla AB ilişkilerinin en temel hukuki kaynağını Ankara Anlaşması oluşturmaktadır.

2.1. Türkiye ile Avrupa Toplulukları Arasındaki Ortaklık İlişkisinin Hukuki Boyutu

Ankara Anlaşması, AT’nun üçüncü Devletlerle ve uluslararası örgütlerle ortaklık ilişkisi kuran anlaşmaların yürürlüğe girmesi için AT Kurucu Andlaşması’nın 300. ve 310. Md.’leri uyarınca uygulanması gereken usule göre tesis edilmiştir. Ancak, kapsamı ve hedefleri açısından diğer ortaklık anlaşmalarından farklılık arz etmektedir. Zira, Ankara Anlaşması’nın dibace kısmında belirtildiği üzere, ortaklık ilişkisinin taraflarından biri olan Türkiye’nin Topluluğa katılımını kolaylaştıracak birtakım

¹⁷⁶ Arat, “Türk Ekonomi Hukukunun...”, op. cit., s. 14.

¹⁷⁷ Haluk Kabaalioğlu, “Turkey and The European Union-Converging or Drifting Apart”, **Marmara Journal of European Studies**, Cilt 7, Sayı 1-2, 1999, s. 112.

¹⁷⁸ Bkz., Lüksemburg Sonuç Bildirgesi’nin 13. Prg.’ı.

şartların yerine getirilmesi amaçlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, nihai aşamada, işbu Anlaşma'nın konu edindiği düzenlemeler dikkate alındığında, Ankara Anlaşması Türkiye ile AT arasında bütünleşmeyi gaye edinmektedir¹⁷⁹. Bu nedenle, tam üyelik amaçlı bir ortaklık ilişkisi tesis etmektedir.

Ankara Anlaşması'nın "Dibace" bölümünde, AT Kurucu Andlaşması'nın esinlendiği ülküyü birlikte izleyerek, barış ve hürriyet güvencesini pekiştirme amacının, işbu Anlaşma'nın akdedilme sebeplerinden biri olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla, Ankara Anlaşması'nın bir parçası olarak kabul edilen "Dibace" itibarıyla, Türkiye AT ortaklık hukukunun normatif kaynağı olan işbu Anlaşma'nın, AT Kurucu Andlaşması'nda belirtilen temel değer ve ilkeler dikkate alınarak uygulanacağı ifade edilmektedir.

Ankara Anlaşması'nın Dibace'nin yanı sıra, belirtilen gaye Anlaşma'nın 2. Md.'si ile de hükme bağlanmaktadır. İşbu maddenin 1. Prg.'ı ile Anlaşma'nın amacının, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama standartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak teşvik etmek olduğu düzenlemektedir. Ayrıca ilgili maddenin 2. Prg.'ı ile Topluluk ile Türkiye arasında Gümrük Birliği'nin tesis edilmesi öngörülmektedir¹⁸⁰.

Ancak, Ankara Anlaşması'nın 28. Md.'si dikkate alındığında Türkiye'nin ortaklık ilişkisinden kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirdiği takdirde, res'en Topluluğa katılabileceği öngörülmemektedir. Nitekim, ilgili hüküm uyarınca, işbu Anlaşma'nın tarafları bir araya gelerek, Türkiye'nin Topluluğa katılma olasılığını inceleyeceklerdir. Bu bağlamda, nihai aşamada Ankara Anlaşması ile amaçlanan tam üyelik dışında, farklı bir ortaklık ilişkisinin öngörülmesi de mümkün gözükmemektedir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'nin AT'na tam üyeliği nihai aşama olarak hedeflenmekte; ancak bu aşamaya ulaşmada gerekli koşulların sağlanıp sağlanmadığını belirleme

¹⁷⁹ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., ss. 9-10.

¹⁸⁰ Ibid., s. 9.

yetkisi ise taraflara verilmektedir. Bu süreçte, taraflardan birinin bu konuda olumsuz görüş bildirmesi sonucu tam üyelik amacı gerçekleşmeyecektir¹⁸¹. Bu nedenle, Ankara Anlaşması ile kurulan ve dönemlere ayrılan ortaklık ilişkisi, “katılım öncesi ortaklık” olarak nitelendirilmektedir¹⁸².

2.1.1. Türkiye ile AT Arasındaki Ortaklık İlişkisinin Dönemleri

Ortaklık mevzuatı itibarıyla Avrupa Toplulukları ile Türkiye arasındaki ortaklık ilişkileri üç dönemden oluşmaktadır. Bu üç dönemde, tarafların edindiği haklar ve üstlendikleri yükümlülükler açısından farklılık arz etmektedir.

2.1.1.1. Hazırlık Dönemi

Ankara Anlaşması, Gümrük Birliği’nin doğrudan uygulamaya konulması yerine, Türkiye için bir hazırlık dönemini öngörmektedir¹⁸³. Hazırlık dönemine ilişkin düzenlemelere, Ankara Anlaşması’nın 3. Md.’sinde yer verilmiştir. İşbu madde uyarınca, hazırlık döneminin süresi beş yıl olarak öngörülmüştür. Ancak, fiilen bu süre dokuz yıla uzamıştır¹⁸⁴. Zira, ilgili hükme göre, Geçici Protokol’ün 1. Md.’si itibarıyla, belirtilen usuller uyarınca beş yıllık hazırlık döneminin uzatılabileceği hükme bağlanmıştır¹⁸⁵.

¹⁸¹ Çınar Özen, *Türkiye Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri*, Ceylan Kitabevi, İzmir, 2002, s. 13.

¹⁸² Kabaalioğlu, op.cit., s. 113.

¹⁸³ Özen, op. cit., s. 14.

¹⁸⁴ Ibid..

¹⁸⁵ Geçici Protokol’ün 1. Md.’si şu şekilde hükme bağlanmıştır:

“1. Anlaşma’nın yürürlüğe girmesinden dört yıl sonra, Ortaklık Konseyi, Türkiye’nin ekonomik durumunu göz önünde bulundurarak, Anlaşma’nın 4. Md.’sinde gözetilen geçiş döneminin gerçekleşme şartları, usulleri, sıra ve süreleri ile ilgili hükümlerin, bir Katma Protokol ile tespit tespit edip edemeyeceğini inceler.

Katma Protokol Akit Taraflar’ca imzalanacak ve her birinde uyulması gereken anayasa usullerinin tamamlanmasından sonra yürürlüğe girecektir.

2. Beşinci yılın sonunda Katma Protokol tespit edilmemiş ise, Ortaklık Konseyi’nde kararlaştırılarak ve 3 yılı geçmeyecek bir süre sonra 1. fıkra da öngörülen usule yeniden başvurulur.

3. Bu protokol hükümleri, Katma Protokol yürürlüğe girinceye ve en geç onuncu yılın sonuna değin uygulanır.

Bununla beraber, Katma protokol tespit edilmiş, fakat onuncu yılın sonunda yürürlüğe girememiş ise, Geçici Protokol en geç bir yıllık bir süre için uzatılır.

Türkiye hazırlık döneminde, geçiş dönemi ve son dönem boyunca üzerine düşecek yükümlülüklerini yerine getirebilmek için, Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca bu hazırlık dönemine ve özellikle Topluluğun yardımına ilişkin uygulama usulleri, Ankara Anlaşması'na ek olarak tesis edilen Geçici Protokol ve Mali Protokol de belirlenmiştir¹⁸⁶.

Hazırlık döneminin hedefi, Anlaşma ile birlikte tesis edilen Protokoller doğrultusunda, Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatında birtakım kolaylıklar olarak ifade edilmiştir¹⁸⁷. Topluluk, hazırlık döneminde Türkiye'ye çeşitli kolaylıklar ve ayrıcalıklar sağlamak ve maddi yardımlarda bulunmakla yetkilendirilmiştir. Türkiye'nin ise belirtilen ekonomik katkılar doğrultusunda ekonomisini en iyi şekilde geçiş dönemine hazırlama yükümlülüğü olduğu belirtilmiştir¹⁸⁸.

Nitekim, Mali Protokol uyarınca, Ankara Anlaşması'nda belirtilen amaçların gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak amacıyla, Türk ekonomisinin hızlandırılmış bir biçimde kalkındırılması amacıyla verilecek kredilere ilişkin düzenlenmelere yer verilmiştir. Geçici Protokol itibarıyla ise Türkiye için önemli olan tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık ihracatına ilişkin Topluluğun uygulayacağı politikaları ve hazırlık döneminin sona ermesini sağlayacak şartları ve süreleri düzenlemiştir¹⁸⁹.

2.1.1.2. Geçiş Dönemi

Ankara Anlaşması'na ekli Geçici Protokol'ün 1. Md.'si uyarınca Anlaşma'nın yürürlüğe girmesinden dört yıl sonra Ortaklık Konseyi tarafından Türkiye'nin ekonomik durumu göz önünde bulundurularak, Ankara Anlaşması'nın 4. Md.'sinde öngörülen geçiş dönemine intibakın şartları, usulleri, sıra ve süreleri ilgili hükümleri kapsayan bir Katma Protokol'ün tesis edilip edilmeyeceğinin inceleneceği hükme bağlanmıştır. Bu

Katma Protokol dokuzuncu yılın sonunda tespit edilemediği takdirde, Ortaklık Konseyi, hazırlık döneminin onuncu yılının bitiminden sonra uygulanacak rejimi kararlaştırır."

¹⁸⁶ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., s. 11.

¹⁸⁷ Gümrükçü, op.cit., s. 99.

¹⁸⁸ Özen, op. cit., s. 15.

¹⁸⁹ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", loc.cit.

süreçte, Türkiye 16.03.1967 tarihinde geçiş döneminin koşullarını belirlemeye hazır olduğunu belirtmiştir. Ancak, AT uzmanlar heyetinin Türkiye'ye gelmesi ile başlayan görüşmeler, bir buçuk yıl sürmüştür. Bu sürecinden ardından, Ankara Anlaşması'nın 4. Md.'sinde öngörüldüğü üzere, Gümrük Birliği'nin doğrudan uygulanabilmesi için gereken şartların belirlendiği Katma Protokol, 23.11.1970 tarihinde Brüksel'de imzalanarak, tarafların iç hukuklarında yer alan usuller göre onaylanmış ve bu süreci takiben 01.01.1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesini takiben, Türkiye ile AT arasındaki ortaklık ilişkisinde geçiş dönemine girilmiştir¹⁹⁰.

Katma Protokol, içerdiği düzenlemeler itibarıyla Ankara Anlaşması'nı tamamlayıcı niteliktedir. Nitekim, işbu Protokol'ün 62. Md.'sinde Protokol'ün Anlaşma'nın ayrılmaz parçası olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, Katma Protokol Ankara Anlaşması'nın bazı hükümlerini daha ayrıntılı bir biçimde düzenlemektedir¹⁹¹. Bu bağlamda, Katma Protokol Ankara Anlaşması ile birlikte ortaklık hukukunun asli kaynağını teşkil etmektedir.

Katma Protokol, taraflar arasında Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda, Gümrük Birliği'nin Türkiye tarafından tedricen AT açısından ise derhal uygulanmasını öngörmektedir¹⁹². Belirtilen amaçlar doğrultusunda, malların, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımına, ekonomi politikalarının yakınlaştırılmasına ilişkin düzenlemeler getirmektedir.

Ankara Anlaşması'nın 4. Md.'sinin 2. Prg.'ı ile Katma Protokol'ün 61. Md.'si itibarıyla geçiş döneminin süresinin tarafların öngörecekları istisnalar saklı kalmak kaydıyla, on iki yıl olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla, 1985 yılında Türkiye ile AT ilişkilerinin Gümrük Birliği'nin tesisinin ardından son aşamaya geçmesi gerekmektedir. Ancak, ortaklık mevzuatına uygun bir şekilde yirmi iki yıla uzamış veya uzatılmıştır.

¹⁹⁰ Geçiş dönemine girerken geçen sürece ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz., Ibid, 11; Gümrükçü, op.cit., ss. 101-102; Can/Özen, op.cit., ss. 27-41.

¹⁹¹ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., s. 13.

¹⁹² Arat, "Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki...", op.cit., s. 593.

2.1.1.3. Son Dönem

Ankara Anlaşması'nın 5. Md.'si itibarıyla, son dönemin Gümrük Birliği'ne dayandığı ve tarafların ekonomi politikaları arasında koordinasyonun güçlendirilmesi gerektiği düzenlenmektedir. Dolayısıyla, son dönem, 22.12.1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi tasarrufu ile tesis edilen ve 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği Kararı ile başlamıştır¹⁹³. Bu dönemde, tarafların arasında karşılıklı ekonomi politikalarının koordinasyonun güçlendirilmesi ve dış ticaret politikalarının tam uyumlu hale getirilmesi doğrultusunda tedricen serbest dolaşıma geçilmesi, tarım ürünleri ticaretinde tavizli rejimin genişletilmesi, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımına ilişkin somut adımların atılması ve rekabet hukuku uygulamalarının Topluluk sistemiyle tam uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir¹⁹⁴.

Ancak, Türkiye Gümrük Birliği Kararı'nın tesisinden önce ortaklık rejiminden kaynaklanan Türk işçilerin serbest dolaşımına ilişkin sorunlar nedeniyle, Ankara Anlaşması'nın nihai hedefi olan tam üyeliğin gerçekleşmesi amacıyla ortaklık ilişkisinden bağımsız, 14.04.1987 tarihinde Konsey'e tam üyelik başvurusunda bulunmuştur¹⁹⁵. Ortaklık ilişkisinden farklı olarak, tam üyelik başvurusu AT Kurucu Andlaşması uyarınca, üç ayrı Topluluk nezdinde yapılmıştır. Ancak, ortaklık ilişkisi ise Türkiye ile AET arasında tesis edilmiştir¹⁹⁶.

Türkiye'nin müracaatı Konsey tarafından değerlendirildikten sonra 27.04.1987 tarihinde Komisyon'a gönderilmiştir. Komisyon ise yapmış olduğu çalışmaların

¹⁹³ Ibid, s. 44.

¹⁹⁴ Gümrük Birliği Kararı'nın kapsamı ve uygulanmasına ilişkin geniş bilgi için bkz., Gümrükçü, op. cit., ss. 135–145; Özen, op. cit., ss. 23–117; Rıdvan Karluk, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye. Gümrük Birliği Ne Getirdi Ne Götürdü?**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar: 8, Turhan Kitabevi, Ankara, 1997, ss. 187–306; Haluk Kabaalioglu, "The Customs Union: A Final Step Before Turkey's Accession To The European Union?", **Marmara Journal of European Studies**, Cilt 6, Sayı 1, 1998, ss. 118–126; Haluk Kabaalioglu, **A'dan Z'ye Gümrük Birliği**, Toprakbank Yayını, İstanbul, 1996, ss. 23–76.

¹⁹⁵ Ibid., s. 41; Hacı Can, "Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sorunları", **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, (der.: Ertan Efeğil/Mehmet Seyfettin Erol), Orion Yayınevi, Ankara, 2007, s. 284.

¹⁹⁶ Haluk Günugur, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995, s. 181.

ardından, 20.12.1989 tarihli görüşünü açıklamıştır¹⁹⁷. Komisyon'un, Türkiye'nin tam üyelik müracaatına ilişkin görüşünde, Türkiye'nin, ekonomik ve politik durumunun olumlu yönde ilerlemesine rağmen, Topluluğa katılması halinde karşılaşıacağı intibak sorunlarını orta vadede aşamayacağı ifade edilmiştir¹⁹⁸. Dolayısıyla, Türkiye'nin müracaatı üstü örtülü olarak reddedilmiştir¹⁹⁹. Buna rağmen Komisyon, Türkiye'nin hukuken tam üye olabilme ehliyetini haiz olduğunu belirtmiş ve bu bağlamda, ortaklık ilişkilerini güçlendirilerek 1995 yılının sonuna kadar Gümrük Birliği'ni tamamlaması gerektiğini vurgulamıştır²⁰⁰. Nitekim, yukarıda belirtildiği gibi, Ortaklık Konseyi tarafından 22.12.1995 tarih ve 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın tesis edilmesi ile Türkiye ile AT ilişkilerinde son döneme girilmiştir. İşbu Karar ile Türkiye'nin tam üyeliğine kadar geçecek süreçte, taraflar arasında uygulanacak ortaklık hukuku normlarının işleyişi düzenlenmiştir. Ayrıca, Gümrük Birliği Kararı'nın, Ankara Anlaşması ile onun Katma ve Tamamlayıcı Protokol hükümlerine halel getirmeksizin tesis edildiği belirtilmiştir.

Gümrük Birliği Kararı esas olarak, Türkiye ile AT arasındaki ortaklık ilişkisinde, tarafların hukuk sistemlerinin uyumlaştırma yoluyla birbirlerine yakınlaştırılması ile ortak pazarın gereklerinin yerine getirilmesini amaçlamaktadır. Böylece, AT'na üye Devletler tarafından AT Kurucu Andlaşması itibarıyla uygulanan Gümrük Birliği'nin Türkiye'ye kadar genişletilmesi ve homojen bir yapının sağlanması hedeflenmektedir²⁰¹. Bu bağlamda, Gümrük Birliği'nin Türk hukuk sisteminde yapılacak değişikliklerle işlevselliğini sağlayarak, Türkiye'nin ortaklık ilişkisinden doğan yükümlülüklerini yerine getirmesi amacıyla, mevzuat uyum çalışmalarına devam

¹⁹⁷ Komisyon'un 20.12.1989 tarihli görüşünün tam metni için bkz., Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., ss. 273–280.

¹⁹⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., İlhan Tekeli/Selim İlkin, **Türkiye Avrupa Birliği III-Ulus Devleti Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000, ss. 159–162.

¹⁹⁹ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", s. 38.

²⁰⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Can, op.cit., s. 285; Çınar Özen/Hatice Yazgan, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Süreci", **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, (der.: Ertan Efeğil/Mehmet Seyfettin Erol), Orion Yayınevi, Ankara, 2007, ss. 240–241.

²⁰¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Kabaalioglu, "Turkey and European Union...", op. cit., 124; Steve Peers, "Living Sin: Legal Integration Under the European Community-Turkey Customs Union", **European Journal of International Law**, Cilt 7, Sayı 3, 1996, ss. 22–24.

edilmektedir²⁰².

Aynı zamanda belirtilen husus, Gümrük Birliği Kararı'nın 66. Md.'si ile AT Kurucu Andlaşması'nın mukabil hükümleriyle esas olarak aynı düzenlemeler, Gümrük Birliği kapsamına giren ürünlere uygulanmaları bakımından ATAD'nın ilgili kararlarına göre yorumlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Gümrük Birliği'nin işleyişine ilişkin kuralların, AT Kurucu Andlaşması'na benzerlik taşıdığı ölçüde, ATAD kararlarına uygun olarak yorumlanma zorunluluğu söz konusudur²⁰³. Dolayısıyla, Avrupa ekonomik bütünleşmesinin nihai aşaması olarak kabul edilen Gümrük Birliği, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nda belirtilen usul ve esaslara göre uygulanmaktadır. Bu durumda da AT Kurucu Andlaşması'nda öngörülenlerle benzerlik oluşturduğu söylenebilir.

Diğer yandan, yukarıda genel ve soyut olarak belirtildiği üzere, Ankara Anlaşması'nın 28. Md.'si ile Türkiye'nin ortaklık mevzuatının işleyişi itibarıyla, AT Kurucu Andlaşması'ndan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye Cumhuriyeti tarafından yerine getirilebileceğinin gösterilmesi halinde, akit tarafların Türkiye Cumhuriyeti'nin Topluluğa katılımını inceleyeceği hükme bağlanmıştır. Ancak, işbu hükmün özüne ilişkin taraflar arasında hukuki yorum farkı söz konusudur. Nitekim, Türkiye ortaklık ilişkisini “sonraki bir üyeliğin bağlayıcı bir ön aşaması” olarak ifade ederken, Topluluk tarafı ise bunun sadece “incelenmesi gereken bir olanak” olarak görmektedir²⁰⁴. Dolayısıyla, Türkiye işbu hükmün taraflara bağlayıcı yetki tanıdığını, Topluluk ise takdiri bir yetki tanıdığını savunmaktadır.

Ancak, Türkiye'nin AT Kurucu Andlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülükleri üstlenebilecek duruma gelip gelmediğini taraflar bir değerlendirme yaparak

²⁰² Türkiye'de yürütülen mevzuat uyum çalışmaları için bkz., Reçber, “Türkiye-Avrupa Birliği...”, op. cit., ss. 200–222; Tuğrul Arat, “Türkiye ile AT Arasında Gümrük Birliği ve Hukuki Uyum”, **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye**, May. Haz. Tem. Ağ. Ey. Özel Sayı, Sayı: 17-18, ss. 240–246; Can Baydarol, “Tam Üyelik Sürecinde Topluluk Müktesebatına (Acquis Communautaire) Uyum”, **Yeni Türkiye AVRUPA BİRLİĞİ Özel Sayısı**, Cilt 35, Yıl 6, Eylül-Ekim 2000, passim.

²⁰³ Haluk Günuğur, “Türkiye-AT Gümrük Birliği”, **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye**, May. Haz. Tem. Ağ. Ey. Özel Sayı, Sayı: 17-18, s. 67.

²⁰⁴ Bu konuda bkz., Özen/Yazgan, op. cit., s. 236.

belirleyeceklerdir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'nin, ortaklık ilişkisinin son dönemi olan Gümrük Birliği'nin tesis edilmesi ve uygulanması halinde, Topluluğa katılımı res'en gerçekleşmeyecektir. Öte yandan, bu duruma gelindiğinde Ankara Anlaşması'nın tarafları ancak mevcut durumu iyi niyetle değerlendirerek, Türkiye'nin üyeliğine ilişkin karar vereceklerdir²⁰⁵.

Ancak, "iyi niyet" kavramı sübjektif bir kavramdır. Akit taraflar Ankara Anlaşması'nın işleyişi itibarıyla, Türkiye'nin AT Kurucu Andlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirme kapasitesine sahip olup olmadığı, yapılan yasa değişiklikleri ve mevzuat çalışmalarını kurumsallaştırma kabiliyeti ile belirlenmelidir. Bu bağlamda, Gümrük Birliği'nin tesisine rağmen, taraflar üyelik konusunda uzlaşma sağlayamayabilecekleri de ileri sürülmektedir. Ancak, şu da göz ardı edilmemelidir ki, Ankara Anlaşması'nda belirtilen temel ilkelerin uygulanması ile hukuki uyumun sağlanacağı ve ortaklık ilişkisinin sona ereceği ifade edilmektedir²⁰⁶. Bu aşamadan sonra da Ankara Anlaşması'nın, tesis edilme amacını yerine getirdiği için hukuken işlevselliğini yitireceği belirtilmektedir²⁰⁷.

2.1.2. Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku'nun Niteliği

Ankara Anlaşması, Türkiye'nin AT'na tam üyeliğe yönelik hazırlığının normatif dayanağını oluşturmaktadır²⁰⁸. Bu bağlamda, başta Ankara Anlaşması olmak üzere ortaklık hukukunun kaynağını oluşturan diğer normlar, klasik uluslararası hukuk işlemlerine benzer biçimde tesis edilmektedir. Ayrıca, Ankara Anlaşması'nın "çerçeve anlaşma" olarak kabul edilmesi dolayısıyla, içeriğinin taraflar arasında akdedilen Protokoller, Katma Protokol, Katma Protokol'ün ekleri olan tamamlayıcı Protokoller, Bildiriler ve Uyum Anlaşmaları ile Ortaklık Konseyi tarafından tesis edilen tasarruflarla

²⁰⁵ Sevin Toluner, "6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı: Milletlerarası Hukuk Açısından Bir Değerlendirme", **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları**, (der.: Sevin Toluner), Beta Yayınları, İstanbul, 2000, s. 116.

²⁰⁶ Arat, "Türkiye ile AT Arasında Gümrük Birliği ve Hukuki Uyum", op. cit., s. 235.

²⁰⁷ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., ss. 17-18.

²⁰⁸ Genç, "Avrupa Topluluklarına Tam...", op. cit., s. 83

doldurulmaktadır²⁰⁹. Bu bağlamda, Türkiye ile AT ortaklık hukukunun genel ilke ve esasları Ankara Anlaşması ile belirlenmektedir²¹⁰.

Yukarıda ilgili ATAD içtihatları ile de belirtildiği üzere, ortaklık anlaşmaları ve dolayısıyla Ankara Anlaşması, AT hukukunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. ATAD'ın tesis ettiği 26.10.1982 tarihli Kupferberg I Kararı ile Kurucu Andlaşmalar'ın ilgili hükümleri itibarıyla usulüne uygun olarak akdedilen ortaklık anlaşmalarının, sadece Topluluğa değil, aynı zamanda üye Devletlere de birtakım yükümlükler getirdiği vurgulanmıştır²¹¹. Ayrıca, ortaklık anlaşmalarının ve dolayısıyla Ankara Anlaşması'nın Topluluk kurumları tarafından tesis edilecek aracı tasarrufa gerek kalmaksızın, doğrudan uygulanma özelliğine sahip olduğu belirtilmiştir. Zira, Kurucu Andlaşmalar itibarıyla, yetkili AT kurumları aracılığıyla usulüne uygun bir şekilde akdedilen ortaklık anlaşmalarının, Topluluk adına üye Devletler tarafından da uygulanma yükümlülüğü olduğu ifade edilmiştir.

Aynı zamanda, ATAD 30.09.1987 tarihli Demirel Kararı ile ortaklık anlaşmalarının, yetkili organların nihai tasarrufuna gerek kalmaksızın uygulanabilecek olan hükümlerinin; diğer bir ifadeyle sadece doğrudan uygulanabilir nitelikteki hükümlerinin, muhatap Devletlerin nezdinde hiçbir aracı tasarrufa gerek kalmaksızın hukuki sonuçlar doğurabileceği ifade edilmiştir²¹². Dolayısıyla, ortaklık anlaşmalarının bazı hükümleri doğrudan doğruya uygulanma kabiliyetine sahiptir. Özellikle Ankara Anlaşması'nın taraflara birtakım tasarrufları tesis etmekten kaçınma yükümlülüğü getiren hükümleri, doğrudan hukuksal sonuçlar doğurabilme niteliğine sahiptirler²¹³.

²⁰⁹ Bu konuda bkz., Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., s. 13; Haluk Günuğur, "Ortaklık Anlaşmaları ve 6 Mart 1995 Ortaklık Konsey Toplantısı Kararları Işığında Gümrük Birliği", **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995, ss. 281.

²¹⁰ Özen/Yazgan, op. cit., s. 235.

²¹¹ ATAD'ın 26.10.1982 tarihinde tesis ettiği Kuferberg I Kararı'nın İngilizce tam metni için bkz., C 104/81, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61981J0104 (e.t.: 24.04.2008).

²¹² Günuğur, "Avrupa Birliği Hukuk...", op.cit., ss. 204–206.

²¹³ Örneğin Ankara Anlaşması'nın 9. Md.'si itibarıyla, işbu Anlaşma'nın uygulanma alanında, 8. Md.'nin uygulanmasına ilişkin özel hükümler saklı kalmak kaydıyla, uyrukluk nedeniyle ortaya çıkabilecek her türlü ayımın yasak olduğunu hükme bağlamaktadır.

Bunun yanında, Ankara Anlaşması'nın bazı düzenlemelerinin uygulanabilmesi için Ortaklık Konseyi kararlarının tesis edilmesi gerekmektedir²¹⁴.

ATAD, Demirel Kararı ile ortaklık anlaşmalarında, aynı zamanda Kurucu Andlaşma'da yer alan konulara ilişkin düzenlemelere yer verilebileceğini ifade etmiştir. Bu durumda, Kurucu Andlaşma itibarıyla Topluluk kurumlarının, ilgili düzenlemelere ilişkin taahhütlerini yerine getirme yükümlülüğü altında olduğu kabul edilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, işbu Andlaşmalar'da herhangi bir hüküm yer almamasına rağmen, ortaklık anlaşmalarının ve dolayısıyla Ankara Anlaşması'nın içerdikleri konular itibarıyla, hem Topluluğun hem de üye Devletlerin yetki alanına giren hususları düzenlemektedirler²¹⁵. Dolayısıyla Ankara Anlaşması, sadece Topluluk ile Türkiye arasında yükümlülük getirmemektedir. Aynı zamanda, Topluluğa üye Devletler de "Topluluğa sadakat yükümlülüğü" altında Anlaşma'yı uygulama taahhüdü altına girmektedirler. Belirtilen husus nedeniyle Ankara Anlaşması, iki taraflı ve çok taraflı anlaşmaların karışımı teşkil eden karma anlaşma görünümünde olduğu ifade edilmektedir²¹⁶.

Keza, ATAD'nın tesis ettiği 07.10.2004 tarihli kararı ile ortaklık anlaşmalarının karma anlaşmalar olduğu belirtilmiştir²¹⁷. Ayrıca, işbu anlaşmaların Topluluk yetkileri itibarıyla tesis edilmeleri nedeniyle, Topluluk hukukunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla, ortaklık anlaşmalarından doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesinin Topluluk tarafından taahhüt altına alındığı ifade edilmiştir. Ancak, üye Devletlerin karma anlaşmaları ve dolayısıyla ortaklık anlaşmalarını uygulama yükümlülüğü, Topluluk hukukunun öncelikle ve doğrudan uygulama yükümlülüğünden kaynaklandığı vurgulanmıştır. Bu nedenle, ortaklık anlaşmalarının belirtilen

²¹⁴ Haluk Günuğur, "Ankara Anlaşması'nın Hukuksal Değerlendirilmesi", **İktisadi ve Kalkınma Vakfı Dergisi**, Sayı 59, Eylül 1988, s. 55.

²¹⁵ Ayşe Işıl Karakaş, "İmzayla Rumları Tanımış Olmuyoruz!", <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=39126&l=1> (e.t.: 11.06.2008).

²¹⁶ Can/Özen, op. cit., s. 83.

²¹⁷ ATAD'ın 07.10.2004 tarihinde tesis ettiği karar için bkz.; <http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=en&Submit=Rechercher&alldocs=alldocs&docj=docj&docop=docop&docor=docor&docjo=docjo&numaff=C-239/03&datefs=&datefe=&nomusuel=&domaine=&mots=&resmax=100>, C-239/03, (e.t.: 26.06.2008).

niteliğinden dolayı klasik uluslararası hukuk işlemlerinden farklı olarak, Topluluk hukuku işlemi olduğu kabul edilmektedir²¹⁸. Bu bağlamda, ATAD'nın 07.10.2004 tarihli kararı doğrultusunda, Kurucu Andlaşmalar'a istinaden yetki verilen Topluluk kurumları aracılığıyla usulüne uygun bir şekilde akdedilen veya işbu Andlaşmalar'a aykırı bir şekilde yürürlüğe giren anlaşmaların Topluluk yargı organlarının denetim yetkisinde olduğu savunulmuştur.

Zira, ATAD tesis ettiği 12.12.1972 tarihli International Fruit Company Kararı ile Topluluğun akdettiği uluslararası anlaşmaların Topluluk tasarrufu olarak nitelendirerek, anlaşmayı iptal etme veya tazminata hükmetme yetkisi olduğunu kabul etmiştir. Bu bağlamda, ortaklık anlaşmalarının Kurucu Andlaşmalar'a aykırı bir şekilde akdedilmesi halinde, Topluluk yargı organları tarafından iptal edilmeleri mümkün gözükmemektedir. Nitekim, AB Bakanlar Konseyi tarafından ortaklık anlaşmaları karar veya tüzük ile yürürlüğe girmektedirler. Ankara Anlaşması aynı zamanda bir Topluluk işlemi olarak nitelendirilebilmekle birlikte, işbu Anlaşma'nın işleyişinden kaynaklanan her türlü eylem ve işlemin Kurucu Andlaşmaları ihlal etmesi halinde, ilgili uyuşmazlık ATAD'nın yargı yetkisinin kapsamına girmektedir.

Diğer yandan, ortaklık anlaşmaları, AT Kurucu Andlaşması'nın 300. Md.'sinde öngörülen yöntem uyarınca, bir yandan nihai aşamada AP'nun ve Konsey kararı ile üye Devletlerin iç hukuk kuralları itibarıyla tesis edilen onay işlemi, diğer yandan ise ilgili Devletlerin iç hukuk kuralları itibarıyla tesis edilen onay işlemi ile yürürlüğe girmektedir. Belirtilen usuller uyarınca yürürlüğe giren anlaşmaların, AT Kurucu Andlaşması'nın 300. Md.'sinin 7. Prg.'ı itibarıyla Topluluk kurumlarını ve üye Devletleri bağlayacağı hükme bağlanmaktadır. Nitekim, Ankara Anlaşması da Kurucu Andlaşma itibarıyla usulüne uygun yürürlüğe girmiştir. Bu nedenle, işbu Anlaşma itibarıyla getirilen yükümlülükler, hem AT kurumlarını ve üye Devletleri hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni bağlamaktadır. Dolayısıyla, Ankara Anlaşması'nın tüm hükümleri Topluluk hukukunun mütemmim cüzü olarak kabul edilmektedir.

²¹⁸ Craig/Burca, op. cit., ss. 204-206.

Ayrıca, Ankara Anlaşması'nın hukuki niteliği itibarıyla, ortaklık hukukundan doğan yükümlülüklerin muhatapları hem Topluluk hem de üye Devletler olmaktadır. Dolayısıyla, Ankara Anlaşması'nın 7. Md.'sinde ortaklık hukukundan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gereken her türlü genel ve özel tedbiri alma ve işbu Anlaşma'nın hedeflerinin gerçekleştirilmesini tehlikeye düşürebilecek her türlü eylem ve işlemde kaçınma yükümlülüğünü yerine getirilmesinden bir yandan Türkiye Cumhuriyeti, diğer yandan ise AT Kurucu Andlaşması itibarıyla Topluluk ve/veya üye Devletler sorumlu olmaktadır.

Nitekim, Ankara Anlaşması'ndan doğan yükümlülüklerin, Ankara Anlaşması'nın ekinde yer alan "Ortaklık Anlaşması'nda Geçen 'Akit Taraflar' Deyiminin Yorumu İle İlgili Bildiri" ile açıklığa kavuşturulmaktadır. İşbu Bildiri'ye göre, Ankara Anlaşması'nın metninde geçen "Akit Taraflar" deyiminden çıkarılacak anlam işbu Anlaşma'nın bunları karşılayan hükümlerinden çıkarılacağı ifade edilmektedir. Bu deyimden bazı hallerde AT Kurucu Andlaşması'nın geçiş dönemi süresince üye Devletler, bu dönemin bitiminden sonra Topluluk anlamına gelebileceği belirtilmektedir.

Bildiri uyarınca, ortaklık hukuku normlarının muhatabı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yanı sıra, bazı hallerde yalnızca Topluluk, bazı hallerde ise sadece üye Devletler olarak ifade edilmektedir. Belirtilen husus, AT Kurucu Andlaşması uyarınca taraflar arasındaki yetki paylaşımına istinaden açıklığa kavuşturulmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Türkiye AT Kurucu Andlaşması itibarıyla hükme bağlanan Topluluk ile üye Devletler arasındaki yetki paylaşımına istinaden, bazı durumlarda sadece Topluluk veya üye Devletler, bazı durumlarda ise hem Topluluk hem de üye Devletler lehine belirli alanlardaki egemenlik yetkilerini sınırlandırmak suretiyle ortaklık hukukundan doğan yükümlülüklerini yerine getirmektedir.

Ancak, ortaklık hukukundan kaynaklanan yükümlülükler, AT kurumları veya üye Devletler tarafından yerine getirilmezse, yalnızca Topluluğun yükümlülüklerini yerine getirmediği kabul edilmektedir. Zira, Türkiye karşısında sadece AT akit taraf

olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda, üye Devletlerin Topluluk hukukunu ihlal ettiği kabul edilmektedir. Nitekim, ortaklık hukukundan kaynaklanan Topluluğun yükümlülüğü, Ankara Anlaşması'nın 7. Md.'si itibarıyla genel ve özel tedbirleri alması ve işbu Anlaşma'nın hedeflerini gerçekleştirmesini engelleyici tasarruflarda bulunmama ile sınırlı kalmamaktadır. Ayrıca bu husus, AT Kurucu Andlaşması'nın 10. Md.'si uyarınca, üye Devletlerin Topluluk hukukundan kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirebilmek amacıyla bütün önlemleri alma zorunluluğu ile de ifade edilmektedir²¹⁹.

2.1.3. Türkiye ile AT İlişkilerinde Kurumsal İşbirliği

Ankara Anlaşması, Türkiye ortaklık ilişkisinin sevk ve idaresinin geliştirilebilmesi için çeşitli kurumlar oluşturulmasını düzenlemiştir. Ortaklığın ilgili kurumları, Türkiye ile AT'nun birlikte faaliyette bulunmalarını öngören Ankara Anlaşması'nın muhtelif hükümlerine istinaden tesis edilmiştir. Ancak, bu kurumlar Topluluğun diğer organları gibi kendi idari bütçelerine ve personeline sahip değildir. Mevcut kurumların işleyişi ve personel istihdamı, Anlaşma'nın taraflarınca finanse edilmektedir. Bu bağlamda, Ankara Anlaşması itibarıyla kurulması doğrudan öngörülen kurum Ortaklık Konseyi'dir. Diğer kurumlar, işbu Anlaşma'nın 24. Md.'sine istinaden Ortaklık Konseyi'ne verilen yetki itibarıyla tesis edilmişlerdir²²⁰.

2.1.3.1. Ortaklık Konseyi

Ankara Anlaşma'nın 6. Md.'si uyarınca ortaklık rejiminin uygulanmasını ve gittikçe gelişmesini sağlamak amacıyla işbu Anlaşma'da tanınan yetkiler doğrultusunda tasarruflarda bulunabilecek bir Ortaklık Konseyi'nin tesis edilmesi hükme bağlanmıştır. Özellikle Ankara Anlaşması'ndan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi ve bu sayede, işbu Anlaşma'nın işlevselliğinin sağlanması amacıyla tarafların temsilcilerinden oluşan Ortaklık Konseyi'nin kurulması kararlaştırılmıştır.

²¹⁹ Ibid., s. 307.

²²⁰ Ortaklık Konseyi ve diğer kurumlara ilişkin ayrıntılı bilgi hakkında bkz., Ibid., ss. 87–120; Reçber, “Türkiye-Avrupa Birliği...”, op. cit., ss. 18–36; Karluk, “Avrupa Birliği ve Türkiye”, op. cit., ss. 526–539; Gümrükçü, op. cit., ss. 64–73.

Yukarıda genel ve soyut olarak belirtildiği üzere, Ankara Anlaşması “Çerçeve Anlaşma”dır. Dolayısıyla, işbu Anlaşma’nın içeriği özellikle Ortaklık Konseyi tarafından tesis edilen türeme normlar aracılığıyla doldurulmaktadır. Nitekim, Ortaklık Konseyi, Ankara Anlaşması’nın gereği gibi uygulanmasını garanti altına almak ve işbu Anlaşma’nın 7. Md.’sinde belirtilen yükümlülüklerin yerine getirilmesi amacıyla türeme normları tesis etmektedir. Daha net bir ifadeyle, Ortaklık Konseyi, Ankara Anlaşması bağlamında ortaklık rejiminin en üst karar organı olarak kurulmuştur. Bu bağlamda Ortaklık Konseyi, ortaklık mevzuatının kendisini yetkilendirdiği alanlarda yetki kullanma yetkisine sahiptir²²¹. Keza, Ankara Anlaşması’nın ilgili hükümleri itibarıyla da bağlayıcı kararlar tesis edebilmektedir.

Ortaklık Konseyi Ankara Anlaşması’nın 23. Md.’si itibarıyla, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin ve üye Devletlerin Hükümetleri’nin, Konsey’in ve Komisyon’un üyelerinden meydana gelmektedir. Ortaklık Konseyi’nde tarafların birer oyu vardır ve kararlar oybirliği tesis edilir. Ortaklık Konseyi Başkanlığı ise Anlaşma’nın 24. Md.’sinin 1. Prg.’ı uyarınca, altışar aylık süreler için Türkiye Cumhuriyeti Devleti Dışişleri Bakanı ile AT Konseyi temsilcileri tarafından sıra ile yapılmaktadır.

Ankara Anlaşması’nın 24. Md.’sinin 2. Prg’ı ise Ortaklık Konseyi’nin kendi iç tüzüğünü²²² tesis edebilme yetkisi tanınmaktadır. İşbu iç tüzük itibarıyla, Ortaklık Konseyi kendi iç işleyişini düzenlemektedir. Bu bağlamda iç tüzük uyarınca Ortaklık Konseyi, aksi yönde bir karar olmadıkça, en az altı ayda bir Bakanlar düzeyinde toplanmaktadır. Bunun yanında, Ortaklık Konseyi tarafların temsilcileri (büyükelçileri) düzeyinde toplanarak da kararlar tesis edebilmektedir. Ortaklık Konseyi’nin bir üyesinin temsilcisi ise asil üyenin bütün haklarını kullanma yetkisine sahiptir²²³.

Ortaklık Konseyi, AB Bakanlar Konseyi’nin oturumlarını yaptığı yerde

²²¹ Reçber, “Türkiye-Avrupa Birliği...”, op. cit., s. 21.

²²² Ortaklık Konseyi’nin İçtüzüğü’nün tam metni için bkz., **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları**, 1964-2000, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Yayın No. DPT: 2596, Cilt 1, Ankara 2001, ss. 1-3.

²²³ Bkz., Ortaklık Konseyi İç Tüzüğü 1. Md.’si.

toplanmaktadır. Ortaklık Konseyi Başkanı ise Konsey üyelerinin görüşünü aldıktan sonra oturumların tarihini tespit etmektedir²²⁴. Bunun yanında, Ortaklık Konseyi Başkanı oturum başlamadan 15 gün önce geçici gündemi oluşturarak, üye Devletlerin daimi temsilciliklerine, AB Bakanlar Konseyi Sekreterliği'ne, Komisyon'un idari sekreterliğine ve Türkiye Cumhuriyeti'nin AT nezdindeki daimi temsilciliğine göndermektedir. Geçici gündem, oturum başlangıcından en az yirmi bir gün önce Başkan'a ulaşan kayıt talepleri doğrultusunda oluşturulmaktadır. Belirtilen şekilde oluşturulan gündem her oturum başında Ortaklık Konseyi tarafından kabul edilmektedir. Geçici gündemin içeriğinde belirtilenler dışında her hangi bir konunun gündeme alınabilmesi için Topluluk ve üye Devletler ile Türkiye Cumhuriyeti'nin icazeti gerekmektedir²²⁵.

Ortaklık Konseyi'ne, üyelerine yardımcı olmak amacıyla memur alma yetkisi de tanınmaktadır. Bu konuda, her oturumdan önce, her delegasyon için öngörülen bileşim Ortaklık Konseyi'ne sunulmaktadır. Ortaklık Konseyi tarafından aksine bir karar alınmadığı takdirde, oturumlar kamuya kapalı olarak yapılmaktadır. Bu nedenle, toplantılara katılma yazılı bir izne tâbi tutulmaktadır²²⁶. Acil bir meseleye ilişkin görüşmenin gerektiği hallerde, AT ve üye Devletlerin ve Türkiye'nin icazeti üzerine, mektup yoluyla bu görüşmeler gerçekleştirilebilmektedir²²⁷.

2.1.3.2. Ortaklık Komitesi

Ortaklık Konseyi, 01.12.1964 tarihinde tesis ettiği 3/64 sayılı karar²²⁸ ile Ankara Anlaşması'nın 24. Md.'sinin 3. Prg.'ı itibarıyla, Ortaklık Konseyi, görevlerinde kendisine yardım etmesi, özellikle Anlaşma'nın iyi yürütülmesi için gerekli işbirliğinin devamını sağlama gayesiyle, Ortaklık Komitesi'ni oluşturmuştur. Keza, Ortaklık Komitesi'nin görev ve yetkileri de işbu hükmün 4. Prg.'ı uyarınca, Ortaklık Konseyi'nin

²²⁴ Bkz., Ortaklık Konseyi İç Tüzüğü 2. Md.'si.

²²⁵ Bkz., Ortaklık Konseyi İç Tüzüğü 7. Md.'si.

²²⁶ Bkz., Ortaklık Konseyi İç Tüzüğü 4. Md.'si.

²²⁷ Bkz., Ortaklık Konseyi İç Tüzüğü 5. Md.'si.

²²⁸ 01.12.1964 tarih ve 3/64 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın tam metni için bkz., "Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık...", op. cit., s. 11.

ilgili Kararı ile belirlenmiştir.

Bu bağlamda, Ortaklık Komitesi'nin görevleri, ortaklık mevzuatı itibarıyla, görevlerini yerine getirirken Ortaklık Konseyi'ne yardımcı olmak, görüşmeleri hazırlamak, Ortaklık Konseyi'nin incelenmek üzere kendisine verdiği her türlü konuyu incelemek ve genel olarak, Anlaşma'nın iyi işleyişi için gerekli olan işbirliğinin devamlılığını sağlamak olarak ifade edilmektedir²²⁹. Ortaklık Komitesi, ortaklık mevzuatına uygun incelediği konularla ilgili olarak hazırladığı raporları Ortaklık Konseyi'ne göndermektedir. Ayrıca, Ortaklık Komitesi bir taraftan üye Devletler, Konsey ve Topluluk komisyonu temsilcilerinden, diğer taraftan ise Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti temsilcilerinden oluşmaktadır. Komite Başkanlığı ve Sekreterliği, Ortaklık Konseyi'nin Başkanlığı ve Sekreterliği ile aynı usul ve şartlar itibarıyla belirlenmektedir.

2.1.3.3. Karma Parlamento Komisyonu

Karma Parlamento Komisyonu, Ortaklık Konseyi'nin 17.09.1965 tarihinde tesis ettiği 1/65 sayılı karar²³⁰ ile oluşturulmuştur. Ayrıca, Karma Parlamento Komisyonu'nun işleyişini düzenleyen iç tüzük de tesis edilmiştir. Nitekim, Karma Parlamento Komisyonu iç tüzüğünün 1. Md.'si ile 1/65 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın yanı sıra, Komite'nin kuruluşunun hukuksal dayanağının Ankara Anlaşması'nın 27. Md.'si, 14.05.1965 tarihinde bir Ortak Parlamento Komisyonu'nun kurulmasına ilişkin AP Kararı, 22.06.1965 tarihli TBMM ve 14.07.1965 tarihli Senato Kararı olduğu belirtilmektedir²³¹. Komisyon, AP ile TBMM'den eşit sayıda üyeden oluşmaktadır. Her iki tarafın heyet üyeleri, TBMM'nin ve AP'nun iç tüzükleri uyarınca, toplantılarda kendilerini temsilen yerlerini başkalarına bırakabilmektedirler²³².

²²⁹ Bkz., Ortaklık Konseyi'nin 3/64 sayılı Kararı'nın 1. Md.'si.

²³⁰ 17.09.1965 tarih ve 1/65 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın tam metni için bkz., "Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık...", op. cit., s. 15.

²³¹ Karma Parlamento Komisyonu'nun İç Tüzüğü'nün tam metni için bkz., http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/ictuzuk.htm, (e.t.: 02.02.2008).

²³² Bkz., Karma Parlamento Komisyonu İç Tüzüğü'nün 1. Md.'si.

Karma Parlamento Komisyonu'nun temel görevi ise Ankara Anlaşması'nın yürütülmesine ilişkin her türlü sorunu incelemekle yetkilidir. Bu bağlamda Komisyona, Ortaklık Konseyi'nin TBMM ve AP Başkanlarına iletilen raporları inceleme ve aynı zamanda AP ile TBMM tarafından verilen yetkiye istinaden her türlü meseleyi inceleme yetkisi tanınmaktadır²³³. Ayrıca, Komisyon yetkili olduğu konularda TBMM Heyeti üyelerinin ve AP üyelerinin çoğunluğunun oyları ile tavsiye niteliğinde kararlar tesis etmektedir. TBMM ve AP kendi iç tüzükleri uyarınca, tavsiye kararlarını işleme koymaktadırlar²³⁴.

Karma Parlamento Komisyon Divanı, TBMM Heyeti Başkanı ile AP Heyeti Başkanı ve her iki heyetin ikişer başkan yardımcısından oluşmaktadır. Ayrıca, heyet üyeleri ve heyet divanlarının görev süresi TBMM ve AP'nun iç tüzükleri uyarınca belirlenmektedir²³⁵. Ayrıca Komisyon, dönem başkanı tarafından diğer heyet başkanına danışılarak, toplantıya çağrılmaktadır. Bu çağrı, içeriğini oluşturan gündem tasarısı ile birlikte toplantıdan on beş gün önce üyelere gönderilmektedir²³⁶.

Karma Parlamento Komisyonu toplantıları, kural olarak, kamuya kapalı yapılmaktadır. Ancak, Ortaklık Konseyi üyeleri, AT Komisyonu ve AB Bakanlar Konseyi üyeleri, Türkiye Cumhuriyeti ve AT üye Devletler hükümetlerinin temsilcileri, AT'nun diğer kuruluşlarının temsilcileri ve diğer kişiler Komisyon'un özel bir kararıyla ancak toplantılara katılmaya ya da toplantılarda söz almaya davet edilebilmektedirler²³⁷.

2.1.3.4. Gümrük İşbirliği Komitesi

Ankara Anlaşması'nın 24. Md.'sine istinaden 15.12.1969 tarihli ve 2/69 sayılı Ortaklık Konseyi kararı ile Gümrük İşbirliği Komitesi oluşturulmuştur²³⁸. İşbu Karar uyarınca, Gümrük İşbirliği Komitesi, Gümrük Birliği ile ilgili düzenlemelerin gereği

²³³ Bkz., Karma Parlamento Komisyonu İç Tüzüğü'nün 2. Md.'si.

²³⁴ Bkz., Karma Parlamento Komisyonu İç Tüzüğü'nün 6. Md.'si.

²³⁵ Bkz., Karma Parlamento Komisyonu İç Tüzüğü'nün 3. Md.'si.

²³⁶ Bkz., Karma Parlamento Komisyonu İç Tüzüğü'nün 4. Md.'si.

²³⁷ Bkz., Karma Parlamento Komisyonu İç Tüzüğü'nün 5. Md.'si.

²³⁸ 15.12.1969 tarih ve 2/69 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın tam metni için bkz., "Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık...", op. cit., s. 43.

gibi uygulanabilmesi için taraflar arasında işbirliğini sağlamak ve Ortaklık Komitesi'nin gümrük alanında kendisine tevdi edeceği her türlü görevleri ifa etme gayesiyle tesis edilmiştir²³⁹. Gümrük İşbirliği Komitesi, bir yandan üye Devletlerin gümrük uzmanları ve Komisyon servislerinin gümrük sorunları ile görevli memurları, diğer yandan Türk gümrük uzmanlarından meydana gelmektedir²⁴⁰.

Gümrük İşbirliği Komitesi, yetkisi dâhilinde bulunan bütün konulara ilişkin yaptığı çalışmalar hakkında Ortaklık Komitesi'ni haberdar etmektedir. Ayrıca, toplantı gündemini önceden Ortaklık Konseyi sekreteryası aracılığıyla Ortaklık Komitesi'ne sunmaktadır. Gümrük İşbirliği Komitesi, bir prensip meselesi veya Ankara Anlaşması'nın tefsiri söz konusu olduğu hususlarda Ortaklık Komitesi'ni haberdar etmek durumundadır²⁴¹.

2.1.3.5. Gümrük Birliği Ortak Komitesi

Ortaklık Konseyi'nin 22.12.1995 tarih ve 1/95 sayılı Kararı'nın 52. Md.'si itibarıyla, Ankara Anlaşması'nın 24. Md.'sine uygun olarak bir Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin kurulmasını hükme bağlanmıştır. Keza, işbu Karar'ın ilgili hükmü uyarınca, Gümrük Birliği Ortak Komitesi'ne bilgi ve görüş alış verişini yürüterek, Ortaklık Konseyi'ne tavsiye kararlarını hazırlamak ve Gümrük Birliği'nin ortaklık mevzuatına uygun bir şekilde işlemesini sağlamak amacıyla görüşler bildirme yetkisi verilmektedir. En genel ifadeyle, Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin görev ve yetki alanı, Ortaklık Konseyi tarafından tesis edilen 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın taraflar arasında işbirliği içerisinde ve mevzuatların yakınlaştırılması yoluyla tam bir hukuksal uyumun sağlanarak, uygulanmasına yardımcı olmak ile sınırlıdır. Ayrıca, Türkiye ve AT, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın uygulanmasından doğan sorunları Gümrük Birliği Ortak Komitesi aracılığıyla istişare etmektedirler. Bu bağlamda, Gümrük Birliği Ortak Komitesi kendi iç tüzüğünü hazırlama yetkisine de sahiptir.

²³⁹ Bkz., Ortaklık Konseyi'nin 2/69 sayılı Kararı'nın 2. Md.'si.

²⁴⁰ Bkz., Ortaklık Konseyi'nin 2/69 sayılı Kararı'nın 3. Md.'si.

²⁴¹ Bkz., Ortaklık Konseyi'nin 2/69 sayılı Kararı'nın 4. Md.'si.

1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın 53. Md.'si itibarıyla, Gümrük Birliği Ortak Komitesi, tarafların temsilcilerinden oluşmaktadır. Gümrük Birliği Ortak Komitesi Başkanlığı, altı aylık sürelerle, dönüşümlü olarak Türkiye Cumhuriyeti temsilcileri ve Topluluğu temsilen AT Komisyonu tarafından yürütülmektedir. Komite yetki alanları ile ilgili hususları görüşmek üzere, ayda en az bir kere toplanmaktadır. Bunun dışında, Başkanın inisiyatifi veya taraflardan birinin talebi üzerine de oturumlar düzenlenebilmektedir. Ayrıca, Komite görevlerini yerine getirmede kendisine yardımcı olmak amacıyla, iç tüzüğü itibarıyla oluşum ve çalışma usullerini belirleyeceği alt-komiteler veya çalışma grupları kurmaya karar verebilmektedir.

2.1.3.6. Ortak Danışma Komitesi

Ortak Danışma Komitesi, Ankara Anlaşması'nın 27. Md.'sinde benimsenen düzenlemelere istinaden Ortaklık Konseyi tarafından 16.11.1995 tarihinde tesis edilmiştir. AB Ekonomik ve Sosyal Komite ile Türkiye'den çeşitli kesimlerden oluşmaktadır. Yılda iki kez olağan toplantılar yapmaktadır.

Ortak Danışma Komitesi'nin, Türk ve AB ekonomik ve sosyal çevreleri arasında diyalog ve yakınlaşmayı sağlamak, Türkiye'nin AB'ne entegre edilmesini kolaylaştırmak, Türkiye ile AT ve dolayısıyla AB ilişkilerinde kendi görev alanıyla ilgili raporlar hazırlamak, ekonomik ve sosyal gelişmeler konularında özel oturumlar düzenlemek gibi görevleri bulunmaktadır.

2.2. Türkiye'nin AB'ne Üye Adaylığı

12-13 Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Sonuç Bildirgesi'nde AB Konseyi, Kopenhag Kriterlerine uyum sağlayabilme ehliyeti açısından iki aşamada genişlemeyi planlamıştır. Genişlemenin ilk aşamasında yeni ve çok yönlü katılım sürecini öngören AB, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya ve Kıbrıs Rum Yönetimi ile üyelik için görüşmelere başlanmasına karar vermiştir²⁴². İkinci aşamada ise

²⁴² Bkz., Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 10 No'lu Prg.

Bulgaristan, Romanya, Slovakia, Letonya ve Litvanya ile ise katılım görüşmeleri hazırlıklarının, Topluluk mevzuatının analitik irdelenmesi doğrultusunda ivme kazanarak, devam etmesi gerektiği belirtilmiştir²⁴³. Genel olarak, ilgili Devletlerin, AB'ne katılım sürecinin her biri için eşit düzeyde izleneceği vurgulanmıştır²⁴⁴.

Ancak, Türkiye, Lüksemburg Zirvesi'nde AB Bakanlar Konseyi tarafından açıklanan genişleme politikası dışında tutulmuştur²⁴⁵. Türkiye'nin tam üyelik sürecine katılım hususunda tam ehil olduğu teyit edilse de katılım müzakerelerinin başlaması için gereken siyasal ve ekonomik koşulları yerine getirmediği belirtilmiştir. Diğer yandan, Türkiye'nin katılım ortaklığının oluşturulması amacıyla hazırlıklara devam edilerek, Türkiye ile AB ilişkilerinin yakın tutulması gerektiği ifade edilmiştir²⁴⁶.

Türkiye, Lüksemburg Sonuç Bildirgesi ile AB'ne katılım sürecine ilişkin olumlu bir kararın benimsenmemesine tepki göstermiştir²⁴⁷. Bu tepkinin neticesinde, 15-

²⁴³ Bkz., Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 27 No'lu Prg.

²⁴⁴ Kabaalioğlu, "Turkey and European Union...", op. cit., s. 134. Ayrıca, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kıbrıs (Kıbrıs Rum Kesimi), Macaristan, Polonya ve Slovenya ile 31.03.1998 tarihinde, Malta, Romanya, Slovakia, Letonya, Litvanya ve Bulgaristan ile ise 15.02.2000 tarihinde üye adayı Devlet ile üye Devletler arasında yapılan ikili katılım konferanslar şeklinde sürdürülen tam üyelik müzakereleri başlatılmıştır. 14-15.12.2001 tarihinde AB Konseyi'nin gerçekleştirdiği Leaken Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya'nın 2004 yılına kadar AB'ne tam üye olabilecekleri belirtilmiştir. Nitekim, belirtilen üye adayı Devletlerle 16.04.2003 tarihinde Katılım Andlaşmaları akdedilmiştir. İşbu Andlaşmalar itibarıyla, ilgili Devletlerin 01.05.2004 tarihinden itibaren AB'ne üye olarak kabul edilmişlerdir. Katılım Andlaşmaları'nın İngilizce tam metni için bkz., <http://eur-lex.europa.eu/JOIndex.do?year=2003&serie=L&textfield2=236&Submit=Search&ihmlang=en> (e.t.: 12.06.2008). Bulgaristan ve Romanya ile AB arasındaki Katılım Andlaşması ise 26.05.2004 tarihinde akdedilmiş ve 01.01.2007 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir. Bulgaristan ve Romanya ile tesis edilen Katılım Andlaşmaları'nın İngilizce tam metni için bkz., <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:L:2005:157:SOM:EN:HTML> (e.t.: 12.06.2008). Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Karluk, "Avrupa Birliği ve Türkiye", op. cit., ss. 20-22; Gülüm Çaban/Gülbüz Sarı, "Avrupa Birliği Kurumları ve Genişleme", **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci**, (der.: Cengiz Aktar), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, passim; Murat Kavalalı, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci-Avrupa Birliği'nin Merkezi, Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri**, DPT AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Ekim 2005, passim.

²⁴⁵ Reçber, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne...", op. cit., s. 144; Lüksemburg Sonuç Bildirgesi itibarıyla Türkiye'nin AB'nin genişleme sürecinin dışında tutulmasına ilişkin AB nezdinde yapılan tartışmalar hakkında bkz., Kabaalioğlu, "Turkey and European Union...", op. cit., ss. 135-139.

²⁴⁶ Bkz., Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 31 No'lu Prg.

²⁴⁷ Kabaalioğlu, "Turkey and European Union...", op. cit., ss. 140-141; Özen/Yazgan, op. cit., s. 248.

16.06.1998 tarihlerinde AB Konseyi tarafından tesis edilen Cardiff Sonuç Bildirgesi²⁴⁸ ile Türkiye'nin AB sürecine katılımına ilişkin olarak "üyeliğe ehil" tümcesinin yerine "üye adayı" terimi benimsenmiştir. Bu bağlamda, 1998 yılının sonunda ilk kez hazırlanacak olan ve üye adayı Devletlerin üyelik sürecinin irdelendiği Komisyon ilerleme raporunun Türkiye için de hazırlanacağı belirtilmiştir. Komisyon raporunun Ankara Anlaşması'nın 28. Md.'si ve Lüksemburg Zirve Sonuç Bildirgesi'nde Türkiye hakkında yapılan değerlendirmeler çerçevesinde hazırlanacağı vurgulanmıştır²⁴⁹. Bu gelişmelerin ardından AB Konseyi'nin tesis ettiği 10-11.12.1999 tarihli Helsinki Sonuç Bildirgesi ile AB'nin genişleme sürecine ilişkin açıklanan yeni politikalar kapsamında Türkiye'ye de yer verilmiştir²⁵⁰.

Helsinki Sonuç Bildirgesi'nin 4, 9 ve 12 No'lu Prg.'ları doğrudan Türkiye'yi ilgilendirmektedir²⁵¹. Nitekim, işbu Sonuç Bildirgesi'nin 4 No'lu Prg.'ı ile aday

²⁴⁸ 15-16.06.1998 tarihli Cardiff Sonuç Bildirgesi'nin İngilizce tam metni için bkz., http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/54315.pdf (e.t.: 23.06.2008). AB Konseyi, Cardiff Zirvesi ile Birliğin ekonomik ve parasal bütünleşme ve genişleme sürecine hız kazandırmak amacıyla gerçekleştirilmesi hedeflenen birtakım temel politikalar benimsenmiştir. Bu bağlamda, Birliğin istihdam ve sosyal konulara ilişkin gerekli ekonomik reformları gerçekleştirmesi, AB'ne üye Devletler arasında çevresel entegrasyon ve uyuşturucu ve organize suç ile mücadele amacıyla daha sıkı ilişkilerin kurulması, Birliğin dış politikasına ilişkin temel hususların yeniden gözden geçirilmesi ve AB'nin bütünleşme sürecini etkileyecek uzun dönemli uyumsuzlukların çözülmesi gerektiği genel anlamda vurgulanmıştır. Bu konuda bkz., Cardiff Sonuç Bildirgesi 2 No'lu Prg.

²⁴⁹ Cardiff Sonuç Bildirgesi 64 No'lu Prg.

²⁵⁰ 10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Sonuç Bildirgesi ile kabul edilen yeni genişleme politikası ile Şubat 2000 tarihinde Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Romanya ve Slovenya ile AB'ne üyelik müzakerelerinin resmen başlatılacağı, müzakerelerin içeriğinin ve ilerleme yönünün aday Devletin gerçekleştirdiği ilerleme ile belirleneceği, müzakerelere yeni katılan Devletlerin ilerleme ivmesine göre müzakerelere daha önceden başlayan Devletlerin arasına katılmalarının mümkün olabileceği, müzakerelerdeki ilerlemenin aday Devletlerin ulusal mevzuatlarının Topluluk mevzuatı ile uyumlaştırma başarısı ile paralellik arz edeceği kararlaştırılmıştır. Bu konuda bkz., Helsinki Sonuç Bildirgesi'nin 10 ve 11 No'lu Prg.'ları.

²⁵¹ Diğer yandan, Helsinki Sonuç Bildirgesi'nin 5 No'lu Prg.'ının ikinci cümlesi ile 6 No'lu Prg. dolaylı olarak Türkiye Cumhuriyeti'ni ilgilendirmektedir. Nitekim 5 No'lu Prg. uyarınca, Aralık 2000 tarihinde yapılan ve sonucunda AB ve AT Kurucu Andlaşmaları'na değişiklik getiren bir Andlaşma metninin tesisi için Hükümetlerarası Konferansın gerçekleştirilmesini öngörmektedir. İlgili Andlaşma metninin üye Devletlerin iç hukuk kurallarına istinaden onaylanmasından sonra 2002 yılı sonu itibarıyla üyelik yükümlülüklerini üstlenebilecek Devletlerin AB'ne ve dolayısıyla AT'na tam üye olarak kabul edilebileceği belirtilmiştir. Ancak, yapılan Hükümetlerarası konferans uyarınca hazırlanan Andlaşma metni 26.02.2001 tarihinde imzalanmış ve üye Devletlerin iç hukukları gereğince onaylandıktan sonra 01.02.2003 tarihinde Nice Andlaşması adı altında yürürlüğe girmiştir. Nice Andlaşması'nın AT ve AB Kurucu Andlaşması'na getirdiği kurumsal değişiklikler itibarıyla, 01.01.2005 tarihinden itibaren geçerli olmak kaydıyla, AB Bakanlar Konseyi'ndeki üye dağılımları ile Komisyon'da yer alan komiserlerin sayısı üye adayı on iki Devletin tam üye olması durumu dikkate alınarak belirlenmiştir. Belirtilen

Devletlerin katılım sürecine eşit koşullar altında katılacakları belirtmiştir. Diğer yandan, Kurucu Andlaşmalar'da belirtilen amaç ve değerlerin, üye adayı Devletlerce benimsenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunun birlikte, üyelik sürecinin hukuksal dayanağı olarak belirtilen AB Kurucu Andlaşması'nın 49. Md.'sine dolaylı olarak atıfta bulunmaktadır. İşbu hüküm ile sadece Avrupa Devletleri'ne AB'ne katılma ehliyeti tanınmaktadır. Ancak, Avrupa Devletleri'nden ne anlaşılması gerektiği açık ve net bir şekilde ifade edilmemektedir. Bu hususun somut bir şekilde belirlenmemesi nedeniyle, Türkiye aleyhine bir takım olumsuz hukuki sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Zira, AB Kurucu Andlaşması'nın 49. Md.'si ortaklık mevzuatı bağlamında düşünüldüğü takdirde, Ankara Anlaşması'nın amacının Türkiye Cumhuriyeti'nin üyeliği olarak ifade edilse de işbu Anlaşma'nın 28. Md.'si uyarınca ortaklık ilişkisinin amacı itibarıyla Türkiye ile AT ve dolayısıyla AB arasındaki ilişkinin nihai süreçte üyelik ile sonuçlanabileceği belirtilmektedir. Diğer bir ifadeyle, ortaklık mevzuatı itibarıyla Türkiye ile AT ve dolayısıyla AB arasındaki üyelik dışında diğer ilişki biçimlerinin de tarafların ortak iradesi doğrultusunda uygulanabileceği tartışılabilmektedir.

Ancak, Cardiff Sonuç Bildirgesi'nde de belirtildiği üzere, Ankara Anlaşması'nın 28. Md.'sinin üyelik sürecinde dikkate alınması, ortaklık mevzuatının ve AB'ne üyelik sürecinin farklı hususlar olmadığı görülmektedir. Nitekim, Türkiye'nin AB'ne üyeliği için Kurucu Andlaşmalar'da ve Ankara Anlaşması'nda hükme bağlanan yükümlülükleri ve AB Konseyi tarafından belirlenen kriterleri yerine getirmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, gerek Türkiye, gerekse AT ve üye Devletler, işbu Anlaşma'nın 7. Md.'si itibarıyla, ortaklık mevzuatından kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmek zorundadırlar. Bu bağlamda, hukuksal anlamda Türkiye ile kurulan ortaklık ilişkisine ve Helsinki Sonuç Bildirgesi ile kabul edilen üye adaylığı statüsüne istinaden, Türkiye'nin Kurucu Andlaşmalar itibarıyla belirlenen şartlar itibarıyla AB'ne ve dolayısıyla AT'na

dağılımlar içerisinde Türkiye Cumhuriyeti'ne yer verilmemiştir. Diğer yandan, Helsinki Sonuç Bildirgesi'nin 6 No'lu Prg. ile Komisyon'un üye adayı Devletlerin gerçekleştirdiği ilerlemelere ilişkin raporlar hazırlayacağı belirtilmiştir. İlgili raporları üye adayı Devletin dikkate alması şarttır. Zira, Komisyon tarafından yapılacak değerlendirmeler üyelik müzakerelerinin başlatılmasında önem arz etmektedir. Bu konuda bkz., Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., ss. 109-110; Reçber, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne...", op. cit., ss. 148-149.

üyeliğe ehil olduğu savunulmaktadır. Bu bağlamda, dolaylı olarak, Türkiye'nin AB Kurucu Andlaşması'nın 49. Md.'sinde belirtilen şartlara uymadığını iddia etmek hukuki dayanaktan yoksundur.

Tüm bu değerlendirmelerin yanı sıra, Helsinki Sonuç Bildirgesi'nin 4 No'lu Prg.'ı ile ayrıca, üye Devletlerin kendi aralarındaki sınır sorunları ve buna ilişkin diğer sorunların BM Kurucu Andlaşması'nın ilgili hükümleri uyarınca barışçıl yöntemlerle çözümlenmesi hususunda AB Bakanlar Konseyi'ne telkinde bulunmaktadır. Dolayısıyla, üye adayı Devletlerin aralarındaki uyuşmazlıkları barışçıl yöntemlerle çözmeleri ve buna karşılık çözümün gerçekleşmemesi halinde, uyuşmazlıklarını makul sürede Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'nın yargı yetkisine sunulması istenmektedir.

Bu anlamda, Türkiye ile Yunanistan arasında çeşitli uyuşmazlıklar bulunmaktadır. İlgili uyuşmazlıkların BM Kurucu Andlaşması'nın 33. Md.'sinde²⁵² zikredilen diplomatik yöntemler dahilinde çözüme başvurulabilmesi için taraflar arasında ortak iradenin tesis edilmesi gerekmektedir. Keza, aynı husus hukuki yöntemler ve dolayısıyla, UAD'nın yargı yetkisinin işletilebilmesi için de geçerlidir. Ancak, UAD'nın yargı yetkisinin, uyuşmazlığa taraf Devletlerin her biri tarafından tanınması halinde muhatap Devletlerden biri Divan'a başvurabilmektedir. Bu bağlamda, Helsinki Sonuç Bildirgesi'nin 4 No'lu Prg.'ında AB Bakanlar Konseyi'nin en geç 2004 yılının sonuna kadar UAD aracılığıyla uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması amacıyla önemli anlaşmazlıklarla ilgili durumu gözden geçireceği belirtmiştir.

AB Bakanlar Konseyi'nin ilgili kararı oybirliği tesis edeceği ve Yunanistan'ın da AB'ne üye olduğu düşünülecek olursa, tam üyeliğe ilişkin başlatılan sürecin sorunlu olacağı savunulmaktadır. Böylece, Türkiye açısından tam üyelik sürecinin başlatılmasında Yunanistan ile ilgili sorunların giderilmesi üstü örtülü olarak tam üyelik

²⁵² BM Kurucu Andlaşması'nın 33. Md.'si şu şekilde hükme bağlanmıştır:

“Uzaması uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek nitelikteki bir uyuşmazlıkta taraf olanlar, bu uyuşmazlığın çözülmesini her şeyden önce görüşme, soruşturma, ara bulma, uzlaşma, tahkim ve yargı yollarıyla veya bölge kuruluş ve andlaşmalarına başvurarak veya kendi seçecekleri başka barış yollarıyla aramalıdır.

Güvenlik Konseyi, gerekli görürse tarafları aralarındaki uyuşmazlığı bu yollarla çözmeye davet eder.”

öncesi ön koşul olarak öne sürülmektedir²⁵³. Bunun yanında, Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 4 No'lu Prg.'nda üye adayı Devletlerin, Kopenhag Kriterleri olarak belirlenen siyasi ölçütlere uyum sağlamalarının katılım görüşmelerinin başlatılmasının ön koşulu olarak belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'nin AB'ne tam üye olarak kabul edilebilmesi için başta Yunanistan ile olmak üzere, birçok uyuşmazlığını çözüme kavuşturması ve Kopenhag Siyasi Kriterleri doğrultusunda, Devlet yapısını yeniden düzenlemesi gerekmektedir²⁵⁴.

Helsinki Sonuç Bildirgesi'nin 9 No'lu Prg.'ının (a) bendinde ise 03.12.1998 tarihinde New York'ta başlayan Kıbrıs sorununun kapsamlı çözümüne yönelik görüşmelerin ve bu hususta BM Genel Sekreteri'nin başarılı çabalarının desteklendiği ifade edilmiştir. İşbu paragrafın (b) bendinde ise soruna ilişkin gerçekleştirilecek siyasi çözümün Kıbrıs'ın AB'ne katılımını kolaylaştıracağı belirtilmiştir. Ayrıca, katılım müzakerelerinin tamamlanmasına kadar her hangi bir çözüme ulaşılmaması halinde, çözümün katılıma ilişkin ön şart olarak, AB Bakanlar Konseyi'nin tam üyelik kararına etkili olmayacağı vurgulanmıştır²⁵⁵.

²⁵³ Reçber, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne...", op. cit., s. 147.

²⁵⁴ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., s. 105; Reçber, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne...", op. cit., s. 148.

²⁵⁵ Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak 03.12.1998 tarihinde başlatılan görüşmeler, dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın hazırlayarak sunduğu Annan Planı 26.02.2003 tarihinde Kıbrıs Rum Kesimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin yetkili makamlarca kabul edilmesi ile son bulmuştur. Ayrıca, Annan Planı'nın yürürlüğe girebilmesi için taraflarca referanduma sunulma şartı getirilmiştir. Annan Planı'nın İngilizce tam metni için bkz., http://www.hri.org/docs/annan/Annan_Plan_Text.html (e.t.: 26.06.2008). Ancak, 24.04.2004 tarihinde gerçekleştirilen referandum ile Annan Planı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti tarafından kabul edilirken, Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nce reddedildiği için uygulanamamıştır. Diğer yandan, Helsinki Sonuç Bildirgesi'nin 9 No'lu Prg.'ının (b) bendinde belirtilen AB'ne katılımı için Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin tarafların katkılarının dikkate alınacağı ifadesi göz ardı edilmiş ve Annan Planı'nın taraflarca onaylanması beklenmeden AB ve dolayısıyla AT, Kıbrıs Rum Yönetimi'ni muhatap alarak, 16.04.2003 tarihinde Katılım Andlaşması'nı akdetmişlerdir. İşbu Andlaşma'nın üye Devletlerin iç hukuk kuralları uyarınca onaylanmasının ardından, 01.05.2004 tarihinde Kıbrıs, AB üyesi olarak kabul edilmiştir. Kıbrıs'ı AB nezdinde temsil eden taraf Kıbrıs Rum Yönetimi'dir. Bu durum Türkiye'nin tepkisine neden olmuştur. Öncelikle, Adanın kuzeyinde hukuken hak ehliyetine sahip; yani coğrafi, demografik ve kamu otoritesine sahip KKTC'nin varlığı Kıbrıs'ı temsil etme yeteneğine sahip olan tek süjenin Kıbrıs Rum Yönetimi olmadığı savunulmaktadır. Ayrıca, Kıbrıs'ın AB'ne katılımının hukuki dayanağı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Haluk Kabaalioğlu, **Avrupa Birliği Kurumları ve Avrupa Hukukunun Uluslararası Özellikleri Işığında Avrupa Birliği ve Kıbrıs Sorunu**, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 347–356; Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., ss. 110–111; Reçber, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne...", op. cit., ss. 150–152. Annan

Diğer yandan, Helsinki Sonuç Bildirgesi'nin 12 No'lu Prg.'nda Türkiye'nin AB'ne katılım sürecine, diğer aday Devletlerle eşit koşullar altında dâhil olacağı vurgulanmıştır. Buna karşılık, Türkiye için hazırlanan katılım öncesi ortaklık stratejisi kapsamında ilgili Bildirge'nin 4 ve 9 (a) No'lu Prg.'nda Türkiye ve Yunanistan arasındaki uyuşmazlıkların, özellikle Kıbrıs sorununun, çözümüne ilişkin kaydedilen ilerlemelerin yer alması öngörülerek, Türkiye'ye bu yönde bir yükümlülük getirilmektedir. Ancak, Kıbrıs sorununa ilişkin Annan Planı'nın kabul edilmesi beklenmeden, AB'ne tam üyeliği amacıyla Katılım Andlaşması'nın Kıbrıs Rum Yönetimi ile akdedilmesi, AB'ne üye adayı olan Devletler arasındaki hukuksal eşitliği ihlal ettiği savunulmaktadır. Dolayısıyla, Kıbrıs sorununun çözümünün, tek taraflı olarak Türkiye'nin yükümlülüğü altında olduğu ifade edilmektedir.

Ayrıca, işbu Prg. ile Türkiye'nin AB'ne katılımı amacıyla başlattığı ve Kopenhag Kriterlerini yerine getirme doğrultusunda devam ettirdiği reformların memnuniyetle karşılandığı ifade edilmiştir. Türkiye'nin de diğer üye adayı Devletlerle eşit şartlar altında Birliğe katılma amacına yönelmiş Devletlerden olduğu vurgulanmıştır. Bu amaçla, yapılacak reformların desteklenmesi ve teşvik edilmesi amacıyla, mevcut Avrupa stratejisine dahil olan diğer üye adayı Devletler gibi, katılım öncesi stratejisinden Türkiye'nin de faydalanacağı ifade edilmiştir. Katılım öncesi stratejinin içeriğinin ise insan hakları başta olmak üzere, siyasi kriterlerin yerine getirilmesine yönelik ilerlemeler ile 4 ve 9 (a) No'lu Prg.'larda belirtilen konuların vurgulandığı güçlendirilmiş siyasi diyalogdan, mali yardım ve Türk mevzuatının uyumlaştırılması amacıyla müktesebatın analitik incelemesinden ve tam üyelik bağlamında, Türkiye'nin Topluluk programları ve kuruluşları ile üye adayı Devletler ve Birlik arasındaki toplantılara katılımından meydana geldiği belirtilmiştir. Bu bağlamda, AB Konseyi'nin daha önceden tesis ettiği sonuç bildireleri temelinde, Topluluk müktesebatının kabulüne dair ulusal bir programla birlikte, siyasi ve ekonomik kriterler ile bir üye Devletin yükümlülükleri çerçevesinde katılım hazırlıklarının yoğunlaştırılması gereken öncelikleri de kapsayan katılım ortaklığının hazırlanması

Planı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Ertan Efeğil, **Temel Konular Işığında Annan Belgesi'nin Analizi**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2003, passim.

gerektiği vurgulanmıştır.

Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 12 No'lu Prg.'nda öngörüldüğü üzere, katılım öncesi strateji kapsamında, ilk olarak AB Bakanlar Konseyi tarafından 26.02.2001 tarihli “Katılım Öncesi Strateji Çerçevesinde Türkiye’ye Yapılacak Yardımlar ve Özellikle Katılım Ortaklığı’nın Oluşturulması Hakkında Konsey Tüzüğü”²⁵⁶ şeklinde ifade edilen “Çerçeve Tüzük” tesis edilmiştir. Türkiye için geliştirilen Katılım Öncesi Strateji kapsamında ikinci olarak, 08.11.2000 tarihinde Komisyon tarafından, Türkiye’nin AB’ne tam üyeliğinin gerçekleştirilebilmesi için hangi usul ve esasları izleyeceğine ilişkin KOB (Katılım Ortaklığı Belgesi) açıklanmıştır. İşbu belge, 08.03.2001 tarihli “Türkiye Cumhuriyeti ile Oluşturulan Katılım Ortaklığı’nın İlkeleri, Öncelikleri, Orta Vadeli Hedefleri ve Koşulları Hakkında Konsey Kararı”²⁵⁷ adı altında AB Bakanlar Konseyi tarafından onaylanmıştır²⁵⁸. Böylece Türkiye’nin AB katılım stratejisinin hukuki temeli resmiyet kazanmıştır. Ancak, KOB tek taraflı bir irade beyanı olması nedeniyle hukuken sadece işbu irade beyanını tesis eden AB’ni bağlamaktadır. Diğer yandan, AB’nin genişleme sürecine dahil olan tüm üye adayı Devletler ile tesis edilen KOB, muhatap Devletlerin üyelik sürecinde ilerleme kaydetmeleri için yerine getirmeleri beklenen hususları içerdiği dikkate alınırsa, muhatap Devletler tarafında uygulanmadığı takdirde üyelik sürecinde birtakım duraksamalara neden olabileceği savunulmaktadır²⁵⁹. Dolayısıyla, işbu belge üye adayı Devletler ve dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti açısından da “de facto” bağlayıcı olarak kabul edilmektedir.

Nitekim, KOB’nin “Koşullar” Bölümünde, Türkiye için katılım öncesi unsurlar doğrultusunda proje finansmanını sağlayacak Topluluk yardımının, Ortaklık Anlaşması

²⁵⁶ 390/2001 sayılı Tüzük’ün İngilizce tam metni için bkz., Official Journal of the European Community, No: L 058, 28.02.2001, ss. 1–2.

²⁵⁷ 235/2001 sayılı Karar’ın İngilizce tam metni için bkz., Official Journal of the European Union, No: L 145, 24.03.2001, ss. 40–56.

²⁵⁸ Reçber, “Türkiye-Avrupa Birliği...”, op. cit., s. 224.

²⁵⁹ Çınar/Yazgan, op. cit., s. 251; Tuğrul Arat/Sanem Baykal, “Avrupa Birliği ile İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, Cilt II, (ed.: Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 355–356; Sanem Baykal, “Katılım Ortaklığı Belgesi: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Yeni Bir Dönemeç”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt XXV, No 226, 2001, s. 211.

(Gümrük Birliği ve Türkiye-AT Ortaklık Konseyi'nin ilgili kararları, örneğin tarım ürünleri için ticaret rejimi gibi) doğrultusunda getirilen yükümlülükler saygı gösterilmesine bağlı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, Kopenhag Kriterleri'nin yerine getirilmesine yönelik tatmin edici adımların atılması ve özellikle KOB'nde öngörülen belirli önceliklerin yerine getirilmesi doğrultusunda gelişmelerin sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Belirtilen genel koşullara uyulmadığı takdirde Çerçeve Tüzük 4. Md. uyarınca, Konsey tarafından mali yardımların askıya alınma kararının tesis edilebileceği kabul edilmiştir.

08.03.2001 tarihli KOB kapsamında Türkiye'nin üyelik sürecinde yerine getirmesi beklenen hususlar “kısa” ve “orta” vadeli olarak belirtilmiştir. Kısa vadeli hedeflerin Türkiye tarafından 2001 yılının sonuna kadar yerine getirilmesi veya bu hedefleri somut olarak ileriye götürecek birtakım adımların atılması beklenmektedir. Ayrıca, KOB'nin “Amaçlar” bölümünde katılım ortaklığı temelinde Topluluk müktesebatına uyumlaştırma amacıyla ulusal programın kabul edilmesi gerektiği benimsenmiştir. Ancak, ulusal programın katılım ortaklığının ayrılmaz bir parçası olmadığı ifade edilmiştir. Buna rağmen, işbu ulusal program ile Türkiye, KOB'nden kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirme hususundaki çaba ve ehliyetini göstereceği kabul edilmiştir. Diğer yandan, ulusal programda yer alan önceliklerin katılım ortaklığı ile uyum içerisinde olması gerektiği belirtilmiştir. Bu nedenle, Türkiye AB'ne üyelik için gereken dönüşümün sağlanması amacıyla öncelik ve amaçlarını belirttiği Ulusal Programı 19.03.2001 tarihinde açıklamıştır²⁶⁰. Topluluk müktesebatı ile ulusal hukuku uyumlaştırma amacıyla kabul edilen Ulusal Programın yanı sıra, TBMM tarafından “Uyum Yasaları” ve “1982 Anayasası'nın Kimi Hükümlerini Değiştiren ve Yürürlükten Kaldıran 03.10.2001 Tarihli ve 4709 Sayılı Yasa”²⁶¹ ve “1982 Anayasası'nın Bazı Düzenlemelerini Değiştiren ve Yürürlükten Kaldıran 07.05.2004 Tarihli ve 5170 Sayılı

²⁶⁰ Bu konuda bkz., <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1> (e.t.: 13.05.2008).

²⁶¹ 03.10.2001 tarihli ve 4709 sayılı yasanın tam metni için bkz., <http://rega.basbakanlik.gov.tr/main.aspx?home=http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm&main=http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm> (e.t.: 23.06.2008).

Yasa²⁶² tesis edilmiştir²⁶³. Bu Anayasa değişikliklerinin ardından tesis edilen yasal uyum paketlerinin hukuka uyarlı bir şekilde gerçekleştirilmesinin önündeki engeller aşmaya çalışılmıştır. Yasal uyum paketleri ile birlikte, Kopenhag Siyasi Kriterleri ile uyumsuz olan yasal düzenlemelerin Topluluk mevzuatı ile uyumlaştırılması amaçlanmaktadır²⁶⁴.

Türkiye, üyelik sürecinde üzerine düşen en önemli yükümlülüklerinden biri olan Ulusal Programı kabul ettikten sonra, 12-13.12.2002 tarihli AB Konseyi Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde²⁶⁵ kendisine yönelik, tam üyelik müzakere tarihinin verilmesini beklemiştir. Ancak, işbu Sonuç Bildirgesi ile Türkiye'ye herhangi tarih verilmemiştir. Diğer yandan, Kopenhag Sonuç Bildirgesi'nin ile 1999 tarihli Helsinki Kararı teyit edilmiştir²⁶⁶.

Asıl önemli olan husus, işbu sonuç bildirgesinin 19 No'lu Prg.'ı uyarınca AB Konseyi, 2004 Aralık ayında Kopenhag Siyasi Kriterleri'nin yerine getirildiğine kanaat getirilirse, Türkiye ile hiç beklenmeksizin katılım müzakerelerine başlanacağı belirtilmiştir. Ancak, Ankara Anlaşması'nın 28. Md.'si itibarıyla, Türkiye Cumhuriyeti'nin AT Kurucu Andlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirme ehliyetine sahip olması halinde, akit taraflarca Topluluğa katılımının

²⁶² 07.05.2004 tarihli ve 5170 sayılı yasanın tam metni için bkz., <http://rega.basbakanlik.gov.tr/main.aspx?home=http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2004/05/20040522.htm&main=http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2004/05/20040522.htm> (e.t.: 23.06.2008).

²⁶³ İlgili yasama tasarrufları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., ss. 200-222. Ayrıca bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Murat T. Yörüng/Yıldıray Sak/ Erdem İlker Mutlu, "From Candidacy To Negotiation: Amendments In The Constitution of Reublic of Turkey", **Marmara Journal of European Studies**, Cilt 12, No 1-2, 2004, passim.

²⁶⁴ Bkz., Ercüment Tezcan, "Helsinki'den 3 Ekim'e Giden Süreç Üzerine Saptamalar", **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, (der.: Ertan Efegil/Mehmet Seyfettin Erol), Orion Yayınevi, Ankara, 2007, ss. 310-319.

²⁶⁵ 12-13.12.2002 tarihli Kopenhag Zirve Sonuç Bildirgesi'nin İngilizce tam metni için bkz., http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf (e.t.: 23.06.2008).

²⁶⁶ Bkz., Kopenhag Sonuç Bildirgesi'nin 18 No'lu Prg. Ayrıca, işbu Prg. ile Türkiye'nin KOB'nde açıkça yer alan birçok önceliği kapsayan yasa paketleri ve bunları takip eden önlemler ile Kopenhag Kriterleri'ni gerçekleştirme yönünde atmış olduğu adımların memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir. Ayrıca, siyasi kriterler alanındaki eksikliklerin bir yandan teorik bir yandan uygulama itibarıyla giderilmesi konusunda da Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ni teşvik ettiği ifade edilmiştir. Kopenhag Siyasi Kriterleri'ne uyum sağlanarak, AB'ne tam üyeliğin gerçekleştirilebilmesi için üye adayı Devletin demokrasiye, hukukun üstünlüğüne, insan haklarına ve azınlıkların korunmasına saygıyı sağlayacak istikrarlı kurumlara sahip olması gerektiği vurgulanmıştır.

inceleneyeceği düzenlenmiştir. Bu nedenle, Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin işbu Prg.'ı ile ilgili hüküm teyit edilmiştir²⁶⁷. Böylece, Kopenhag Siyasi Kriterleri doğrultusunda yapılması gereken hukuksal ve kurumsal değişikliklerin hem mevzuata hem de uygulamaya yönelik tesis edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Aksi takdirde, Türkiye'nin tam üyelik için gereken şartları yerine getirmemiş olacağı kabul edilmiştir.

Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 20 No'lu Prg.'ı ise genel olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin AB'ne tam üyeliğinin desteklenmesi amacıyla katılım stratejisinin güçlendirilmesi bağlamında, Komisyon'dan gözden geçirilmiş bir KOB sunması ve yasal inceleme sürecini geliştirmesi istenmiştir. Böylece, 19.05.2003 tarihinde gözden geçirilmiş KOB, AB Bakanlar Konseyi kararı²⁶⁸ ile onaylanmıştır.

Ayrıca, Türkiye'nin üye adaylığı statüsü itibarıyla, 12-13.12.2003 tarihli AB Konseyi'nin tesis ettiği Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi²⁶⁹ de önem taşımaktadır. Genel olarak, işbu Bildirge'nin 39 No'lu Prg.'ı ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin siyasi ve hukuki açıdan önemli reformlarına ivme kazandırmak amacıyla sarfettiği makul ve kararlı çabalarının memnuniyetle karşılandığı belirtilmektedir. Kopenhag Siyasi ve Ekonomik Kriterleri'nde kaydedilen ilerlemelere rağmen, yargının bağımsızlığının ve işleyişinin güçlendirilmesi, temel özgürlüklerin işleyişinin genişletilmesi, sivil-asker ilişkilerinin Avrupa'daki uygulamaya yaklaştırılması, Türkiye'nin Güneydoğusu'ndaki durum ve kültürel haklarla ilgili olarak ek çabaların sürdürülmesi ve makro ekonomik dengesizlikler ile yapısal eksikliklerin üstesinden gelinmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Türkiye'nin AB'ne tam üyeliğinin sağlanabilmesi için ortaya atılan diğer bir şart ise Brüksel Sonuç Bildirgesi'nin 40 No'lu Prg.'ı itibarıyla öngörülmektedir. İşbu Prg. ile Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin Türkiye'nin siyasi iradesinin önemi ifade edilmiştir. Kıbrıs sorununun 42 No'lu Prg.'ta öngörülen ilkelere dayalı olarak çözüme kavuşturulması durumunda, Türkiye'nin AB'ne tam üyeliğinin kolaylaşacağı

²⁶⁷ Bu konuda bkz., Reçber, Türkiye-Avrupa Birliği..., op. cit., s. 119.

²⁶⁸ 2003/398 sayılı Karar'ın İngilizce tam metni için bkz., Official Journal of the European Union, No: L 085, 19.05.2003, ss. 40-56.

²⁶⁹ 12-13.12.2003 tarihli Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin İngilizce tam metni için bkz., <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/81742.pdf> (e.t.: 23.06.2008).

belirtilmiştir. Dolayısıyla, Kıbrıs sorununun belirtilen ilkeler çerçevesinde çözüme kavuşturulması, Türkiye'nin AB'ne üyelik sürecinde yerine getirmesi gereken bir yükümlülüğü olarak görülmektedir.

Keza, 17-18.06.2004 tarihlerinde AB Devlet veya Hükümet Başkanları Zirve toplantısında kabul edilen Brüksel Sonuç Bildirgesi'nin²⁷⁰ 27 No'lu Prg.'nda AB Konseyi, Türkiye'nin reform sürecinde gerçekleştirdiği ilerlemeleri ve bu anlamda gösterilen sürekli çabaları memnuniyetle karşıladığını belirtmiştir²⁷¹. Diğer yandan, 31 No'lu Prg. uyarınca AB Konseyi, Türkiye'yi Topluluk ve üye Devletler adına hareket eden Komisyon ile Ankara Anlaşması'nın uyarlanması amacıyla müzakereleri tamamlamaya davet etmiştir. İlgili uyarılama, Topluluğa yeni üye olan Devletlerin Ankara Anlaşması'na taraf olabilmesi için gerekmektedir. Ancak, asıl sorun Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kıbrıs Rum Yönetimi'nin temsili altında AB'ne üye olarak kabul edilmesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Zira, Ankara Anlaşması'nda tesis edilecek ilgili uyarılamanın Kıbrıs Rum Yönetimi'nin de jure tanınması anlamına gelecektir²⁷². İşbu Anlaşma'nın uyarlanmaması halinde ise katılım stratejisi kapsamında tesis edilecek Komisyon rapor ve tavsiyeleri doğrultusunda üyelik süreci sekteye uğrayabilecekti. Diğer bir ifadeyle, Türkiye üye adaylığı statüsü kapsamında yükümlülüklerini yerine getirmemiş kabul edilecekti.

Aralık 2004'te tesis edilen Komisyon rapor ve tavsiyeleri²⁷³ doğrultusunda 16-17.12.2004 tarihli Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde²⁷⁴ Türkiye ile 03.10.2005

²⁷⁰ 17-18.06.2004 tarihli Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin İngilizce tam metni için bkz., http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/78364.pdf (e.t.: 23.06.2008).

²⁷¹ Bu bağlamda, 17-18.12.2004 tarihli Brüksel Zirvesi sonuç Bildirgesi'nin 28, 29 ve 30 No'lu Prg.'larında Türkiye Cumhuriyeti'nin hazırlık ve katılım öncesi stratejisinin eksiksiz uygulanması için Kopenhag Kriterleri ile makroekonomik ve mali istikrarın sağlanması doğrultusunda yapılacak değişikliklerin desteklendiği vurgulanmıştır. Bu kriterlerin yerine getirilmesi halinde, Aralık 2004 tarihli Komisyon'un rapor ve tavsiyeleri doğrultusunda tam üyelik müzakerelerinin başlayacağı belirtilmiştir.

²⁷² Bu konuda bkz., Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., s. 137.

²⁷³ Türkiye Cumhuriyeti ile katılım müzakerelerine başlatılması doğrultusunda Avrupa Komisyonu tavsiyesinin İngilizce tam metni için bkz., http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=504DC0656 (e.t.: 22.09.2008).

²⁷⁴ 16-17.12.2004 tarihli Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin İngilizce tam metni için bkz., http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf (e.t.: 23.06.2008).

tarihinde tam üyelik müzakerelerinin başlatılması öngörülmüştür. Öncelikle işbu Sonuç Bildirgesi'nin 17 No'lu Prg. ile 10-11.12.1999 tarihli Helsinki Sonuç Bildirgesi'nde benimsenen Türkiye'nin diğer üye adayları Devletler ile eşit koşullarda Birliğe katılımı hedeflendiği ve Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni gerçekleştirdiği Komisyon rapor ve tavsiyesi ile sabit olduğu takdirde katılım müzakerelerine başlanacağı vurgulanmıştır.

Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 18 No'lu Prg.'nda, AB Konseyi, Türkiye'nin reform sürecinde gösterdiği kararlı ilerlemesini takdirle karşılamış ve bu reform sürecinin devamına dair güvenini belirtmiştir. Ayrıca, AB Konseyi Türkiye'den Komisyon tarafından belirlenen altı spesifik yasal düzenlemenin yürürlüğe konulmasına ilişkin gerekli etkin önlemlerin alınmasını istemiştir. Diğer yandan, AB Konseyi Türkiye'nin ulusal mevzuatının uyumlaştırılması amacıyla tesis edilen yasal düzenlemelerin yeterli olmadığını; aynı zamanda işbu yasal düzenlemelerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ülkesinde verimli ve sürekli olarak uygulanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu husus, Türkiye'nin üyelik sürecinin sorunsuz yaşanması açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, işbu Prg.'ta katılım ortaklığının önemine vurgu yapılarak, siyasi reformlarda hukuksal temel olarak KOB'nin esas alınacağı belirtilmiştir.

Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 19 No'lu Prg.'nda ise Türkiye'nin üye adaylığı, sürecinde kendisinden beklenen Ankara Anlaşması'nın yeni üye Devletlerin katılımı doğrultusunda uyarlanmasını içeren Protokolü imzalama kararı memnuniyetle karşılanmıştır²⁷⁵. İşbu Protokol, Türkiye ile yeni AB üyesi Devletlerin iç hukuk kuralları uyarınca onandığı ve onama belgesi tevdi edildiği andan itibaren uluslararası hukukta geçerli bir hukuki işlem olabilecektir. Bu durumda, işbu Protokol'ün Türkiye ve yeni

²⁷⁵ Ayrıca, Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 20 No'lu Prg.'nda, AB Konseyi Türkiye'nin, komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesini ve çözümlenmeyen sınır uyuşmazlıklarının BM Kurucu Andlaşması'nın ilgili düzenlemelerinde belirtilen barışçıl yöntemlere uygun bir şekilde sonuca ulaştırılabilmesi amacıyla ilgili AB üyesi Devletlerle yapılan işbirliğini sürdürmeye hazır olduğunu bildirmesini olumlu karşılamıştır. Belirtilen uyuşmazlıkların çözümü amacıyla gerektiğinde UAD'nın yargı yetkisi dâhilinde çözüm arayışına girilebileceği yönündeki görüşü desteklemiştir. Bu konuda taraflarca gerçekleştirilecek ilerlemelerden AB Konseyi'nin bilgilendirilmesi ve gerektiğinde konuyu gözden geçirebileceği belirtilmiştir.

AB üyesi olana Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından uluslararası ve ulusal hukuk kurallarınca onanması halinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Türkiye tarafından zımnen ve de jure tanınması anlamına mı geleceği tartışmalı bir konudur²⁷⁶.

Bunun yanında, 22 No'lu Prg. ile Komisyon tarafından belirlenen altı mevzuat başlığının yürürlüğe girmesi kaydıyla, yukarıda değinilen paragraf konuları ve Komisyon'un rapor ve tavsiyeleri ışığında Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni müzakerelerin başlamasını sağlayacak ölçüde yerine getirdiğine karar verilmiştir. Bu doğrultuda, AB Bakanlar Konseyi'nden 03.10.2005 tarihinde müzakerelerin açılmasına yönelik olarak çerçeve üzerinde Türkiye ile uzlaşa sağlaması istenmiştir. Bu bağlamda, 23 No'lu Prg. ile katılım müzakerelerinin bir çerçeve belge çerçevesinde gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Ayrıca, üye Devletlerin her biri için tesis edilecek olan müzakere çerçeve belgesinin Komisyon'un önerisi üzerine AB Bakanlar Konseyi'nin onayının ardından yürürlüğe gireceği ifade edilmiştir. İşbu müzakere çerçeve belgesinin, müzakerelere başlanan diğer üye adayı Devletler ile olduğu gibi, beşinci genişleme süreci ve ulusal mevzuatın uyumlaştırılmasında kaydedilen gelişmeler doğrultusunda, muhatap Devletlerin kendine özgü koşulları, özel durumuna ve niteliklerine göre, 23 No'lu Prg.'da belirtilen başlıkları kapsayacağı belirtilmiştir²⁷⁷. Böylece, Türkiye üyelik sürecinde üye adaylığı statüsünden kaynaklanan farklı bir aşamaya geçmiştir.

²⁷⁶ Brüksel Zirvesi'nin yapıldığı sıralarda Türkiye Cumhuriyeti, Ankara Anlaşması'nın AB'nin yeni üyelerine uygulanması amacıyla bir Deklarasyon yayımlamıştır. Bu bağlamda, Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 19 No'lu Prg.'ı ile Türk hükümetinin Ankara Anlaşması'nın uyarlanmasına ilişkin Protokol'ü imzalamaya hazır olduğunu belirtmiştir. Ancak, ilgili Protokol Kıbrıs Cumhuriyeti'ni de kapsamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye tarafından 29.07.2005 tarihinde Ek Protokol imzalanırken Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tanınmadığı açık bir şekilde ifade edilmiştir. Burada asıl sorunun, Ek Protokol'ün kapsamına girmeyen ve bağlayıcılığı olmayan tek taraflı irade beyanını içeren deklarasyona rağmen, Kıbrıs Cumhuriyeti tanınıp tanınmayacağıdır. Türkiye karma nitelikli uluslararası hukuk işlemi olarak kabul edilen Ek Protokol'ü uygulamak amacıyla, Ankara Anlaşması'nın uygulanma alanını Kıbrıs Rum Kesimi'ni içerecek şekilde genişletmektedir. Bu nedenle, her ne kadar Türkiye tanımadığını ifade etse de hukuki bir süje olarak eylem ve işlemler tesis ettiği için Kıbrıs Rum Kesimi'ni tanıdığı ifade edilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., ss. 141-143; Stefan Talmon, "The European Union-Turkey Controversy over Cyprus or a Tale of Two Treaty Declarations", *Chinese Journal of International Law*, Cilt 5, Sayı 3, 2006, ss. 582-586.

²⁷⁷ Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin hukuksal boyutu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Kamuran Reçber, *Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin Analizi*, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, 2006, passim.

Diğer yandan, müzakere çerçeve belgesi doğrultusunda, AB Bakanlar Konseyi, 26.01.2006 tarih ve 2006/35/AT sayılı kararının²⁷⁸ ekinde KOB'ni revize etmiştir. Bu bağlamda, 15-16.06.2006 tarihli Brüksel Zirve Sonuç Bildirgesi'nin²⁷⁹ 54 No'lu Prg. ile 03.10.2005 tarihli müzakere çerçeve belgesinde benimsenen istemler doğrultusunda, Ankara Anlaşması ve Ek Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesinin ve gözden geçirilmiş KOB'nin uygulanmasının üye adayı Devletin gösterdiği ilerlemelerde esas alınacağı genel olarak belirtilmiştir. Ancak, işbu Zirve Sonuç Bildirgesi'nde belirtilen Ek Protokol'ün Türkiye tarafından onaylanmaması, tam üyelik müzakerelerinin askıya alınması kararına dayanak oluşturmuştur. Nitekim, bu husus, AB Konseyi tarafından 14-15.12.2006 tarihli Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin²⁸⁰ 10 No'lu Prg. ile 11.12.2006 tarihli AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi düzeyinde toplanan AB Bakanlar Konseyi'nin belli başlıklarda müzakerelerin askıya alınmasına ilişkin kararı ile benimsenmiştir²⁸¹.

2006 tarihli KOB de 18.02.2008 tarih ve 2008/157/AT sayılı AB Bakanlar Konseyi kararı²⁸² ile iptal edilmiş ve bu kararın ekinde KOB yeniden tesis edilmiştir. Daha önce yürürlükte bulunan KOB'lerinden farklı olarak, gözden geçirilmiş KOB'nin "Giriş" bölümünde 3. Prg.'ında Türkiye'nin KOB'nde yer alan önceliklerin yerine getirilmesi hususunda bir zaman çizelgesi ile spesifik önlemleri içerecek bir planın hazırlanması gerektiğini düzenlemektedir. Ayrıca, son Prg. ile Türkiye Cumhuriyeti'nin üyeliğini kolaylaştıracak bir dizi ekonomik ve mali araçların sağlanacağı taahhüt edilmektedir. Özellikle, gözden geçirilmiş KOB'nin geleceğe ilişkin temel siyasi reformların ve bu gaye ile alınacak önlemlerin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda,

²⁷⁸ 2006/35 sayılı Karar'ın İngilizce tam metni için bkz., Official Journal of the European Union, No: L 22, 26.01.2006, ss. 34-56.

²⁷⁹ 15-16.06.2006 tarihli Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin İngilizce tam metni için bkz., http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/90111.pdf (e.t.: 23.06.2008).

²⁸⁰ 14-15.12.2006 tarihli Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin İngilizce tam metni için bkz., http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/92202.pdf (e.t.: 23.06.2008).

²⁸¹ Müzakere süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Tezcan, op. cit., ss. 319-329; Rıvan Karluk, "Müzakere Çerçeve Belgesi ve Türkiye'nin Müzakere Süreci", **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, (der.: Ertan Efegil/Mehmet Seyfettin Erol), Orion Yayınevi, Ankara, 2007, passim.

²⁸² 2008/157 sayılı Karar'ın İngilizce tam metni için bkz., Official Journal of the European Union, No: L 51, ss. 4-18.

işbu belgenin “Prensipler” bölümünde, Kopenhag Kriterleri ile 03.10.2005 tarihli Müzakere Çerçeve Belgesi’nde belirtilen hususlar doğrultusunda önceliklerin belirlendiği ifade edilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA ANLAŞMASI'NA İSTİNADEN OLUŞTURULAN ORTAKLIK KONSEYİ VE BU KONSEYİN TESİS ETTİĞİ KARARLARIN TÜRK HUKUK SİSTEMİNDEKİ YERİ

Türkiye Cumhuriyeti ile AT arasındaki ortaklık ilişkisinin asli organını oluşturan Ortaklık Konseyi, yukarıda belirttiğimiz gibi, Ankara Anlaşması'nın 6. Md.'si uyarınca, ortaklık rejiminin uygulanması ve gittikçe gelişmesini sağlama gayesiyle kurulmuştur. İşbu hüküm itibarıyla, Ortaklık Konseyi kuruluş esası ve geçerliliğini Ankara Anlaşması'ndan almaktadır. Dolayısıyla, yetkilerinin sınır ve kapsamı, taraflarca tesis edilen asli ortaklık normları ile belirlenmektedir. Ortaklık Konseyi, işbu Anlaşma'da ve Katma Protokol ile Ekli Protokoller'de yer almayan hiçbir yetkiyi kullanamaz. Zira, Ortaklık Konseyi kompetenz-kompetenz yetkisine sahip değildir. Diğer bir ifadeyle, Ortaklık Konseyi'ni meydana getiren akit taraflar, kendi iradeleri ile yetki yaratamazlar²⁸³. Nitekim, Ankara Anlaşması'nın çerçeve anlaşma olma niteliğinden dolayı, Ortaklık Konseyi işbu Anlaşma'da belirlenen konuları ve sınırları çizilen yetkiler bağlamında, kararlar tesis edebilme yetkisine sahiptir. Ortaklık Konseyi'nin "sınırlı yetki" kapsamında tesis ettiği kararlar, türeme norm olarak nitelendirilmekte ve Ortaklık hukukunun en önemli bölümünü oluşturmaktadır.

Yukarıda ATAD içtihatları ile genel olarak da ifade edildiği üzere, Ortaklık hukuku normları Topluluk hukukunun bir parçasını teşkil etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Ortaklık Konseyi kararları ayrıca önem teşkil etmektedir. Zira, Topluluk hukukunun bir parçası olarak Ortaklık Konseyi kararlarının muhatapları açısından, ATAD içtihatlarında da kabul edildiği üzere, öncelikle ve doğrudan uygulanabilir nitelikte olduğu görülmektedir. Ayrıca, Ortaklık Konseyi kararları, Topluluk işlemi olarak nitelendirilen Ankara Anlaşması'na istinaden tesis edilmeleri nedeniyle, kural olarak, Kurucu Andlaşmalar'a da uygun bir şekilde meydana getirilmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde, Ortaklık Konseyi asli normlara istinaden

²⁸³ Hacı Can/Çınar Özen, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005, s. 91.

tanınan yetkiyi aşarak, işlem tesis etmesi söz konusu olacaktır. Bu durumda, yetki aşımının niteliğine göre, hukuki açıdan sakat bir işlem meydana gelecektir. İşbu işlem ise kimi zaman ATAD, kimi zamanda ulusal mahkemelerin görev konusunu teşkil etmektedir. Ayrıca, Ortaklık Konseyi kararları Türkiye ile üye Devletler ve/veya Topluluk kurumları açısından ulusal hukuk ve Topluluk hukuk itibarıyla, birtakım yükümlülükler de meydana getirmektedir. Özellikle Ortaklık Konseyi'nin niteliği itibarıyla, tesis ettiği kararların Türk hukukundan nasıl uygulanacağı önemli bir tartışma konusunu oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, çalışmanın önemi ve önceliği itibarıyla Ortaklık Konseyi'nin sınırlı yetkileri bağlamında karar alma, inceleme yetkileri ile Ortaklık Konseyi kararlarının niteliği irdelenecektir. Daha sonra, özellikle 1982 Anayasası itibarıyla, Ortaklık Konseyi'nin niteliğinin tartışmalı olması nedeniyle, işbu Konseyin kararlarının uygulanmasında ortaya çıkan sorunlara değinilecek ve bu kapsamda, Ortaklık Konseyi kararlarının Türk yargı sistemine etkisi irdelenmeye çalışılacaktır.

1. ORTAKLIK KONSEYİ'NİN NİTELİĞİ VE YETKİLERİ

Yukarıda genel ve soyut olarak belirtildiği üzere, Ortaklık Konseyi Ankara Anlaşması ile kurulan ortaklık ilişkisinin asli organıdır. Ancak, Ankara Anlaşması'na istinaden oluşturulan işbu Konsey'in niteliğine ilişkin, gerek Kurucu Andlaşmalar'da gerekse de Ankara Anlaşması'nda herhangi bir hükme yer verilmemektedir. Bunun yanında, Ortaklık Konseyi ile tesis ettiği kararların niteliğinin belirlenmesi ve ulusal hukukumuz açısından geçerliliğinin tespiti açısından da önem taşımaktadır.

1.1. Ortaklık Konseyi'nin Niteliği Sorunu

Ortaklık Konseyi'nin niteliği sorunu, esas olarak Türkiye ile AT arasındaki kurumsal işbirliğinin niteliğinin ne olduğu sorunu kapsamında ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, Ortaklık Konseyi'nin uluslararası örgüt mü, yoksa sadece akit taraflarca kurulmuş basit bir ilişkiyi mi belirttiği açık bir şekilde ifade edilmemektedir.

Ortaklık Konseyi'ni uluslararası örgüt olarak kabul eden görüşe göre, Ortaklık Konseyi tek başına bağlayıcı kararlar alabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, Ortaklık Konseyi'nin akit taraflar adına değil, ortaklık adına kararlar tesis ettiği ileri sürülmektedir. Ayrıca, Ortaklık Konseyi'nin oybirliği ile kararlar tesis etmesinin bağımsızlığını etkilemeyeceği vurgulanmaktadır. .Bu görüşe göre ATAD'nın, 10.12.1996 tarihli Taflar-Met kararı ile Ortaklık Konseyi'nin uluslararası örgüt niteliğinde olduğunu dolaylı olarak teyit ettiği ileri sürülmektedir²⁸⁴. İşbu Karar uyarınca, Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 1. Prg.'ı itibarıyla, Ortaklık Konseyi kararlarının yerine getirilmesi için gereken her türlü önlemi alma yükümlülüğü nedeniyle, akit tarafların iradelerini bağladığı belirtilmektedir.

Ortaklık Konseyi'ni uluslararası örgüt kabul eden görüş, işbu içtihattan yola çıkarak, akit tarafların iradelerini Ortaklık Konseyi'nin lehine sınırlandırdığını savunmaktadırlar. Dolayısıyla, Ortaklık Konseyi bağımsız kararlar tesis edebilmektedir. Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi'nin yetkilerinin genişliği dikkate alındığında, Ortaklık Konseyi'nin de facto hem bir uluslararası örgüt, hem de bu uluslararası örgütün tek organı olarak nitelendirebilmenin mümkün olduğu ifade edilmekle birlikte, hukuksal olarak bu yaklaşımın kabul edilemeyeceği ileri sürülmektedir²⁸⁵.

Diğer görüş uyarınca, Ortaklık Konseyi, sadece ortaklık ilişkisinin tarafları olan Türkiye ile AT arasında oluşturulan ve tarafların katılımı ile tasarruf tesis etme yetkisine sahip, bir sözleşme organı olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda, Ortaklık Konseyi akit tarafların; birbiriyle danıştıkları, karar aldıkları veya herhangi bir konuyu inceledikleri organ niteliğine bürünmektedir. Nitekim, ortaklık ilişkisinin organı olarak kabul edildiği takdirde, tasarruflarını akit tarafların adına tesis ettiği kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi'nin meydana getirdiği türeme normlardan kaynaklanan hak ve borçlar, ortaklığın kendisi için değil, kural olarak sadece akit taraflar için

²⁸⁴ ATAD'ın 10.12.1996 tarihinde tesis ettiği Taflan-Met Kararı için bkz., C 277/94, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61994J0277 (e.t.: 27.07.2008).

²⁸⁵ Ortaklık Konseyi'ni uluslararası örgüt olarak kabul eden görüşe ilişkin ayrıntılı bilgi hakkında bkz., Kemal Başlar, "Gümrük Birliği Anlaşması'nın (1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın) Hukuki Niteliği", *Ankara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2004, ss. 41-42.

geçerlidir²⁸⁶.

Ortaklık Konseyi kendi işleyişini ilgilendiren genel ve soyut kurallar tesis etme yetkisine sahiptir. Ayrıca, görevlerinde kendisine yardım eden çeşitli komiteler kurmaktadır. Bu anlamda, uluslararası örgütler ile benzer nitelik yetkiler ile donatılmaktadır. Ancak, bu yetkiler uluslararası örgütlerin kurucu şartı olarak görülmemektedir²⁸⁷. Bu nedenle, Ortaklık Konseyi'nin tek başına uluslararası örgüt olduğu iddia edilemez. Aynı zamanda, bu görüş, Ortaklık Konseyi'nin hangi uluslararası örgütün organı olarak kabul edileceğini de net bir şekilde ortaya koymamaktadır. Nitekim, yukarıda genel ve soyut olarak belirtildiği üzere, Türkiye Cumhuriyeti ile AT arasında kurulan güçlü ortaklık ilişkisinde, üçüncü Devlet olan Türkiye, Topluluğun karar süreçlerine dahil olamaz. Bu nedenle, Ortaklık Konseyi, Topluluğun bir kurumu olarak da düşünülemez.

Diğer yandan, Ortaklık Konseyi hukuksal olarak varlığını, Türkiye ile AT'nun ortak iradesinden almaktadır. Nitekim, kendisine tanınan yetkiler itibarıyla, Ortaklık Konseyi özgün bir iradeye sahip değildir. Belirtilen yetkilere istinaden, tesis ettiği tasarruflardan kaynaklanan yükümlülüklerin ve hakların muhatabı ortaklık kurumları değil, Türkiye ile AT ve/veya üye Devletlerdir. Bu nedenle, Ortaklık Konseyi'nin Ankara Anlaşması'nın taraflarınca oluşturulan bir sözleşme organı olduğu savunulmaktadır. Keza, Ortaklık Konseyi akit tarafların birlikte karar aldıkları bir kurum olarak tanımlanmaktadır²⁸⁸.

²⁸⁶ Bu konuda bkz., Can/Özen, op. cit., s. 76.

²⁸⁷ Uluslararası örgütler farklı amaçlarla tesis edilmiş olsalar da temel olarak oluşumlarında üç temel öğenin varlığı gereklidir. Bunlar:

1. Nedenleri farklı da olsa tarafların benzeşen amaçları bazında oluşturdukları ortak çıkar bilinci.
2. Ortak çıkarı düzenli ve istikrarlı kılmayı gerçekleştirecek ve bunun için belirli davranış kalıpları oluşturan normlaştırma.
3. Normlara işlevsellik kazandıracak kurumlaşma.

Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Genç, "Avrupa Örgütlenmesinin Evreleri", op. cit., 89.

²⁸⁸ Can/Özen, loc. cit.

1.2. Ortaklık Konseyi'nin Yetkileri

Ortaklık Konseyi ortaklık rejiminin uygulanması ve gittikçe gelişmesini sağlamak amacıyla Ankara Anlaşması'na istinaden geniş yetki kullanma yetkisi ile donatılmaktadır. Bu bağlamda, Ankara Anlaşması'nın 22. ve 25. Md.'lerinde Ortaklık Konseyi'nin yetkileri hükme bağlanmaktadır²⁸⁹.

1.2.1. Ortaklık Konseyi'nin İnceleme Yetkisi

Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 2. Prg.'ı uyarınca, Ortaklık Konseyi işbu Anlaşma'nın hedeflerini göz önünde tutarak, ortaklık rejimi sonuçlarını belirli aralıklarla inceleme yetkisini haizdir. Ortaklık Konseyi, ortaklığın gelişimine ilişkin Ankara Anlaşması'nın 2. Md.'sinin ilk Prg.'ında belirtilen amaçlara ulaşmayı sağlayacak her türlü önlemi alabilmekte ve girişimde bulunabilmektedir. Keza, Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 2. Prg.'ı itibarıyla, Ortaklık Konseyi'nin inceleme yetkisinin hazırlık döneminde görüş teatisi ile sınırlı kalacağı hükme bağlanmaktadır. Geçiş ve son dönem itibarıyla, bu yetkinin kapsamının daha geniş olduğu kabul edilmektedir.

1.2.2. Ortaklık Konseyi'nin Karar Alma Yetkisi

Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 1. Prg.'ı itibarıyla, Ortaklık Konseyi'ne Anlaşma ile belirtilen amaçları gerçekleştirmesi için karar alma yetkisi tanınmaktadır. Ancak, bu yetki kullanma yetkisinin kapsamı, Ankara Anlaşması'nın öngördüğü haller ile sınırlandırılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Ortaklık Konseyi Ankara Anlaşması'nın belirlediği durumlarda ve ortaklık hukukunun asli normlarında yer alan hedeflere ulaşma gayesiyle karar alma yetkisini kullanabilmektedir.

Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 3. Prg.'ı itibarıyla ise Ortaklık Konseyi'nin

²⁸⁹ Bu konuda ayrıca bkz., Ibid., ss. 91-97; Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", s. 22; Günuğur, "Ortaklık Antlaşmaları...", op. cit., ss. 284-285; Toluner, "6 Mart 1995 Tarihli Ortaklık Konseyi Kararı...", op. cit., ss. 121-122; Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye", op. cit., s. 527; Haluk Günuğur, "Ankara Anlaşması'nın Hukuksal...", op. cit., s. 56.

yetki kullanma yetkisi genişletilmektedir²⁹⁰. Bu bağlamda, geçiş dönemi ile birlikte ortaklık rejiminin uygulanması amacıyla, Anlaşma'nın hedeflerinden birine ulaşmak için akit tarafların bir ortak davranışı gerekli görüldüğü takdirde, Anlaşma'da gerekli davranış yetkisi öngörülmesi bile, Ortaklık Konseyi'nin uygun kararları alabileceği belirtilmektedir.

Zira, ilgili düzenleme ile Ankara Anlaşması'ndan doğabilecek boşluğu doldurma yetkisi tanınmaktadır. Bu yetkinin de Ankara Anlaşması'na aykırı bir şekilde kullanımı söz konusu olamaz. Nitekim, boşluk doldurma yetkisinin sınırları ve kapsamı da ilgili düzenleme ile hükme bağlanmaktadır. Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 3. Prg.'nda işbu Anlaşma'da yer alan boşluğu doldurma gayesiyle işlem tesis edebilmesi için tarafların bir ortak davranışının gerekli görülmesi şartı öngörülmektedir. Diğer yandan, belirtilen bu şartın sarıh olmadığı savunulmaktadır. Bu anlamda, ortak davranışı gerekli gören kurum ve süjeler belirtilmemektedir. Ayrıca, Ortaklık Konseyi'ne tanınan bu yetki AT Kurucu Andlaşması'nın 308. Md.'si²⁹¹ itibarıyla AB Bakanlar Konseyi'ne tanınan yetki²⁹² ile bağdaştırılmaktadır²⁹³.

Diğer yandan, Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 1. Prg.'nın ikinci cümlesi uyarınca, akit taraflardan her biri kararların yerine getirilmesi için gereken tedbirleri

²⁹⁰ Mehmet Genç, “Türkiye-AT Ortaklık Mevzuatında Uyuşmazlıkların Çözümü”, **Prof. Dr. Nurhan Akçaylı'ya Armağan**, Bursa, 2000, s. 129.

²⁹¹ AT Kurucu Anlaşması'nın 308. Md.'si şu şekilde hükme bağlanmıştır:

“Ortak pazarın işleyişinde, Topluluğun amaçlarından birini gerçekleştirmek için Topluluk tarafından bir girişimde bulunmak zorunlu olur da, bu Anlaşma'da o girişim için gerekli yetki öngörülmemiş bulunursa, Konsey, Komisyon'un önerisi üzerine ve AP'na danıştıktan sonra gerekli düzenlemeleri oybirliği ile yapar.”

²⁹² AT Kurucu Andlaşması'nın 308. Md.'si itibarıyla, AB Bakanlar Konseyi, Topluluğun amaçlarından birini gerçekleştirmek gayesiyle bir girişimde bulunmak zorunda kalırsa ve belirtilen girişim için gerekli yetki AT Kurucu Andlaşması ile öngörülmemesi halinde gerekli düzenlemeleri yapabilme yetkisine sahiptir. Ancak, AB Bakanlar Konseyi'nin bu yetkisinin en önemli özelliği ve sınırı, sadece Topluluğun amaçlarının gerçekleştirmek amacıyla kullanılma şartına bağlı olmasıdır. Bu bağlamda, AB Bakanlar Konseyi işbu yetkiyi, AT Kurucu Andlaşması'nda belirtilen yetkilerin değiştirilmesi doğrultusunda kullanamaz. Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 3. Prg.'ı itibarıyla Ortaklık Konseyi'nin boşluk doldurma yetkisi kapsamında kararların, işbu Anlaşma'da belirtilen amaçlardan birini ulaşma amacıyla tesis edilmesi gerekmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Tekinalp/Tekinalp, op. cit., ss. 81-82; Bertil Emrah Oder, “Avrupa Birliği'nde Çokmerkezli Anayasacılığın Yapısal Sorunları: Yetki Çatışmaları ve İkincilik İlkesi Işığında Türkiye İçin Karşılaştırmalı Gözlemler”, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg22/bertil.pdf>, (e.t.: 26.06.2008).

²⁹³ Reçber, “Türkiye-Avrupa Birliği...”, op. cit., s. 23.

almakla yükümlüdür. İlgili düzenleme ile Ankara Anlaşması'nın tarafları itibarıyla, Ortaklık Konseyi kararları bağlayıcı olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda, işbu kararların muhatapları gerekli önlemleri alma ve bu kararların uygulanmasını tehlikeye düşürebilecek her türlü davranıştan kaçınma yükümlülüğü altındadırlar.

Yukarıda genel ve soyut olarak belirtilen Ortaklık Konseyi'nin karar alma yetkisi kapsamında, Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 1. Prg.'ının son cümlesi itibarıyla, Ortaklık Konseyi'ne yararlı tavsiyelerde bulunma yetkisi tanınmaktadır. Bu doğrultuda tesis edilen kararlar, niteliği itibarıyla bağlayıcı değildir. Ancak, tavsiye niteliğinde karar alma yetkisi “yararlılık” ilkesiyle sınırlandırılmaktadır. Tavsiye niteliğindeki kararlar da bağlayıcı kararlar gibi, Ankara Anlaşması'nın 23. Md.'sinin 3. Prg.'ı uyarınca Ortaklık Konseyi tarafından oybirliği ile tesis edilmektedir.

Ayrıca, Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'sinin 1. Prg.'ı ile 2. Prg.'ın ilk cümlesi itibarıyla Ortaklık Konseyi'ne, akit taraflarca kendisine sunulan, işbu Anlaşma'nın uygulanması ve yorumlanması ile ilgili ve Türkiye'yi veya Topluluğu, Topluluk üyesi bir Devleti ilgilendiren her uyuşmazlığı karar yolu ile çözme yetkisi tanınmaktadır. İşbu hükmün özü itibarıyla, uluslararası hukukun öngördüğü, hukuksal sonuçları da olan, uzlaştırıcılık gücünde yetki kullanma yetkisi tanındığı belirtilmektedir²⁹⁴.

Ayrıca, Ortaklık Konseyi'nin bu uyuşmazlıkları karar yolu ile çözebileceğinin öngörülmesi nedeniyle, tarafların öncelikle siyasi yöntemleri işletmeleri gerektiği ifade edilmektedir. Nitekim, Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'sinin 2. Prg.'ının ikinci cümlesi uyarınca, Ortaklık Konseyi'nin anlaşmazlığı, ATAD'na veya mevcut başka bir yargı yolu önüne götürmeyi kararlaştırabileceği düzenlenmektedir. Böylece, Ortaklık Konseyi'nin siyasi yöntemler ile uyuşmazlığı çözememesi halinde, ikinci aşamada hukuki yöntemlerin işletilebileceği dolaylı olarak kabul edilmektedir²⁹⁵.

Öncelikle, Ortaklık Konseyi kararlarının oybirliği ile tesis edilebileceği göz önünde bulundurulduğu takdirde, işbu hüküm itibarıyla hükmün siyasi etkiden

²⁹⁴ Genç, “Türkiye-AT Ortaklık Mevzuatında...”, op. cit., s. 133.

²⁹⁵ Reçber, “Türkiye-Avrupa Birliği...”, op. cit., s. 55.

olabildiğince uzak bir şekilde uygulanmasını; diğer bir ifadeyle ortaya konulan ve uyuşmazlığın çözümüne veya hukuki yöntemlerin uygulanmasına ilişkin karara hukuksal unsurların katkısının sorgulamaya neden olabileceği savunulmaktadır. Aynı zamanda, Ortaklık Konseyi'nin toplanmaması veya açık yetkilendirilmeye rağmen herhangi bir uyuşmazlığa ilişkin olarak işlem tesis etmemesi nedeniyle, işbu uyuşmazlık itibarıyla, Ortaklık Konseyi hem davalı hem de davacı olmaktadır. Ancak, bu hususun bir süje aynı davada hem taraf hem de yargıç olamaz ilkesi ile de uyuşmadığı belirtilmektedir²⁹⁶.

Diğer yandan, ilgili düzenleme uyarınca, Ortaklık Konseyi'nin oybirliği ile uyuşmazlığın ATAD veya herhangi bir yargı organı önüne götürme şartının, özü itibarıyla “yargı yetkisi oluşturan tahkimname tesis etme yetkisi” niteliğinde olduğu ifade edilmektedir²⁹⁷. Zira, BM Kurucu Andlaşması'nın 33. Md.'si itibarıyla hukuksal nitelikteki uyuşmazlıklara ilişkin hukuksal yöntemlerden herhangi birinin işletilebilmesi için tarafların ortak iradelerinin meydana gelmesi gerekmektedir. Ortaklık mevzuatı itibarıyla bu şartın, Ortaklık Konseyi'nin oybirliği ile kararlar tesis edebilme yetkisine bağlı olarak yerine getirilebileceği ifade edilmektedir.

2. ORTAKLIK KONSEYİ KARARLARININ HUKUKSAL NİTELİĞİ

Ankara Anlaşması, Ekli Protokolleri ve Katma Protokol'ün kimi hükümlerinin doğrudan doğruya uygulanma kabiliyetine sahiptir. Buna karşılık uygulanmaları hususunda açıklık getirilmeyen kimi hükümler ise, Ortaklık Konseyi'ne tanınan yetkiler itibarıyla tesis edilen kararlar ile doldurulmaktadır. Bu tür hükümlerin uygulanmaları için Ortaklık Konseyi kararlarının tesis edilmesi zorunludur²⁹⁸. Bu bağlamda, asli normlara istinaden oluşturulan Ortaklık Konseyi tasarrufları; diğer bir ifadeyle türeme normlar, düzenleyici veya icrai normlardan meydana gelmektedir²⁹⁹.

²⁹⁶ Ibid., s. 56; Genç, “Türkiye-AT Ortaklık Mevzuatında...”, op. cit., s. 134.

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ Günuğur, “Ankara Anlaşması'nın...”, op. cit., s. 57.

²⁹⁹ Genç, “Türkiye-AT Ortaklık Mevzuatında...”, op. cit., s. 129.

Örneğin, Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı ile ortaklığın son dönemine ilişkin uygulanacak kurallar daha açık ve net bir şekilde ifade edilmiştir. Nitekim, Gümrük Birliği'nin tesisi, Ankara Anlaşması'nın 5. Md.'si itibarıyla öngörülmekle birlikte, bu hususun nasıl gerçekleşeceğine ilişkin herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Ancak, Gümrük Birliği'nin uygulanmasını sağlayacak usul ve esaslar Ortaklık Konseyi kararları ile belirlenmektedir. Bu durumda Ortaklık Konseyi, Ankara Anlaşması'nın uygulanabilmesi amacıyla birtakım kararlar tesis edebilmektedir. Dolayısıyla, bazı alanlarda Ortaklık Konseyi'nin "münhasır yetki"ye sahip olduğu savunulmaktadır³⁰⁰.

Ortaklık Konseyi kararlarının belirtilen işlevi göz önünde bulundurularak, ATAD içtihatları ışığında işbu kararların birtakım özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Ortaklık Konseyi kararlarının bu özellikleri, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Topluluğa üye Devletlerin ülkesinde uygulanmaları ile Topluluk kurumlarının sorumluluk alanının belirlenmesi açısından önem arz etmektedir.

2.1. Ortaklık Konseyi Kararları'nın AT Hukuku'nun Bir Parçası Olması

Ortaklık anlaşmaları ve dolayısıyla Ankara Anlaşması, AT hukukunun bir parçası olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, Ankara Anlaşması'na istinaden Ortaklık Konseyi'nin tesis ettiği tasarruflarda Topluluk mevzuatının mütemmim cüzü olarak görülmektedir. Bu husus ATAD Kararları ile de teyit edilmektedir. Bu kapsamda ATAD, Yunanistan'ın Komisyon'a, Ortaklık Konseyi'nin 2/80 sayılı kararında yer alan Topluluk yardımının Topluluk kriterlerine uymadığı gerekçesiyle açtığı dava neticesinde 14.11.1989 tarihinde tesis edilen karara³⁰¹ atfen, 20.09.1990 tarihinde tesis ettiği Sevince Kararı³⁰² ile Ortaklık Konseyi kararlarının, Anlaşma ile doğrudan bağlantılı olmaları sebebiyle, yürürlüğe girdikleri andan itibaren Topluluk hukuk

³⁰⁰ Günuğur, loc. cit.

³⁰¹ ATAD'ın 14.11.1989 tarihinde tesis ettiği kararın İngilizce tam metni için bkz., C-30/88, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61988J0030 (e.t.: 13.08.2008).

³⁰² ATAD'ın 20.09.1990 tarihinde tesis ettiği Sevince kararı için bkz., C 192/89, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61989J0192 (e.t.: 13.08.2008).

düzeninin bir parçası olduğunu kararlaştırmıştır.

İşbu karar ile ATAD aynı zamanda, Ortaklık Konseyi kararlarının hukuksal gücüne ilişkin temel saptamalarda da bulunmuştur. ATAD, ortaklık hukukunun doğrudan bağlayıcılık etkisi olan Topluluk hukuku niteliğinde olduğunu ve bu bağlamda, ortaklık hukukunun uygulanması ve yorumlanması yetkisinin ATAD'nın yargılama yetkisi kapsamında değerlendirileceğine karar vermiştir. Diğer bir ifadeyle, Topluluk hukukunun birliği göz önünde bulundurularak, ilgili üye Devletin Ortaklık Konseyi tasarruflarını, Topluluğa üye diğer Devletler ile, aynı şekilde uygulama ve yorumlama zorunluluğu olduğu belirtilmiştir. ATAD'nın da Topluluk hukukunun birliğini sağlama sorumluluğu olduğu vurgulanmıştır. Bu anlamda, Divan hukuki güvenilirliğin de sağlanması amacıyla, Ortaklık Konseyi tasarruflarının Topluluğa üye Devletler tarafından farklı şekilde uygulanmasının önüne geçilmesini hedeflemiş ve bu konuda ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların yargı yetkisi kapsamında değerlendirilebileceğini belirtmiştir.

Keza, ATAD 16.12.1992 tarihli Kuş Kararı ile ortaklık hukukunun Topluluk hukukunun ayrılmaz bir parçası olduğunu bir kez daha teyit etmiştir³⁰³. Davalı taraf olan Federal Almanya hükümetine göre, davanın konusunu oluşturan Ortaklık Konseyi kararlarının Topluluk tasarrufu değil, ortaklık organının tasarrufu olarak nitelendirileceği ve bu bağlamda, Ortaklık Konseyi kararlarının yorumu ve uygulanması konusunda ATAD'nın Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'si itibarıyla, işbu Konsey'in oybirliği ile tesis ettiği karar ile yetkilendirilebileceğini iddia etmiştir. Bu iddiaya karşılık Divan, Ankara Anlaşması'nın uygulanması amacıyla tesis edilen Ortaklık Konseyi'nin kararlarının yorumlanmasına ilişkin uyuşmazlıkların, AT Kurucu Andlaşması'nın 234. Md.'si kapsamında ATAD'nın yargı yetkisinde olduğunu kabul eden Sevince Kararı'nda yapılan tespitlerden vazgeçilmesini gerektiren bir durumun mevcut olmadığına karar vermiştir.

³⁰³ ATAD'ın 16.12.1992 tarihinde tesis ettiği Kuş Kararı'nın İngilizce tam metni için bkz., C 237/91, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61991J0237 (e.t.: 13.08.2008).

Yukarıda belirtilen ATAD kararları itibarıyla, Ortaklık Konseyi kararları Topluluk hukukunun bir parçası olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, Ankara Anlaşması'na istinaden tanınan yetkiler bağlamında Ortaklık Konseyi'nin oluşturacağı tasarrufların sonuçlarına yönelik ulusal yargı organlarında açılan davalar aracılığıyla bu tasarrufların yorumlanmasının ATAD'nın yetkisi dahilinde olduğu kabul edilmektedir³⁰⁴. Aynı zamanda, ortaklık anlaşmalarının Topluluk hukuku işlemi olarak nitelendirilmesi sebebiyle, Ortaklık Konseyi kararlarının da bir nevi ilgili hukuk işlemini uygulayıcı nitelikte normlar olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bu husus ile ilgili olarak ortaya çıkan sorun, Topluluğa üye olmayan Türkiye'nin, ulusal mahkemeler aracılığıyla ATAD'na Ortaklık Konseyi kararlarının yorumlanması gayesiyle ön karara başvurma yetkisinin açıkça tanınmamış olmasıdır. Zira, yukarıda belirtilen ATAD kararları Topluluğa, üye Devletlerin ulusal mahkemelerinin başvurusu üzerine tesis edilmiştir. Böyle olmakla birlikte, ulusal yargı organlarının, ortaklık mevzuatının yorumlanması gayesiyle ön karara müracaatı da yasaklayan her hangi bir hükme de rastlanmamaktadır.

2.2. Ortaklık Konseyi Kararlarının Doğrudan Uygulanırlığı ve Etkisi

Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan etkisine ve doğrudan uygulanabilirliğine ilişkin, gerek Kurucu Andlaşmalar gerekse Ankara Anlaşması itibarıyla açık ve net bir düzenlemeye yer verilmemektedir. Ancak, genel olarak, Ankara Anlaşması'nın 7. Md.'si itibarıyla, tarafların işbu Anlaşma'dan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlayacak her türlü tedbiri alma ve Anlaşma hedeflerinin gerçekleştirilmesini tehlikeye düşürebilecek her türlü tedbiri almaktan kaçınma yükümlülüğü mevcuttur. Dolayısıyla, Ankara Anlaşması'nın uygulanması gayesiyle meydana getirilen Ortaklık Konseyi kararlarının yerine getirilmesi bakımından da akit taraflar açısından da aynı yükümlülüklerin olduğu ifade edilmektedir. Ankara Anlaşması ile getirilen bu yükümlülükler, AT Kurucu Andlaşması'nın 10. Md.'si itibarıyla, işbu Kurucu Andlaşma hükümlerinin veya yetkili Topluluk kurumlarının tesis ettiği tasarrufların üye Devletlerce uygulanması için getirilen yükümlülükler ile

³⁰⁴ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., s. 26.

örtüşmektedir. Bu nedenle, ortaklık hukuku normlarının, Topluluk hukuku normları ile aynı hukuksal güce sahip olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Yukarıda belirtilen bu husus, ATAD tarafından ele alınmış ve ortaklık hukukunun Topluluk hukukunun bir parçası olması nedeniyle, Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan etkisi ve doğrudan uygulanabilirliği kabul edilmektedir. Zira, doğrudan uygulanabilir ve doğrudan etkili sonuçlar doğuran normlar, Topluluk hukukunun önceliğinin ve üstünlüğünün sağlanmasında en önemli araç olarak kabul edilmektedir.

2.2.1. Doğrudan Uygulanabilirlik ve Doğrudan Etki Kavramları

Doğrudan uygulanabilirlik ve doğrudan etki kavramları, Topluluk hukuku normlarının ve dolayısıyla ortaklık hukuku normlarının niteliğini ifade etmektedir. Gerek Kurucu Andlaşmalar, gerekse ortaklık anlaşmaları, dolayısıyla Ankara Anlaşması itibarıyla, bu iki kavram tanımlanmamaktadır. Ancak, ATAD içtihatları ile sadece doğrudan etkililiğin kapsamı ve koşulları ifade edilmektedir. Doğrudan etki ve doğrudan uygulanabilirlik kavramları arasındaki farka ise değinmemektedir. Diğer yandan, ATAD birtakım şartları taşıyan Topluluk işlemlerinin doğrudan etkili olduğunu ifade ederken, AT Kurucu Andlaşması'nın 249. Md.'sinin 2. Prg.'ı itibarıyla, sadece tüzüklerin doğrudan uygulanabilir normlar olduğu hükme bağlanmaktadır. Dolayısıyla, belirtilen kavramlar farklı anlamlar ifade etmektedirler. Buna rağmen, ATAD tarafından doğrudan etki ve doğrudan uygulanabilirlik kavramlarına ilişkin net bir ayırım ortaya konulmamıştır. Çoğu ATAD kararında her iki kavram birbirinin yerine kullanılmıştır.

ATAD, 17.05.1975 tarihli Leonesio Kararı uyarınca, Kurucu Andlaşması'nın 249. Md.'sinin 2. Prg.'ı itibarıyla, tüzüklerin bütün unsurlarıyla bağlayıcılığı ve üye Devletlerin ülkesinde doğrudan uygulanma kabiliyeti olduğu vurgulanmıştır³⁰⁵. Ayrıca, ATAD'nın ilgili kararı kapsamında, davaya konu olan Andlaşma hükmü itibarıyla

³⁰⁵ ATAD'ın 17.05.1975 tarihinde tesis ettiği Leonesio kararı için bkz., C 93/71, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61971J0093 (e.t.: 14.08.2008).

tüzüklerin, nitelik ve amaçları, özellikle bireylerin ulusal mahkemeler önünde ileri sürebilecekleri haklar yaratabilme yeteneğine sahip olmaları nedeniyle doğrudan etkili olduğu belirtilmiştir. Belirtilen gaye ile tüm üye Devletlerin vatandaşlarına eşit olarak uygulanmak üzere çıkarılan Topluluk tüzükleri, ulusal hükümler ve uygulamalar nedeniyle, AT Kurucu Andlaşması'nın 249. Md.'si itibarıyla öngörülen doğrudan etkiden yararlanmasını engellemeyecek biçimde ulusal alanda uygulanan hukuk sisteminin parçası haline geldikleri vurgulanmıştır. Ancak, işbu kararda, AT Kurucu Andlaşması'nın 249. Md.'sinin 2. Prg.'ı itibarıyla, tüzüklerin doğrudan uygulanabilirliğinin ilgili türeme normun aracı tasarrufa gerek duymadan ulusal hukuklarda yürürlüğe girebilmesi olduğu ifade edilmiştir.

Ancak, gerek ATAD'nın ilgili kararı, gerekse doktrinde, doğrudan etki ve doğrudan uygulanabilirlik kavramlarının aynı durumu ifade etmedikleri; ancak birbiri ile ilişkili kavramlar olduğu belirtilmektedir. En genel anlamda, doğrudan uygulanabilirlik, bir Topluluk hukuku normunun üye Devlet iç hukukuna aracı tasarruf olmaksızın dahil olması anlamına gelmektedir. Doğrudan etki ise ulusal hukuka dahil olan bir Topluluk hukuku normunun, özel ve tüzel kişiler lehine haklar doğurması ve bu hakların, muhatap olan süjelerce doğrudan ileri sürülebilmesi anlamına gelmektedir³⁰⁶. Doğrudan etkili norm, Devlete karşı ileri sürülebilen haklar yaratıyorsa dikey doğrudan etki; birey-birey ilişkisinde ileri sürülebilen hakları düzenliyorsa yatay doğrudan etkiden bahsedilmektedir³⁰⁷.

Topluluk hukukunun normlarının doğrudan etkisi, Topluluk hükmünün ulusal mahkemeler nezdinde somut olaya doğrudan uygulanmasının talep edilebilmesi

³⁰⁶ Haluk Günugur, **Avrupa Topluluğu Hukuku**, Eğitim Yayıncılık, 1993, s. 45. Ayrıca bu konuda bkz., Enver Bozkurt/Mehmet Özcan/Arif Köktaş, **Avrupa Birliği Hukuku**, 2. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, ss.164-166.

³⁰⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Tekinalp/Tekinalp, op. cit., s. 120; Craig/Burca, op. cit., ss. 282–287; Noreen Burrows/Rosa Greaves, **The Advocate General and EC Law**, Oxford University Press, Oxford, 2007, op. cit., ss. 189–214; A.J. Easson, “The ‘Direct Effect’ of EEC Directives”, **The International and Comparative Law Quarterly**, Cilt 28, Sayı 3, 1979, s. 343; Stefan Enchelmaier, “Supremacy and Direct Effect of European Community Law Reconsidered, or the Use and Abuse of Political Science For Jurisprudence”, **Oxford Journal of Legal Studies**, Cilt 23, Sayı 2, 2003, s. 296; Anthony Arnall, “The Direct Effect of Directives: Grasping the Nettle”, **The International and Comparative Law Quarterly**, Cilt 35, Sayı 4, 1986, passim.

anlamına geldiği ifade edilmektedir. Bu anlamda, Topluluk hukukunun normlarının doğrudan uygulanırılığı ise Topluluk hükmünün ulusal hukuklardaki geçerliliği ile ilgili olduğu belirtilmektedir. Nitekim, doğrudan uygulanabilir nitelikteki normlar, üye Devletlerin ülkesinde hiçbir aracı tasarrufa gerek olmaksızın uygulanabilmektedir. Dolayısıyla, doğrudan uygulanabilirlik, herhangi bir aracı ulusal tasarruf olmaksızın ilgili Topluluk normunun iç hukukun bir parçası haline gelmesi olarak tanımlanmaktadır³⁰⁸. Diğer bir ifadeyle, üye Devletler kendi yasama yetkisi aracılığıyla doğrudan uygulanabilir nitelikteki bir normun faaliyet alanını değiştiremezler veya bu niteliği ortadan kaldıracabilecek her hangi bir tedbir uygulayamazlar³⁰⁹. Bu bağlamda, doğrudan uygulanabilen bir Topluluk normu ulusal parlamentoların tasarrufu olmaksızın iç hukukun asli kaynaklarından kabul edilmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi, ATAD'nın birçok kararında bu iki kavram birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Buna rağmen, ATAD 05.02.1963 tarihinde aldığı Van Gend de Loos Kararı ile doğrudan etkili normların niteliği, kapsamı ve hukuksal sonuçlarına ilişkin açık değerlendirilmeler de bulunmuştur. Bu içtihat ATAD'nın anayasal nitelikli ilk ve önemli kararı olarak görülmektedir³¹⁰. İşbu Karar ile Divan, Topluluk hukukunun üstünlüğünü teyit etmiştir. Böylece, Topluluk hukukunun muhatap Devletlerin ülkesinde ulusal hukuklar karşısındaki mutlaklığını ortaya koymuştur³¹¹. Divan, Topluluk hukukunun bireyler tarafından ulusal kurallara karşı ileri sürülmesini benimserken, ulusal kuralların topluluk hukukundan önce ya da sonra yürürlüğe girmesinin önemli olmadığını vurgulamıştır³¹². Bu bağlamda, Topluluk hukukunun Devletlerin egemenlik yetkilerini sınırlandırarak, sadece muhatap Devletlere değil, aynı zamanda bireyler için de ileri sürebilecekleri birtakım haklar meydana getirdiği belirtilmiştir. Dolayısıyla, bu hususu sağlayacak olan Topluluk araçlarından birinin AT

³⁰⁸ Easson, op. cit., s. 320.

³⁰⁹ Peter Dufy, "EEC Directives: Judicial Control of National Implementation", **Modern Law Review**, Cilt 41, Sayı 2, Mart 1978, s. 223.

³¹⁰ Tekinalp/Tekinalp, op. cit., s. 121.

³¹¹ Armin von Bogdandy, "Pluralism, Direct Effect, and the Ultimate Say: On the Relationship Between International and Domestic Constitutional Law", **International Journal of Constitutional Law**, 2008, s. 6.

³¹² Tekinalp/Tekinalp, op. cit., s. 123.

hukuku normlarının doğrudan etkisi olduğu savunulmaktadır.

ATAD Van Gend en Loos Kararı ile doğrudan etki, Topluluk hukukunun bir normunun ulusal mahkemeler önünde ileri sürülebilme yeteneği olarak tanımlamıştır. Divan’ın yaptığı “objektif doğrudan etki” tanımı doğrultusunda, bir Topluluk normunun doğrudan etkili olmasının, onun aynı zamanda bireysel haklar meydana getirmesine bağlı olduğu ifade edilmiştir³¹³. Ancak, Divan bazı kararlarında ise “subjektif doğrudan etki” tanımını esas alarak, Topluluk hukuku normunun bireylere ulusal mahkemeler önünde hak arama yeteneği sağlayacağından bahsetmiştir³¹⁴. Divan’ın öngördüğü bu tanımlar, temel olarak hak kavramından ne anlaşılması gerektiği sorusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Nitekim, hak kavramı bir kişinin kendi davasına yardımcı olabilecek bir Topluluk hukukunu ileri sürebilme hakkı olarak tanımlanmakta ise doğrudan etkinin her iki tanım biçimi arasındaki farkın belirsizleştiği ifade edilmektedir³¹⁵.

Divan işbu Kararı ile sadece doğrudan etkinin önemi ve tanımını belirlemekle kalmamıştır. Bunun yanında, doğrudan etkinin koşullarını da ortaya koymuştur. Nitekim, davanın hukuki dayanağını oluşturan Andlaşma hükmünün ruhu, sistematigi ve lafzı dikkate alınarak doğrudan etkili olduğu kabul edilmiştir. Topluluk normunun yorumlanmasında muhataplarının iradelerinin değil, ilgili normun doğası, ifadesi ve amacının dikkate alınacağı vurgulanmıştır³¹⁶. Bu bağlamda, doğrudan etkinin koşulları şu şekilde ifade edilmiştir³¹⁷:

³¹³ Sacha Perchal, “Does Direct Effect Still Matter?”, **Common Market Law Review**, Cilt 37, 2000, s. 1047.

³¹⁴ Craig/Burca, op. cit., s. 270. Örneğin ATAD, 27.09.2001 tarihli Gloszczuk Kararı ile davanın hukuki konusunu oluşturan Topluluk normun, kişilere ulusal mahkemeler önünde ileri sürebilme hakkını kazandırdığını ifade ederek, subjektif doğrudan etki tanımını desteklemektedir. Bu kararın İngilizce tam metni için bkz., <http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=en&Submit=Rechercher&alldocs=alldocs&docj=docj&docop=docop&docor=docor&docjo=docjo&numaff=C-63/99 &datefs=&datefe=&nomusuel=&domaine=&mots=&resmax=100> (e.t.: 10.09.2008).

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ J.A. Winter, “Direct Applicability and Direct Effect-Two Distinct and Different Concept in Community Law”, **Common Market Law Review**, Cilt 9, 1972, s. 433.

³¹⁷ Bu konuda bkz., Tekinalp/Tekinalp, op. cit., ss. 124–126; Can/Özen, op. cit., ss. 371–372; Craig/Burca, op. cit., s. 275–277; Easson op. cit., ss. 341–344; P. P. Craig, “Once Upon a Time in the

1- Topluluk normunun içerdiği yükümlülüğün açık ve eksiksiz olmalıdır. Yükümlülüğün ekonomik faktörlerle ilgili olması veya ifadenin karışık olması doğrudan etki için engel teşkil etmemektedir. Örneğin ATAD, 19.12.1968 tarihinde aldığı Salgoil Kararı ile davanın hukuki konusunu oluşturan hükümde yer alan “ulusal ürün” ve “toplam değer” gibi kavramların, Kurucu Andlaşma itibarıyla nasıl hesaplanacağına veya bu hesaplamalar için başvurulacak temel yöntemlerin ne şekilde tespit edileceği belirtilmemiştir³¹⁸. Bu kavramların belirlenmesinde, ulusal hukuklar itibarıyla birden çok farklı sonuca ulaşılabileceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla, muğlak kavramların somutlaştırılması için ayrıca bir Topluluk işlemine ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle, ilgili Topluluk normunun, yeterince açık bir şekilde hükme bağlanmadığı için, doğrudan etki niteliğini haiz olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

2- Topluluk normunun içerdiği yükümlülük koşulsuz olmalıdır. İlgili hükmün muhatapları tarafından uygulama işlemlerine gerek olmaksızın sonuç doğurması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, yükümlülüğün koşulsuz olması şartı mutlak değildir. Zira, bir hükmün uygulanması için muhatap Devletlerin ulusal hukuklarını Topluluk mevzuatı ile uyumlaştırmaları doğrultusunda gerekli tedbirleri alması amacıyla süre tanınmışsa ve bu süre dolmuşsa, doğrudan etkililiği engelleyen bir durumun varlığından söz edilemez. Örneğin, ATAD 03.04.1968 tarihinde tesis ettiği Molkerei-Zentrale Kararı’nda³¹⁹ AET Kurucu Andlaşması’nın 95. Md.’sinin 1. Prg.’ının doğrudan etki niteliğinde Topluluk normu olduğuna hükmetmiştir. Nitekim, üye Devletlere işbu hükmün 3. Prg.’ı itibarıyla üye Devletler Topluluk hukuku ile çatışan vergi düzenlemelerini belirtilen sürede uyumlaştırma yükümlüğü getirmiştir. Bu bağlamda, söz konusu sürede ilgili yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde, ulusal mahkemeler önünde ileri sürülebilecek haklara halel gelmediği vurgulanmıştır. Diğer

West: Direct Effect and the Federilization of EEC Law”, **Oxford Journal of Legal Studies**, Cilt 12, Sayı 4, 1992, ss. 463–470.

³¹⁸ ATAD’ın 19.12.1968 tarihinde tesis ettiği Salgoil Kararı’nın İngilizce tam metni için bkz., C- 13/68, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61968J0013 (e.t.: 04.09.2008).

³¹⁹ ATAD’ın 03.04.1968 tarihinde tesis ettiği Molkerei-Zentrale Kararı’nın İngilizce tam metni için bkz., C-28/67, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61968J0013 (e.t.: 04.09.2008).

bir ifadeyle, süre koşuluna uyulmamış olsa da, işbu hükmün 1. Prg.'ının bireyler tarafından ulusal mahkemeler karşısında doğrudan ileri sürülebileceği ifade edilmiştir. Ancak, Divan, işbu Andlaşma'nın 97. Md.'sinde ifade edilen ortalama oranın ulusal mahkemeler tarafından yeniden gözden geçirilmesi gerektiği ve bu bağlamda, üye Devletlerin ilgili hükümden kaynaklanan yükümlülüğün yerine getirmesi için Komisyon'un belirlediği ölçütler doğrultusunda ortalama oranı yeniden belirlemesinin gerekli olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla, ilgili hüküm koşulsuzluk kriterine uygun bir şekilde hükme bağlanmadığı için doğrudan etkili nitelikte olmadığı kabul edilmiştir.

3- Topluluk normunun uygulanmasında Topluluk organlarının veya Üye Devletlerin takdir yetkisinin bulunmaması gerekmektedir. Temel olarak diğer iki koşulun dayanak noktasını oluşturmaktadır. Topluluk normu hareketsiz kalma yükümlülüğü getirdiği takdirde, uygulanmasında muhatapların takdir yetkisinin olmadığı açıktır. Ancak, bir normun hareket yükümlülüğü içerdiği durumlarda belirtilen kıstasın var olup olmadığının belirlenmesi önem kazanmaktadır. Uygulamaya yönelik hiçbir tamamlayıcı tedbir gerektirmeyen, yasak getiren veya yapmama yükümü içeren topluluk hukuku hükümleri gibi, uygulanmaları için Devletler veya Topluluk kurumlarının tesis edilecek ek tedbirlerde takdir yetkisi söz konusu değilse ilgili normun doğrudan etkili olduğunu kabul etmek gerekmektedir³²⁰.

Doğrudan uygulanabilirlik ve doğrudan etki arasındaki ilişkinin ifade edilebilmesi için doğrudan etkinin belirlenmesi amacıyla, ATAD tarafından aranan şartlara değinilmektedir. Zira, bir normun doğrudan uygulanabilir olması, doğrudan etkiler doğuracağı anlamına gelmemektedir. Doğrudan uygulanabilir nitelikteki bir Topluluk normunun açık, kesin ve koşulsuz bir şekilde ifade edilmediği veya uygulanması için ek tedbirlerin alınmasının gerekli olduğu takdirde, doğrudan etkili olarak nitelendirilmemektedir. Bu bağlamda, Van Gend en Loos Karar'ında belirtilen şartları taşıyan Topluluk normları, her hangi bir aracı tasarrufa gerek duymadan ulusal hukuka mal edilebiliyorsa doğrudan etkili ve doğrudan uygulanabilir olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Ancak, bazı durumlarda doğrudan uygulanabilir nitelikteki

³²⁰ Karakaş, "Avrupa Topluluğu Hukuk...", op. cit., s. 114.

Topluluk normlarının meydana getirdiği hakların kullanılabilmesi için yasama veya yürütme tasarruflarının sıhhatli ve geçerli bir şekilde tesis edilmesi gerekebilmektedir. Bu durum, ilgili normun meydana getirdiği yükümlülüğünün açık ve net bir şekilde ortaya konulabilmesi açısından önem taşıyabilmektedir. Belirtilen durumlarda ilgili Topluluk normunun aynı zamanda doğrudan etkili olduğu söylenememektedir.

Daha genel bir ifadeyle belirtmek gerekirse, doğrudan uygulanabilirlik, Topluluk hukuku normlarının ulusal hukuk düzenlerine aracı tasarruf olmadan aktarılmaları, doğrudan etki ise bir Topluluk hükmünün yargılama sürecinde iddianın veya savunmanın hukuksal dayanağı olarak ileri sürülebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır³²¹. Dolayısıyla, doğrudan etki ve doğrudan uygulanabilir niteliğine sahip normlar, muhatap Devletlerin egemenlik yetkilerini sınırlandırmaktadır. Nitekim, doğrudan etkili normlar muhataplarına haklarını ulusal yargı makamları önünde talep edebilme yetkisinin vermektedir. Bu bağlamda, ulusal yargıçlara işbu Topluluk hükmünü uygulama yükümlülüğünü getirmektedir. Ayrıca, üye Devlet ulusal mahkemeleri önünde ileri sürülebilen haklardan söz edildiğinde, sadece yargı organlarının değil, aynı zamanda ulusal makamların da bu kapsama girdiği ve bu bağlamda ilgili makamlara doğrudan etkili Topluluk normunu uygulama yükümlülüğü de getirdiği savunulmaktadır³²². Buna karşılık doğrudan uygulanabilir normlar, geçerliliğini ulusal normlardan almamakla birlikte, muhatap Devletlerin ülkesi dahilinde ulusal hukuk normları ile aynı hukuksal güce sahiptir. Dolayısıyla, her iki kavram arasında işlevsel bir bağ olduğu savunulmaktadır.

Ancak, ATAD kararlarında zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılsa da özellikle Topluluk hukukunun türeme normları arasındaki farkın belirsizleşmemesi amacıyla, doğrudan uygulanabilirlik ile doğrudan etkinin farklı anlamlar ifade ettiği savunulmaktadır. Zira, tüzükler AT Kurucu Andlaşması'nın 249. Md.'si itibarıyla doğrudan uygulanabilir nitelikte olmasına rağmen, kimi hükümleri doğrudan etkili sonuçlar doğurmamaktadır. Bunun yanında, direktifler sonuçları itibarıyla muhatapları

³²¹ Winter, op. cit., ss. 425–426.

³²² Kabaalioglu, “Avrupa Birliği ...”, op. cit., s. 119.

açısından bağlayıcı türeme tasarruf olarak nitelendirildikleri için doğrudan uygulanabilir nitelikte değildirler. Ancak ATAD'nın Van Gend en Loos Kararı'nda belirtilen şartları taşıdığı takdirde kimi hükümleri itibarıyla, direktiflerin de doğrudan etkili sonuçlar doğurabileceği belirtilmektedir³²³. Aslında, hukuk tekniği açısından iki kavram arasında herhangi bir ayırım yapmak zor gözükmemektedir. Sonuç olarak, herhangi bir Topluluk normunun iç hukuk itibarıyla, ulusal mahkemeler tarafından nasıl uygulanması ve yorumlanması gerektiğine ilişkin durumun ortaya konulması açısından önem arz etmektedir³²⁴.

2.2.2. Avrupa Topluluğu Hukuku İtibarıyla Ortaklık Konseyi Kararlarının Doğrudan Uygulanabilirliği ve Doğrudan Etkisi

Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'sinin 1. Prg.'ı itibarıyla, Ortaklık Konseyi kararları bağlayıcıdır. Ancak, gerek ortaklık anlaşmasının gerekse Ortaklık Konseyi kararlarının ulusal hukuklar itibarıyla nasıl hüküm ve sonuç doğuracağına ilişkin herhangi bir hükme yer verilmemektir. Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi kararlarının Topluluk hukukunun bir parçası olması ve muhatapları itibarıyla sadece Türkiye değil; aynı zamanda tüzel ve özel kişilere de birtakım genel ve soyut haklar yaratırken, objektif yükümlülükler getirdiği göz önünde bulundurulursa, iç hukuklar itibarıyla uygulanmaları için birtakım hukuki argümanlarla desteklenmeleri gerekmektedir. Bu hususta, ortaklık hukuku asli normlarından kaynaklanan boşluk, ATAD içtihatları ile doldurulmaktadır.

Bu bağlamda, ATAD, AT ile Yunanistan arasında ortaklık kuran Atina Anlaşması'nın doğrudan etkisine ilişkin önemli tespitlerde bulunmuştur³²⁵. Divan, 24.09.1982 tarihli Pabst Kararı ile Atina Anlaşması'nın 53. Md.'sinin doğrudan etkili olup olmadığı tartışılmıştır. Bu bağlamda ilgili hükmün, tarım politikalarına uyumun, işçilerin serbest dolaşımının ve Topluluk hukukuna uyumun sağlanabilmesi için gereken

³²³ Sacha Prechal, *Directives in EC Law*, Oxford University Press, Oxford, 2005, ss. 227–228.

³²⁴ Ibid., s. 228.

³²⁵ ATAD'ın 29.04.1982 tarihinde tesis ettiği Pabst kararının İngilizce tam metni için bkz., C 17/81, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61981J0017 (e.t.: 10.09.2008).

bütün önlemlerin alınmasının sağlanarak, Yunanistan ile Gümrük Birliği'nin tesisi ve Yunanistan'ın Topluluğa katılımı amacıyla düzenlendiği ifade edilmiştir. Anlaşmanın belirtilen hükümleri doğrultusunda, ilgili normun ulusal hukuklardan daha üstün bir durum oluşturduğu belirtilmiştir. İşbu normun lafzı ve özü itibarıyla açık ve koşulsuz bir yükümlülük getirdiği vurgulanmıştır. Bunun yanında, ilgili hükmün uygulanması ve etki yaratması gayesiyle ek bir tasarrufa gerek olmadığı belirtilmiştir.

Ortaklık anlaşmalarına ilişkin ATAD'nın Pabst Kararı ile ulaştığı hukuki sonucu, Ankara Anlaşması kapsamında da kabul etmek gerekmektedir. Yukarıda genel ve soyut bir şekilde ifade edildiği üzere, Ankara Anlaşması'nın kimi hükümleri açık, kesin ve koşulsuz bir yükümlülük getirmemektedir. İlgili hükümlerden kaynaklanan soyut yükümlülüklerin uygulanması amacıyla Ortaklık Konseyi doğrudan uygulanabilir ve doğrudan etkili kararlar tesis etmektedir. Nitekim, Divan birçok kararı ile Ortaklık Konseyi'nin tesis ettiği kararların üye Devletlerin ülkesinde doğrudan uygulanabileceğini ve bunları özel ve tüzel kişilerce ulusal makamlar karşısında ileri sürülebileceğini ifade etmiştir.

Keza, ATAD 30.09.1987 tarihli Demirel Kararı ile Pabst Kararı ile belirlediği hususları yenilemektedir. İşbu Kararın 14 No'lu Prg.'ı uyarınca, uygulanması veya etki yaratması için önlemlerin alınmasını gerekli kılmayacak açık ve kesinliğe sahip yükümlülükler meydana getiren anlaşma hükümlerinin, lafzı ve özü dikkate alındığında, doğrudan uygulanabilir olduğuna karar vermiştir. Ancak, 9 No'lu Prg ile davanın hukuki konusunu oluşturan Ankara Anlaşması'nın 12. Md.'si³²⁶ ve Katma Protokol'ün 36. Md.'sinden³²⁷ kaynaklanan yükümlülüğün yeterince açık olmadığı belirtilmiştir.

Ankara Anlaşması'nın amacının kademeli olarak işçilerin serbest dolaşım

³²⁶ Ankara Anlaşması'nın 12. Md.'si şu şekilde düzenlenmiştir:

"Akit Taraflar, aralarında serbest işçi akımını kademeli olarak gerçekleştirmek için, AT Kurucu Anlaşması'nın 39, 40 ve 41. Md.'lerinden esinlenmekte olmuşlardır."

³²⁷ Ek Protokol'ün 36. Md.'si şu şekilde hükmü bağlanmıştır:

"Türkiye ile Topluluk üyesi Devletler arasında işçilerin serbest dolaşımı, Ortaklık Anlaşması'nın 12. Md.'sinde yer alan ilkelere uygun şekilde, Anlaşma'nın yürürlüğe girişinden sonraki onikinci yılın sonu arasında kademeli olarak gerçekleşecektir."

Ortaklık Konseyi bu konuda gerekli usulleri kararlaştıracaktır."

hakkının akit taraflar arasında, AT Kurucu Andlaşması'nın ilgili düzenlemeleri çerçevesinde ileri sürülebilmesini sağlamak olduğu belirtilmiştir. Divan, Katma Protokol'ün 36. Md.'si itibarıyla, Ortaklık Konseyi'ne, işçilerin serbest dolaşım hakkının aşama aşama düzenlenmesi amacıyla kararlar tesis edilmesi amacıyla münhasır yetki tanındığını vurgulamıştır. Ancak, ortaklık hukukunun ilgili asli hükümlerinin doğrudan etkili sonuçlar doğuran Topluluk normu olarak kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Zira, Van Gend en Loos Kararı ile belirtilen şartları haiz olmadığı ifade edilmiştir.

ATAD, tesis ettiği 20.09.1990 tarihli Sevince Kararı ile işçilerin kademeli olarak serbest dolaşımının sağlanması amacıyla, Ankara Anlaşması itibarıyla, Ortaklık Konseyi'ne tanınan münhasır yetkisine istinaden tesis edilen 20.12.1976 tarihli ve 2/76 sayılı³²⁸ karar ile 19.09.1980 tarihli ve 1/80 sayılı³²⁹ kararların doğrudan uygulanabilir nitelikte olduğunu vurgulamıştır. İşbu Karar'ın 15 No'lu Prg.'ı uyarınca, Demirel Kararı'nın 14 No'lu Prg.'ına atıfta bulunularak, Anlaşma hükümlerinin doğrudan etkisine ilişkin yapılan değerlendirmelerin, Ortaklık Konseyi kararları için de benimsenmiştir. Diğer bir ifadeyle Divan; açık ve kesin yükümlülükler getiren, uygulanması veya etki yaratmasında ek önlemlerin alınmasına gerek duyulmayan Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan etkiye sahip olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca, Sevince Kararı ile akit tarafların Ortaklık Konseyi kararları hükümlerinin ve bu bağlamda, Anlaşma hükümlerinin sadakatle uygulanmasını sağlamak gayesiyle, her türlü önlemi almakla yükümlü oldukları belirtilmiştir. Divan bu hususu, Ankara Anlaşması'nın 7. Md.'si itibarıyla getirilen sadakat yükümlülüğü kapsamında değerlendirmiştir.

Keza, ATAD 16.12.1992 tarihli Kuş Kararı ile Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan etkisine ilişkin Sevince Kararı'nı teyit etmiştir. Ortaklık Konseyi kararlarının ulusal hukukları hükümsüz kılmadığını da ifade etmiştir. Bu nedenle, ilgili normların

³²⁸ Ortaklık Anlaşması'nın 12. Md.'sini Uygulanmasına İlişkin 2/76 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın tam metni için; "Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık...", op. cit., ss. 111-114.

³²⁹ Ortaklığın Geliştirilmesine İlişkin 19.09.1980 tarihli 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın tam metni için bkz., Ibid., ss. 137-146.

uygulanması için gereken idari önlemlerin alınmasının, üye Devletler açısından yükümlülük getirdiğini belirtilmektedir. Ancak, belirtilen bu ulusal idari önlemlerin Ortaklık Konseyi kararlarının getirdiği yükümlülüklerin açık, kesin ve koşulsuz olma niteliğini etkilemeyeceği vurgulanmıştır. Ayrıca, işbu kararın 14 No'lu Prg.'ı ile akit taraflar, Ankara Anlaşması ile Ortaklık Konseyi kararlarına bağlı olduklarını taahhüt ettikleri için, işbu kararlar uyarınca getirilen yükümlülükleri yerine getirmekten kaçınmaları halinde doğrudan Anlaşma'yı ihlal etmiş olacakları belirtilmiştir.

Yukarıda belirtilen Divan kararlarının yanı sıra ATAD, birçok kararında³³⁰ Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan etki ve doğrudan uygulanabilir nitelikte olduğuna karar vermiştir. Ancak, ortaklık hukukunun türeme normlarının doğrudan uygulanabilir nitelikte olduğunu tespit ederken, doğrudan etkinin koşullarının var olup olmadığını tartışmıştır. Dolayısıyla, bu iki kavramı birbirlerinin yerine kullanmıştır.

Ortaklık hukuku normlarının doğrudan uygulanabilir niteliği nedeniyle, ulusal hukuklardan üstün olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Ankara Anlaşması ve işbu Anlaşma'ya istinaden tesis edilen Ortaklık Konseyi kararlarının ulusal hukuka göre önceliği olduğu ve bunların yürürlüğe girmeleri için ulusal aracı düzenlemelere gerek olmadığı savunulmaktadır. Bazı ortaklık hukuku normlarının doğrudan etkisi nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ve üye Devletlerin yasama veya idari tasarruflar ile ulusal hukuklarını ortaklık mevzuatına uyarlı hale getirme yükümlülükleri mevcuttur.

³³⁰ ATAD, Ortaklık Konseyi kararlarının bağlayıcılığını ve doğrudan etkiye sahip olduğunu Eroğlu, Tetkik, Taflan, Kadıman, Ertanır, Günaydın, Eker ve Birden Kararları ile teyit etmiştir. 05.10.1994 tarihli Eroğlu Kararı'nın İngilizce tam metni için bkz., C-355/93, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61993J0355 (e.t.: 13.09.2008); 23.01.1997 tarihli Tetik Kararı'nın İngilizce tam metni için bkz., C-171/95, http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61995J0171 (e.t.: 13.09.2008); 17.04.1997 tarihli Kadıman Kararı'nın İngilizce tam metni için bkz., C-351/95, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61995J0351 (e.t.:13.09.2008); 30.09.1997 tarihli Ertanır Kararı'nın İngilizce tam metni için bkz., C-98/96, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61996J0098 (e.t.:13.09.2008); 30.09. 1997 tarihli Günaydın Kararı'nın İngilizce tam metni için bkz., C-36/96, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61996J0036 (e.t.:13.09.2008); 29.05.1997 tarihli Eker, 26.11.1998 tarihli Birden Kararı'nın İngilizce tam metni için bkz., C-386/95, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61995J0386 (e.t.:13.09.2008).

Bu yükümlülüğün ihlali halinde ise AT hukuku kapsamında Türkiye'nin sorumluluğu ortaya çıkmaktadır.

3. ORTAKLIK KONSEYİ KARARLARININ TÜRK HUKUKUNA ETKİLERİ

Ortaklık Konseyi kararlarının niteliği itibarıyla, Türk hukukunda nasıl uygulanması gerektiği birtakım tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu belirsizlik, gerek 1982 Anayasası gerekse Topluluk hukuku itibarıyla, Ortaklık Konseyi kararlarının niteliğinin açık bir şekilde tanımlanmamasından kaynaklanmaktadır. Ancak, Ortaklık Konseyi kararları Türk hukuku açısından ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın, Ankara Anlaşması'nın 7. Md.'si itibarıyla, işbu ortaklık hukuku türeme normlarının uygulanması için gereken her türlü önlemi alma ve bu normların uygulanmasını tehlikeye düşürebilecek davranışlardan kaçınma yükümlülüğü mevcuttur. Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan etkisi ve doğrudan uygulanırılığı kapsamında, ulusal hukukumuz itibarıyla, birtakım yasal düzenlemeler yapma zorunluluğu getirilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti, belirtilen yükümlülüklerin yerine getirilmesi gayesiyle Ortaklık Konseyi kararlarına istinaden yasama tasarrufları ile idari önlemler tesis etmektedir. Bu anlamda, ulusal yargıçların ortaklık hukuku türeme normlarından kaynaklanan hakları doğrudan somut olaya uygulama zorunluluğu mevcuttur. İşbu normlara aykırı yasama ve idari tasarrufların ulusal mahkemeler aracılığıyla iptal edilmesi gerekmektedir.

Ancak, Ortaklık Konseyi kararlarının uygulanması amacıyla, Topluluk kurumlarının ve üye Devletlerin tesis ettiği eylem ve işlemlerin Topluluk hukukuna uygunluğuna ilişkin denetleme yetkisi ise sadece ATAD'na aittir. Ancak, Ortaklık Konseyi kararlarının 1982 Anayasası itibarıyla geçerliliği, Ortaklık Konseyi kararlarının uygulanmasına ilişkin ulusal mahkemelerimiz ile ATAD arasındaki yetki paylaşımı ve bu bağlamda, Topluluk hukukuna aykırı Ortaklık Konseyi kararlarının yargısal denetimi birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir.

3.1. 1982 Anayasası İtibarıyla Ortaklık Konseyi Kararlarının Geçerliliği

Yukarıda genel ve soyut bir şekilde ifade edildiği üzere, 1982 Anayasası'nda egemenlik yetkilerinin uluslararası/uluslararası kuruluş ile paylaşımına ilişkin herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Aksine, yürürlükteki Anayasanın 6. Md.'si itibarıyla, egemenliğin anayasanın koyduğu esaslar doğrultusunda yetkili organlar aracılığıyla kullanılacağı açıkça düzenlemiştir. Anayasada belirtilen organlar dışında başka hiçbir süje egemenlikten doğan yetkileri kullanamaz. Bu bağlamda, Ankara Anlaşması'nın 22. Md.'si uyarınca Ortaklık Konseyi'ne tanınan geniş yetki kullanma yetkileri, yürürlükteki Anayasanın egemenliğe ilişkin hükümlerine aykırılık teşkil etmektedir³³¹.

Ankara Anlaşması'nın hedeflerine ulaşmak gayesiyle, Ortaklık Konseyi birtakım genel ve soyut düzenlemeler yapma yetkisine sahiptir. Ortaklık Konseyi Ankara Anlaşması'na istinaden kendisine verilen münhasır yetkiye dayanarak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ülkesinde doğrudan etkiye sahip normlar tesis etmektedir. Bu anlamda, açık, kesin ve koşulsuz yükümlülükler getiren Ortaklık Konseyi kararları ile tesis edilen haklar, özel ve tüzel kişiler tarafından ulusal mahkemeler önünde ileri sürülebilmektedir.

Örneğin, Katma Protokol'ün 3. Md.'si uyarınca, işbu Protokol'ün Türkiye ile Topluluk arasında gümrük vergilerinin ve akit taraflar arasında miktar kısıtlanmasına ilişkin düzenlemeler, Türkiye veya Topluluk'ta elde edilen ve imaline Türkiye veya Topluluk'ta serbest dolaşım durumunda bulunmayan üçüncü Devletler çıkışlı maddeler giren mallara da uygulanacağı hükme bağlanmıştır. Bununla beraber, söz konusu malların bu hükümlerden yararlanabilmesi, imallerine giren üçüncü Devletler maddeleri için Ortak Gümrük Tarifesi'nde öngörülen vergi hadlerinin belli bir yüzdesine eşit bir fark giderici verginin ihracatçı Devletin tahsiline bağlı olduğu düzenlenmiştir. Ancak, Ortaklık Konseyi'nin belirteceği her dönem için tespit edeceği bu oran, ithalatçı Devlet tarafından bu mallara tanınan tarife indirimine bağlı olarak değişeceği belirtilmiştir. Bu

³³¹ Kemal Başlar, "Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Türk Anayasası'nın Uyumlaştırılması Sorunu", <http://www.abgm.adalet.gov.tr/kbaslar.pdf> (e.t.: 12.02.2008), s. 2.

bağlamda, Ortaklık Konseyi'ne Ortak Gümrük Tarifesi'nde vergi oranlarının belirleme yetkisi tanınmaktadır. Bu durumda, Ortaklık Konseyi yasama veya yürütme faaliyetlerinde bulunmaktadır.

Zira, 1982 Anayasası'nın 73. Md.'sinin³³² son Prg.'ı itibarıyla, vergi, resim, harç ve benzeri yükümlülüklerin muaflık, istisna ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içerisinde değişiklik yapma yetkisinin Bakanlar Kurulu'na verilebileceği hükmüne bağlanmaktadır. İşbu hüküm uyarınca, vergilendirme yetkisi yasama organının yetkisinde olmakla birlikte, bu hususa ilişkin birtakım sınırlı eylem ve işlemlerde bulunma yetkisi kanunla Bakanlar Kurulu'na da tanınmaktadır. Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi'nin Ortak Gümrük Tarifesi oranlarına ilişkin tesis ettiği kararlarının, akit taraflar açısından bağlayıcı olduğu göz önünde bulundurulursa, yürütme ve dolayısıyla yasama faaliyetlerinin kapsamına ulusal mevzuata aykırı müdahale anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, Ortaklık Konseyi kararlarının Türkiye Cumhuriyeti'nin ithalat ve ihracat vergilerine ilişkin mali egemenliğinin hukuka aykırı bir şekilde sınırlandırıldığı savunulmaktadır. Bu bağlamda, dolaylı olarak TBMM yetkisi de dolaylı olarak sınırlandırılmaktadır.

Aynı zamanda, Ortaklık Konseyi'nin Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'si itibarıyla uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin sahip olduğu yetkiler, 1982 Anayasası itibarıyla birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Nitekim, Ortaklık mevzuatı itibarıyla, tahkim usulü genel ve soyut bir şekilde düzenlenmektedir³³³. Tahkim usulünün esasları, Ortaklık Konseyi'ne tanınan yetki kullanma yetkisi kapsamında, 25. Md.'nin 1. ve 2. Prg.'ları uyarınca düzenlenmektedir. Ayrıca, işbu hükmün 4. Prg.'ı itibarıyla, Ortaklık Konseyi tarafından uyuşmazlıkların karar yolu ile çözülememesi veya ATAD'na ve mevcut herhangi bir başka yargı merciine götürülebilmesi durumunda, Ankara

³³² 1982 Anayasası'nın 73. Md.'si şu şekilde hükmüne bağlanmıştır:

"Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir."

³³³ Genç, "Türkiye-AT Ortaklık Mevzuatında...", op. cit., s. 133.

Anlaşması'nın 8. Md.'si uyarınca akit tarafların geçiş ve son döneme ilişkin başvurabilecekleri tahkim ve sair yargı yollarının Ortaklık Konseyi tarafından belirleneceği hükme bağlanmaktadır.

Keza, Ortaklık Konseyi'ne tanınan yetkiye istinaden, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın 61. ve 62. Md.'leri ile yargı yetkisi veya tahkim şartı oluşturma yetkisi tanınmaktadır. İşbu kararın 61. Md.'si uyarınca, Ankara Anlaşması'nın 1. ile 3. Prg.'ları saklı kalmak kaydıyla, Ortaklık Konseyi, hükümde yer alan konularla ilgili olarak ortaya çıkan uyuşmazlığı, uyuşmazlığa neden olan işlemin yürürlüğe girmesinden itibaren altı ay içerisinde çözemezse, taraflardan biri uyuşmazlığı hakemliğe sunabilme yetkisine sahiptir. Hakemliğe ilişkin usul, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın 62. Md.'sinde³³⁴ belirtilmiştir³³⁵.

1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın doğrudan uygulanabilir niteliğe sahip olması nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti'ni bağlamaktadır. Bu bağlamda, 61. Md. kapsamında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların belirlenen sürede, Ortaklık Konseyi tarafından çözümlenememesi halinde, ihtilafın tarafları ilgili uyuşmazlığı hakeme götürebilmektedir. Bunun yanında, konu itibarıyla sınırlı alanlarda uyuşmazlığın, taraflarca hakeme sunulması halinde, yargılama sürecinin sonunda tesis edilen karar, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın 61. Md.'sinin son cümlesi itibarıyla, tüm unsurları ile bağlayıcıdır.

Ayrıca, 1/95 sayılı Gümrük Birliği kararının 66. Md.'si uyarınca, AT Kurucu

³³⁴ 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararlarının 62. Md.'si şu şekilde hükme bağlanmıştır:

"1. Bir ihtilafın hakeme götürülmesi halinde tahkim üç hakemle yapılır.

2. İhtilafın iki tarafı 30 gün içinde birer hakem tayin ederler.

3. Bu şekilde tayin edilen iki hakem, Taraflardan ikisinin de uyruğu olmayan üçüncü hakemi araların mutabık kalarak tayin ederler. Hakemler tayinlerinden itibaren iki ay içinde mutabakata varamazlarsa üçüncü hakemi, Ortaklık Konseyi'nin hazırlayacağı yedi kişilik bir listeden seçerler. Ortaklık Konseyi bu listeyi kendi içtüzüğüne göre hazırlar ve inceler.

4. Hakem heyeti toplantılarını Brüksel'de yapar. Tarafların aksine bir kararı yoksa heyet kendi içtüzüğünü hazırlar. Heyet kararlarını çoğunluk oyuyla alır."

³³⁵ 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı itibarıyla uyuşmazlığın çözümü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., ss. 88-92; Haluk Kabaalioğlu, "Türkiye-AT Gümrük Birliği", **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye**, May. Haz. Tem. Ağ. Ey. Özel Sayı, Sayı: 17-18, ss. 63-65.

Andlaşması'nın mukabil hükümleri ile esas itibarıyla aynı olanların, Gümrük Birliği kapsamına giren ürünlere uygulanmaları bakımından ATAD'nın ilgili kararlarına göre yorumlanacağı düzenlenmiştir³³⁶. İşbu hüküm ile ATAD'nın yargı yetkisine sunulacak uyuşmazlıkları, konu itibarıyla sınırlandırılmaktadır. Ayrıca, Ortaklık Konseyi'ne tanınan geniş yetki kullanma yetkisine istinaden, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın 39. Md.'sinin son Prg.'ı itibarıyla Türkiye, üye Devletler tarafından yapılan yardımın AT mevzuatına aykırı olduğu görüşünde olduğu takdirde, bu yardıma itiraz etme ve Ortaklık Konseyi'ni toplantıya çağırma hakkına sahiptir. Ortaklık Konseyi üç ay içerisinde konuyu çözüme kavuşturamazsa, konuyu ATAD'na götürmeye karar verebilir. Buna göre, Türkiye ATAD kararlarına ilgili hükümde belirtilen şartlar altında uymak zorundadır³³⁷.

Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi'nin Ankara Anlaşması itibarıyla, işbu Anlaşma'nın yorumlanması ve uygulanmasına ilişkin uyuşmazlığı gündemine alamaması veya gündemine alıp da sonuca bağlamaması; daha genel bir ifadeyle Ortaklık Konseyi tesis etmesi gereken tasarrufları oluşturamaması veya Ortaklık Konseyi'nin toplanmaması nedeniyle oluşan hareketsizlik hali gerçek ve tüzel kişileri menfi yönde etkilemektedir. Zira, Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'sinde belirtilen yetkiye istinaden Ortaklık Konseyi'ne getirilen sorumluluğun, ihlali söz konusudur. Bu anlamda, Ortaklık Konseyi gündemine sorunu almayarak sistemin etkin işlemlerini engellemektedir. Bu durumda, Topluluk yargısına başvurulabileceği savunulmaktadır³³⁸. Ancak, günümüze kadar Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki özel

³³⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Kabaalioğlu, "Türkiye-AT Gümrük Birliği", op. cit., s. 67.

³³⁷ Toluner, "6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı...", op. cit., ss. 141-142.

³³⁸ Gerek Ankara Anlaşması'nın 25. Md.'si, gerekse 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın 61-64 Md.'leri itibarıyla, Ankara Anlaşması'nı uygulanmasından ve yorumlanmasından dolayı ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların gerçek ve tüzel kişilere ilişkin sorunları çözmede etkili olmadığı görülmektedir. Nitekim, gerçek ve tüzel kişileri doğrudan ve şahsen ilgilendiren uyuşmazlıklara ilişkin hiçbir hükme yer verilmemiştir. Ayrıca, bu sükutların bir sorumluluk ihlaline muhatap kalmaları durumunda belirtilen ihlalden kaynaklanan zararın makul sürelerde çözülerek giderilmesinde ortaklık mevzuatının yetersiz kaldığı kabul edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Topluluğa üye olmamasına rağmen, uyrukluğunda olan tüzel ve gerçek kişilerin hukuksal çıkarlarını korumak maksadıyla, ATAD'na iptal, tam yargı ve hareketsizlik davalarını açmalarının ve önkarar yöntemini zorlamalarının ortaklık hukukunun asli normları itibarıyla mümkün olduğu savunulmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., ss. 53-87; Kamuran Reçber, "Ortaklık Mevzuatına İstinaden Açılacak Davalar", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 4, Sayı 12, 2008, ss. 65-78;

ve tüzel kişilere ilişkin olarak böyle bir yönetime başvurulmamıştır.

Keza, Türk mahkemelerinin Ortaklık Konseyi kararlarından kaynaklanan herhangi bir hükmün yorumlanması için önkarar kapsamında ATAD başvurup başvuramayacakları tartışılmaktadır. Bu husus özellikle, Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğunda gerçek ve tüzel kişilerin haklarını ileri sürebilmeleri açısından da önem teşkil etmektedir. Topluluğa üye Devletler tarafından Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki özel ve tüzel kişiler aleyhine, Ortaklık Konseyi kararlarına aykırı tesis edecekleri eylem ve işlemlerine karşı, ilgili üye Devletlerin mahkemelerine başvurulabilmesi söz konusu olabilmektedir. Yargılama süreci içerisinde, Ortaklık Konseyi kararlarının yorumlanması amacıyla, üye Devlet mahkemelerince önkarar istemiyle AT Kurucu Andlaşması'nın 234. Md.'si uyarınca, ATAD'dan veya 225. Md.'sinin 3. Prg. itibarıyla, ATİDM'den ön karar isteminde bulunabilmektedir. Ancak, Ortaklık Konseyi kararlarına aykırı bir ulusal hukuk işleminin iptali amacıyla, Türk mahkemelerine başvurulması halinde, ulusal yargıcın AT Kurucu Andlaşması'nın 234. ve 225. Md.'leri itibarıyla Topluluk yargı organına önkarar isteminde bulunma yetkisi açıkça tanınmamaktadır. Böyle olmakla birlikte, ulusal mahkemelerimizin ön karar prosedürünü işletmesini yasaklayan bir hüküm de Kurucu Andlaşmalar'da yer almamaktadır³³⁹.

Belirtilen sebeplerden ötürü, Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki gerçek ve tüzel kişilerin başvurusu üzerine ATAD ve ATİDM, davayı esastan sonuca bağlaması halinde, tesis edilen karar bağlayıcıdır. Ayrıca, Divan kararlarına göre ortaklık hukukuna aykırı olan iç hukuk normunun ulusal yargıçlarımızın uygulamama yükümlülüğü mevcuttur. Dolayısıyla, bu durum ATAD'nın, ulusal hukuk sistemimiz itibarıyla öngörülmemesine rağmen, nihai yargı organı olarak kabul görmesi anlamına gelmektedir. Topluluk hukukunun önceliği de dikkate alındığı takdirde, 1982 Anayasası

Kamuran Reçber, "Ortaklık Mevzuatı İtibarıyla Türkiye Cumhuriyeti Gerçek ve Tüzel Kişilerin Avrupa Toplulukları'nda Tam Yargı Davası Açabilmeleri: Yedaş Davası Örneğinde Hukuksal Bir Analiz", **Prof. Dr. Yavuz Sabuncu'ya Armağan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 62, No 3, 2007, passim.

³³⁹ Bu konuda bkz., Reçber, "Ortaklık Mevzuatına İstinaden...", op. cit., ss. 62-64.

ile ilgili olarak birtakım aykırılıkların ortaya çıktığı savunulmaktadır. Nitekim Türkiye’de yaşayan Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki özel ve tüzel kişilerin Topluluğun yargı yetkisine başvurusu halinde, 1982 Anayasası’nın 9. Md.’si itibarıyla, yargı yetkisini kullanma yetkisinin münhasıran bağımsız mahkemelere ait olduğu hükmünün yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Tüm bu değerlendirmelerin yanında, Ortaklık Konseyi kararlarının 1982 Anayasası itibarıyla, Türk hukukunda nasıl geçerlilik kazanacağı da tartışma konusudur³⁴⁰. Bu konuda temel olarak iki görüş savunulmaktadır. İlk görüşe göre, Ortaklık Konseyi kararları basit usule göre imzalanmış (kendine özgü) anlaşmalar olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle, Ortaklık Konseyi kararlarının 1982 Anayasası’nın 90. Md.’si ile 244 ve 1173 sayılı yasalar itibarıyla onaylanıp yürürlüğe girmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde, Ortaklık Konseyi kararlarının Türk hukukunda hiçbir geçerliliğinin olmayacağı savunulmaktadır.

Ayrıca, 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 2. Md.’sinin 1. Prg.’ının a bendi uyarınca, andlaşma kavramı, ister tek bir belgede, isterse iki veya daha fazla ilgili belgede yer alsın ve kendine mahsus ismi ne olursa olsun, Devletler arasında yazılı şekilde akdedilmiş ve uluslararası hukuka tâbi olan işlemler olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, andlaşmaların uluslararası hukukun yetki tanıdığı kişiler arasında, uluslararası hukuka uygun bir biçimde hak ve yükümlülükler doğuran, bunları değiştiren veya sona erdiren hukuksal işlemler olduğuna dikkat çekilerek, Ortaklık Konseyi kararlarının anlaşma niteliğinde olduğu belirtilmektedir³⁴¹.

Ortaklık Konseyi’nin uluslararası anlaşma niteliğinde kabul eden görüş kapsamında, özellikle 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı’nın anlaşma olarak benimsenmesi durumunda getirdiği yükümlülükler nedeniyle içeriğinde yer alan düzenlemelerin, iç hukuka göre yürürlüğe girmeden önce yargısal denetiminin sağlanabileceği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası hukuk açısından Ortaklık

³⁴⁰ Ortaklık Konseyi kararlarının niteliği hakkındaki tartışmalar için bkz., Can/Özen, op. cit., ss. 348–353.

³⁴¹ Bu konuda bkz., Başlar, “Gümrük Birliği ‘Anlaşması’nın’...”, op. cit., ss. 43–45.

Konseyi kararlarının yetki aşımı nedeniyle Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 48. ve devamındaki maddelerde yer alan hata, hile, temsilcilerin ayartılması, temsilciye baskı yapılması gibi nedenlerden dolayı akit taraflarca ileri sürülebilme hakkını verdiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla, 1982 Anayasası'nın lafzı ve ruhu itibarıyla, Ortalık Konseyi kararlarının anlaşma niteliğinde kabul etmek gerektiği belirtilmektedir³⁴².

İkinci görüşe göre ise Ortaklık Konseyi kararlarının anlaşma niteliğinde kabul edilemeyeceği için ulusal hukukumuz itibarıyla, anlaşmaların onaylanmasına ve yürürlüğe girmesine ilişkin usullerin uygulanmasına hukuk tekniği açısından gerek olmadığı savunulmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası hukuk sùjeleri arasında akdedilen hukuk işlemleri ve hukuksal sonuçlar doğuran her türlü uluslararası hukuk işlemi anlaşma olarak kabul edilemez. Ortaklık Konseyi, ortaklık mevzuatının asli normlarına istinaden kararlar tesis etmektedir. İşbu kararların, Topluluk hukukunun ayrılmaz bir parçası olduğu ATAD içtihatlar ile de tespit edilmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ile o dönemde yürürlükte olan 1961 Anayasası uyarınca iradesini bağlamıştır. Bu nedenle, önceden iç hukuk itibarıyla geçerlilik kazanan Ortaklık Konseyi tarafından kabul edilen kararların, ilkesel anlamda iç hukuka da aykırılık oluşturmaması gerektiği vurgulanmaktadır³⁴³. Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi kararlarının taraflarca yerine getirilme zorunluluğu olduğu ve dolayısıyla, bu kararların iç hukuk kuralları uyarınca onaylanmasına gerek olmadığı ifade edilmektedir³⁴⁴.

Ortaklık Konseyi kararlarının niteliğine ilişkin yapılan bu tartışmalar içerisinde, Ortaklık Konseyi kararlarının Ankara Anlaşması'nın uygulanması amacıyla tesis edildiği ve bu nedenle, işbu anlaşmadan kaynaklanan yetki çerçevesinde kararlarını tesis etmek zorunda olduğu ifade edilmektedir. Aksi takdirde, Ortaklık Konseyi Ankara Anlaşması ile kendisine verilmeyen bir yetkiyi kullanarak yetkisini aşmış olacaktır. Bu durumda, ilgili işlemin iptali veya ortaya çıkan zararın tazmini, ATAD'nın yargı yetkisinin konusunu oluşturmaktadır. Nitekim, ATAD içtihatları ile de kabul edilen

³⁴² Ibid., ss. 46–50.

³⁴³ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., s. 43.

³⁴⁴ Hacı Can, "Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık İlişkisinin Hukuki Çerçevesi", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2003, s. 39.

Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan uygulanabilir niteliği nedeniyle, herhangi bir aracı tasarrufa gerek kalmaksızın, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ülkesinde geçerlilik kazanması gerekmektedir. Buna ilişkin yasal düzenlemeleri yaparak, ulusal hukukumuzu ortaklık mevzuatı ile uyumlu hale getirmek ortaklık ilişkisi itibarıyla, Türkiye'nin yükümlülüğü altındadır. Belirtilen nedenlerden ötürü, Ortaklık Konseyi kararlarından, uygulanması ve doğuracağı etkiler itibarıyla, daha sonraki hiçbir işlemin müdahalesine bağlı olmaksızın açık ve kesin yükümlülükler taşıyan hükümlerin uygulanabilmesi amacıyla andlaşmaların onaylanması ve yürürlüğe girmesi için gereken usullerin işletilmesi gerektiğini savunmak, Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan uygulanabilirliğinin inkârı anlamına gelmektedir³⁴⁵.

Diğer yandan, Türk hukuk sistemi içerisinde Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan etkisine ilişkin herhangi bir genel ilke içermemektedir. Ancak, 1982 Anayasası'nın 90. Md.'sini 5. Prg.'ı itibarıyla usulüne uygun bir şekilde yürürlüğe konulan uluslararası andlaşmaların kanun hükmünde olduğu hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla, usulüne uygun bir şekilde yürürlüğe giren uluslararası andlaşmalar/anlaşmalar, Türk hukuk düzeninde kanunlar ile aynı hiyerarşi de kabul edilmektedir. Ancak, işbu hüküm itibarıyla, bunlar hakkında anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Bu anlamda, Ankara Anlaşması'nın ve dolayısıyla işbu Anlaşma'nın uygulanmasını sağlayan Ortaklık Konseyi kararlarının belirtilen şartlar altında doğrudan etkili sonuçlar doğurması olağan görülmektedir.

Ayrıca, 1982 Anayasası'nın 15, 16, 42 ve 92. Md.'lerine ilişkin iç hukuk tasarruflarının uluslararası andlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerle uygun olması gerektiği hükme bağlanmaktadır. 1982 Anayasası'nın 15, 16, 42 ve 92. Md.'lerin soyutluğu uygulamada birtakım sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Zira, ilgili düzenlemeler itibarıyla 1982 Anayasası'nın monist karakterde olduğu izlenimini yaratmış olsa da yürürlükteki anayasa pluralist niteliktedir³⁴⁶. 1982 Anayasası

³⁴⁵ Reçber, "Türkiye-Avrupa Birliği...", op. cit., s. 44.

³⁴⁶ Pluralist ve monist görüş hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Pazarcı, "Uluslararası...", op. cit., ss. 18–20.

uluslararası hukuk ve ulusal hukuku iki farklı hukuk düzeni olarak görmektedir. Dolayısıyla, Anayasamız uyarınca, uluslararası hukuk kurallarının doğrudan uygulanma olanağı yoktur. Bu nedenle, ulusal hukukumuz itibarıyla Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan uygulanma kabiliyetini haiz hükümlerinin geçerli olabilmesi atıf ya da iktibas yoluyla olabilmektedir.

Bu durum, Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan uygulanabilir niteliğine hâlel getirmemektedir. Nitekim, Ortaklık Konseyi kararları Topluluk hukukunun ayrılmaz bir parçasıdır. İşbu tasarrufların, Topluluk kurumları ve üye Devletlerin iç hukukları açısından doğrudan uygulanma yeteneğine sahip olduğu dikkate alınacak olursa, Türkiye açısından bu normların doğrudan uygulanabilir niteliğine sahip olmadığını iddia etmek hukukun birliğine de aykırılık teşkil etmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin ulusal hukukunu ilgili Ortaklık Konseyi kararları ile uyumlaştırma yükümlülüğü mevcuttur. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan uygulanabilmesi için gereken her türlü yasal düzenlemeyi ve kurumsal değişikliği yapma yükümlülüğü altındadır.

Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi kararları, Türkiye'nin yasama ve yürütme organlarının tesis edeceği iç hukuk tasarruflarının da dayanağını teşkil etmektedir. Nitekim, KOB itibarıyla, Topluluğa katılım yönünde yapılan hazırlık çalışmaları kapsamında oluşturulacak uyum yasaları, Ankara Anlaşması'na ve Ortaklık Konseyi kararlarına uygun bir şekilde tesis edilmek zorundadırlar. Diğer bir ifadeyle, 18.02.2008 tarihli KOB'nin "Öncelikler" kısmında Türkiye'nin Ankara Anlaşması'nın yanı sıra Ortaklık Konseyi kararları doğrultusunda üstlendiği yükümlülükler uyarınca, mevzuat yakınlaştırması ve müktesebatın uygulanmasına ilişkin yükümlülükleri yerine getirmesinin önem taşıdığı belirtilmektedir. Ayrıca, Ortaklık Konseyi kararları idari tasarruflarla da iç hukuka uyarlanmaktadır³⁴⁷. Söz konusu idari tasarruflar, Ortaklık Konseyi kararlarının idari birimlere duyurulması veya iç mevzuatta yapılacak

³⁴⁷ Günuğur, "Ortaklık Antlaşmaları...", op. cit., s. 234.

değişikliklerin veya yeniliklerin belirtmesi amacıyla yapılmaktadır³⁴⁸.

Diğer yandan, Ankara Anlaşması'nın 1982 Anayasası itibarıyla geçerliliğini de irdelenmek uygun olacaktır. Nitekim, Ankara Anlaşması'nın 22. ve 25 Md.'leri itibarıyla, Anlaşma ile belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi gayesiyle Ortaklık Konseyi'ne verilen geniş yetkilerin, 1982 Anayasası'nın 7 ila 9. Md.'lerinde yer alan egemenlik yetkileri ile benzeşmektedir. Ortaklık Konseyi'nin kullandığı yetkilerin “dolaylı bir yetki devrini” de beraberinde getirdiği ifade edilmektedir³⁴⁹. Ancak, 1982 Anayasası itibarıyla, egemenlik yetkilerini kullanma yetkisi Anayasada belirtilen organlara aittir ve ilgili organlar böyle bir yetkiyi devretme yetkisine sahip değildir.

Bu anlamda, ilgili uygun bulma yasası yetki unsurundan yoksun olduğu için geçerli ve sıhhatli bir şekilde tesis edilmemiştir. O dönem yürürlükte olan 1961 Anayasası'nın 4. Md.'si, itibarıyla da egemenlik millete aittir ve egemenliği kullanma yetkisi hiçbir şekilde devredilemez³⁵⁰. Egemenliği kullanma yetkisini devretme yetkisi, egemenliğin yegâne sahibi Türk Milletine aittir. İşbu hüküm uyarınca, hiçbir organ veya kimse, kaynağını Anayasadan almayan bir yetki kullanamaz. Bu bağlamda, 1961 Anayasası'nın 65. Md.'si uyarınca, uygun bulma yasasını yürürlüğe koyan TBMM ile Cumhurbaşkanı kaynağını anayasadan almayan bir yetkiyi kullanmışlardır³⁵¹. Belirtilen sebeple, Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesini sağlayan uygun bulma yasası yetkisizlik nedeniyle hukuka aykırı bir şekilde tesis edilmiştir. Burada fonksiyon gaspı

³⁴⁸ Can/Özen, op. cit., s. 356.

³⁴⁹ Can, op. cit., s. 28.

³⁵⁰ 1982 Anayasası'nın 6. Md.'sine tekabül etmektedir.

³⁵¹ Dönemin yürürlükteki 1961 Anayasası'nın 65. Md.'si şu şekilde hükme bağlanmıştı:

“Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı Devletlerle ve milletlerarası kurallarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, TBMM'nin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

İktisadi, ticari veya teknik münasebetleri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet maliyesi bakımından bir yüklenme gerektirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayınlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde, bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bilgisine sunulur. Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan iktisadi, ticari, teknik veya idari andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce uygun bulunması zorunluluğu yoktur; ancak, bu fıkra göre yapılan iktisadi, ticari veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında 1 inci fıkra hükmü uygulanır. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında 149 uncu ve 151 inci maddeler gereğince Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.”

söz konusudur. Bu bağlamda, Anayasa tarafından verilmeyen bir yetkiyi kullanan makamlarca Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi için tesis edilen uygun bulma yasası iptal mi, yoksa yokluk yaptırımına konu olacağı ise tartışmalı bir husustur³⁵².

Fonksiyon gaspının müeyyidesi ise tesis edilen işlemin yok hükmünde sayılması; başka bir deyişle hukuken hiç var olmamış kabul edilmesidir. Ancak, gerçek anlamda yokluktan bahsedebilmek için, bir kanunun maddi varlık koşullarını gerçekleştirmemesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, ilgili kanunun resmi gazetede yayımlanmaması gerekmektedir³⁵³. Ancak, Ankara Anlaşması'nın onaylanmasında aracı tasarruf olarak tesis edilen uygun bulma yasası, dönemin 1961 Anayasası'nın 65. Md.'si uyarınca, TBMM tarafından onaylanmış ve resmi gazetede yayımlanmıştır. Bu bağlamda, ilgili uygun bulma yasası, anayasa tarafından kendisine verilmeyen bir yetkiyi kullanan makamlarca tesis edilmiş olsa da hukuken yok hükmünde sayılamaz. Bu nedenle, ilgili yasa anayasa mahkemesi tarafından iptal edilebilir. Ancak, 1961 Anayasanın 150. Md.'si uyarınca, Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı ilgili uygun bulma yasasının resmi gazetede yayımlanmasında başlayarak doksan gün sonra düşer. Dolayısıyla Ankara Anlaşması'nı onaylayan uygun bulma yasası, doğrudan doğruya iptal davasının konusunu oluşturamaz. Buna karşılık, 1982 Anayasası'nın 153. Md.'si itibarıyla, işbu uygun bulma yasası ulusal mahkemeler aracılığıyla res'en veya taraflardan birinin talebi üzerine, anayasanın ilgili hükümlerine aykırılık teşkil ettiği gerekçesiyle, Anayasa Mahkemesinin önüne getirilebilir.

Bu durumda, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 46. Md.'si uyarınca, iç hukuk itibarıyla yolsuz bir onaylama söz konusudur. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uluslararası hukuk açısından Ankara Anlaşması'nı ve dolayısıyla Ortaklık Konseyi kararlarını uygulama yükümlülüğüne halel gelmemektedir. Zira, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Ankara Anlaşması'nı uygun bulması yasası ile yürürlüğe koyarak

³⁵² Usulüne aykırı şekilde yürürlüğe giren andlaşmalara geçerlilik kazandıran onay işleminin anayasal denetimine ilişkin tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Can/Özen, op. cit., s. 338-341.

³⁵³ Gözler, "Türk Anayasa Hukuku", op. cit., s. 952. Bir işlemin maddi varlığı ile o işlemin somut taşıyanının; yani bir belgenin, bir sözün, bir ritüelin, varlığı anlatılmak istenmektedir. Kanunların maddi varlığı, resmi gazeteye bakılarak belirlenmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için., Kemal Gözler, **Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu**", Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1999, ss. 28-30.

iradesini bağlamıştır. Diğer bir ifadeyle, işbu Anlaşma'yı onaylayan uygun bulma yasası, iptal edilmediği sürece ulusal hukuk itibarıyla da uygulanmak zorundadır. Nitekim, ortaklık hukuku Topluluk hukukunun bir parçasıdır. Dolayısıyla, klasik uluslararası hukuktan farklı olarak, Ankara Anlaşması'nın kimi hükümlerinin ve Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan uygulanabilir niteliği nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulusal mevzuatını ortaklık hukuku doğrultusunda yeniden düzenleme yükümlülüğü mevcuttur.

Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ortaklık ilişkisinden kaynaklanan Topluluk müktesebatı ile ulusal mevzuatı yakınlaştırma yükümlülüğü kapsamında anayasal hükümlerde değişiklik yapmadığı gerekçesiyle, Ankara Anlaşması'nın geçersizliğini ileri süremez ve uygulamaktan kaçınamaz. Ortaklık Konseyi kararlarının Ankara Anlaşması'na uygun bir şekilde tesis edilme zorunluluğu olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, aynı hususlar Ortaklık Konseyi tasarrufları için de geçerlidir.

3.2. Türk Mahkemelerinin Ortaklık Konseyi Kararlarını Uygulama Yükümlülüğü

Ortaklık hukuku, özel ve tüzel kişilere birtakım haklar yaratırken, yükümlülükleri de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi kararlarının niteliği itibarıyla uygulanması hususunda birtakım hukuki araçlar benimsenmektedir. Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi kararlarından kaynaklanan bir hakkın, koşulsuz ve açık bir yükümlülük taşıması ve aynı zamanda uygulanması açısından ek bir tasarruf tesis edilmesine gerek olmadığı durumlarda ulusal mahkemeler önünde ileri sürülebileceği ATAD içtihatları itibarıyla kabul edilmektedir. Ancak, kimi Ortaklık Konseyi tasarrufları belirtilen şartları taşımayabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bazı ortaklık hukuku türeme normlarının doğrudan etkili sonuçlar doğuran normlar olarak kabul edilmemektedir. Bu kapsamda, asıl sorun ilgili ulusal tasarrufların Ortaklık Konseyi kararlarına aykırı olması veya ulusal makamlarca uygulanmamaları halinde, Ortaklık Konseyi kararlarının ulusal mahkemeler nezdinde nasıl uygulanacağıdır.

Öncelikle, Ankara Anlaşması'nın 7. Md.'si itibarıyla, Türkiye Cumhuriyeti

Devleti, Ortaklık Konseyi kararlarını uygulama ve kararların uygulanmasını engelleyecek her türlü davranıştan kaçınması gerekmektedir. Bu bağlamda, Devlet organı olarak kabul edilen bağımsız mahkemelerin de Ortaklık Konseyi kararlarını uygulama yükümlülüğü söz konusudur. Nitekim, ATAD içtihatları ile egemen üye Devletlerin sadece hükümetlerinin değil, aynı zamanda egemenliğin kullanılmasında yetkili tüm organların eylem ve işlemlerinin Devletin sorumluluğu açısından dikkate alınacağına karar vermiştir³⁵⁴. Dolayısıyla, ulusal mahkemeler kendilerine takdir yetkisi tanındığı durumlarda, ulusal tasarruflar, ilgili Ortaklık Konseyi kararlarına göre yorumlamalıdır.

Ortaklık Konseyi kararlarının uygulanabilmesi amacıyla, birtakım ulusal tasarruflar tesis edilmektedir. İşbu tasarrufların hukuki dayanağını, Ortaklık Konseyi kararları oluşturmaktadır. Bu anlamda, Ortaklık Konseyi kararlarına aykırı ulusal tasarruflar ulusal mahkemelerde açılacak iptal davasının konusunu oluşturabilecektir. Nitekim, yürürlükteki Anayasanın 90. Md.'sinin son Prg. itibarıyla, usulüne uygun yürürlüğe konulmuş bir uluslararası andlaşmanın kanun hükmünde olduğu düzenlenmektedir. Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi'nin yasal mesnedini teşkil eden Ankara Anlaşması yürürlüğe girdiği dönemin 1961 Anayasası'nın 65. Md.'sinin 1. Prg.'na uygun bir şekilde onaylanmıştır. Ortaklık Konseyi kararlarının da Ankara Anlaşması'na uygun ve işbu Anlaşma'nın uygulanmasını sağlamak amacıyla kararlar tesis ettiği düşünülecek olursa, Ortaklık Konseyi'nin Anlaşma'dan kaynaklanan bu yetkisi sonucu tesis edilen kararlar, ulusal normlar ile aynı hukuki güce sahiptir.

Keza, Ankara Anlaşması'nın ve Ortaklık Konseyi kararlarının uygulanmasını sağlayacak olan yürütme organıdır. Zira, yürütme organı yetkisini kanunlardan almaktadır. Bu bağlamda, kanun hükmünde kabul edilen uluslararası hukuk işlemlerinde yürütme faaliyetlerinin hukuksal mesnedini teşkil edeceği savunulmaktadır. Dolayısıyla, ulusal idari tasarruflar da Ortaklık Konseyi kararlarını ihlal ettiği gerekçesiyle iptal davasının konusunu oluşturmaktadır.

³⁵⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Ece Göztepe, **Avrupa Birliği'nin Siyasal Bütünleşmesi ve Egemenlik Yetkisinin Paylaşılması Sorunu**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008, ss. 113–121.

Ayrıca, yürürlükteki Anayasanın 90. Md.'sinin son Prg.'ı itibarıyla, usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmalarla ulusal normların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle ortaya çıkabilecek uyumsuzluklarda, uluslararası andlaşmaların esas alınacağı hükme bağlanmaktadır. Buna karşılık, ulusal mahkemelerimizin Ortaklık Konseyi kararlarını uygulama yükümlülüğü kapsamında, ulusal hukuk tasarrufları ile ilgili kararların çatışması durumunda ulusal mahkemelerin hangi hukuk normuna öncelik vermeleri gerektiği düzenlenmemiştir³⁵⁵. Ancak, Ankara Anlaşması'nın ve Ortaklık Konseyi kararlarının Topluluk hukukunun bir parçası olması nedeniyle, ulusal hukuklar karşısındaki önceliğini kabul etmek gerekmektedir. Bu bağlamda, ilgili hukuk normları karşısındaki üstünlüğünün iç hukuk itibarıyla kabul edildiğini belirtmek gerekmektedir. Nitekim, ATAD Van Gend de Loos Kararı ile ulusal kuralların Topluluk hukukundan önce ya da sonra tesis edilmesinin önemli olmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti Devleti Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan uygulanması ve ileri sürülebilmesi için ortaklık mevzuatına istinaden anayasal hükümlerini değiştirme yükümlülüğü altındadır.

Ulusal hukukumuz itibarıyla, belirtilen yönde yapılacak anayasa değişikliği özellikle, temel hak ve özgürlüklere ilişkin olmayan Ortaklık Konseyi kararları açısından önem taşımaktadır. Zira, Ankara Anlaşması çerçevede nitelikte bir anlaşma olduğu için işbu Anlaşma'nın uygulanması amacıyla tesis edilen Ortaklık Konseyi kararlarının, ortaklık mevzuatının normatif kaynağına aykırılık teşkil etmeyeceği kabul edilmektedir. Dolayısıyla, temel hak ve özgürlüklere ilişkin Ortaklık Konseyi kararları, Ankara Anlaşması'nın doğrudan doğruya uygulanmasına ilişkin tasarruflardır. 1982 Anayasası'nın 90. Md.'sinin son Prg.'ı itibarıyla ise Ankara Anlaşması'nın temel hak ve özgürlüklere ilişkin hükümlerinin ulusal normlarla çatışması halinde, işbu Anlaşma'nın

³⁵⁵ 1982 Anayasası'nın 90. Md.'sinin son cümlesi itibarıyla, temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası andlaşmaların Türk hukuk sistemi içerisindeki değeri tartışmalıdır. Ancak, bu sorun daha çok normlar hiyerarşisi kapsamında anayasal nitelikli bir sorundur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Kemal Gözler, "Milletlerarası Andlaşmalara Kanun Üstü Bir Değer Tanınabilir mi?", <http://www.anayasa.gen.tr/madde90.htm> (12.06.2008), passim. Hüseyin Pazarcı, "Türk Hukukunda Andlaşmalar ile Kanunların Çatışması", **Prof. Dr. Sevin Toluner'e Armağan, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt 24, Sayı 1-2, 2004, s. 655.

ilgili hükümleri doğrudan uygulanmaktadır³⁵⁶. Bu nedenle, ulusal yargıçlarımızın gerek ortaklık mevzuatından kaynaklanan yükümlülüğü, gerekse de 1982 Anayasası itibarıyla, Ankara Anlaşması'nın temel hak ve özgürlüklerinin uygulanması amacıyla tesis edilen Ortaklık Konseyi kararlarının açık, kesin ve koşulsuz bir şekilde ifade edilmesi veya uygulanması için ek tedbirlerin alınmasının gerekli olmaması durumunda, doğrudan etkili olduğunu kabul etmesi gerekmektedir.

Diğer yandan, Ortaklık Konseyi kararlarının Topluluk hukukunun bir parçası olması sebebiyle, ortaklık hukuku asli normları itibarıyla bazı durumlarda ulusal mahkemelerin Kurucu Andlaşmaları da göz ardı etmemesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeye, ulusal mahkemelerin, bazı uyuşmazlıklarda, Ortaklık Konseyi kararlarını uygularken, AT Kurucu Andlaşması'nın ilgili konuya ilişkin düzenlemelerini de dikkate almaları gerekmektedir. Örneğin, Katma Protokol'ün 43. Md.'si itibarıyla, işbu Protokol'ün yürürlüğe girmesinden itibaren altı yıllık bir süre içinde, Ortaklık Konseyi AT Kurucu Andlaşması'nın 85., 86., 90. ve 92. Md.'lerinde belirtilen temel ilkelerin uygulanma şartını ve usullerini tespit etme yetkisine sahiptir. Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 4. Md. itibarıyla, gümrük vergilerinin kaldırılmasının Türkiye tarafından 43. ila 47. Md.'lerinde belirtilen normal rekabet şartlarına uygun davranmasına bağlı olduğu hükme bağlanmıştır.

Katma Protokol'ün 43. Md.'si itibarıyla, AT Kurucu Andlaşması'nda yer alan rekabet kurallarının Ortaklık Konseyi aracılığıyla uygulanacağı belirtilmektedir. Böylece, Türkiye'ye AT Kurucu Andlaşması'nın ilgili düzenlemeleri itibarıyla düzenleme yapma ve uygulama yükümlülüğü getirilmektedir. Dolayısıyla, ulusal mahkemeler bu konuya ilişkin kararlar tesis ederken, ilgili Ortaklık Konseyi kararını ve dolayısıyla AT Kurucu Andlaşması'nın ilgili hükümlerini de göz önünde bulundurmak durumundadır.

Topluluk hukukunun niteliği itibarıyla, Ortaklık Konseyi kararlarının muhatabı

³⁵⁶ Uluslararası hukukun Türk hukuk sisteminde doğrudan etki doğurması sorunu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Pazarcı, "Uluslararası...", op. cit., ss. 23-25.

üye Devletlerin ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ülkesinde uygulanması ve yorumlanması hususunda birliğin bulunması gerekmektedir. Bu bağlamda, güçlü ortaklık ilişkisi itibarıyla, Türkiye'nin tam üyelere tanınan uyusmazlıkların hukuki çözüm mekanizmalarına katılmasının mümkün olmadığı ileri sürülse de Ortaklık Konseyi kararlarının uygulanması ve yorumlanması hususunda ortaya çıkabilecek bir uyusmazlığın ön karar kapsamında ATAD'a veya ATİDM'ne sunulamaması, Topluluk hukukunun birliği ile de bağdaşmamaktadır. Zira, Ortaklık Konseyi tasarrufları itibarıyla, ortaya çıkan uyusmazlığa ilişkin yurtdışında yaşayan Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki özel ve tüzel kişilerin ön karar yöntemini ikamet ettikleri üye Devletlerin ulusal mahkemeleri aracılığıyla işletebilecekleri ATAD tarafından kabul edilmektedir. Aynı zamanda, aynı hukuk normunun Topluluğa üye Devletler ve Türkiye de farklı hukuki sonuçlar doğurması, Ankara Anlaşması'nın amaçları ile bağdaşmamaktadır.

Diğer yandan, ulusal mahkemeler, Ortaklık Konseyi kararlarının Ankara Anlaşması'na aykırı olduğu gerekçesiyle, iptal yetkisine sahip değildir. Nitekim, Danıştay 10. Dairesi, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın Ankara Anlaşması'na ve 1982 Anayasası'na aykırılığı iddiasıyla açılan iptal davasının usulden reddine ilişkin Ankara 7. İdare Mahkemesi'nin kararına karşı yapılan temyiz istemi sonucu tesis ettiği karar uyarınca, Ortaklık Konseyi'nin “hükümetlerarası bir organ” olarak nitelendirmiştir³⁵⁷. Böyle bir organın tesis edeceği kararın iptal davasının konusunu oluşturamayacağı belirtilmiştir. Zira, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin egemenliğinin ve buna bağlı olarak yargı yetkisinin ancak Devlet ülkesi ile sınırlı olduğu ifade edilmiştir³⁵⁸.

Genel olarak, Türk mahkemelerinin Ortaklık Konseyi kararlarını uygulama ve ortaklık hukuku doğrultusunda yorumlama yükümlülüğü bulunmaktadır. Ayrıca, ortaklık hukuku itibarıyla doğrudan atıfta bulunulan Kurucu Andlaşma hükümlerine

³⁵⁷ Danıştay 10. Dairesi, E.1996/1908, K. 1998/759, Karar Tarihi: 23.2.1998.

³⁵⁸ Bu konuda bkz., Can/Özen, op. cit., ss. 363–364; Başlar, “Gümrük Birliği ‘Anlaşması’nın’...”, op. cit., ss. 56–58.

ilişkin bir ihtilafla ilgili olarak ilgili Topluluk hukuku uyarınca uyuşmazlığın çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Keza, bu husus 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın 66. Md.'si itibarıyla, işbu Karar'da yer alan AT Kurucu Andlaşması'na mukabil hükümleriyle aynı olan, Gümrük Birliği mallarının kapsamına giren ürünlere uygulanmaları bakımından, ATAD'ın ilgili kararlarına göre yorumlanma yükümlülüğü getirmektedir. Ancak bu hüküm her ne kadar sadece Gümrük Birliği kapsamına giren ürünlere uygulanmaları bakımından sınırlandırılmaktaysa da Topluluk hukukunun birliği itibarıyla, AT Kurucu Andlaşması'na mukabil tüm hükümler kapsamında uygulanması gerektiği savunulmaktadır.

İşbu yöntem itibarıyla, ortaklık hukuku ve dolayısıyla Topluluk hukuku normu ile ulusal hukuk arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlık, ortaklık hukuku lehine ve dolayısıyla Topluluk hukuku lehine yorum yapmak suretiyle ortadan kaldırılabileceği savunulmaktadır³⁵⁹. Türk ulusal mevzuatı itibarıyla temel olarak, uluslararası hukukun varlığından hareketle birtakım düzenlemelere yer verilmektedir. Böyle bir yorum kuralının uygulanabileceğini savunmak, uluslararası hukukun ulusal egemenlik lehine yorum yapılmasını öngören temel mantığından sapmak anlamına gelir. Bu nedenle, Türk hukuk sistemi içerisinde bu şekilde bir yorum mantığını geliştirmek zor gözükmemektedir. Ancak, pratik birtakım zorlukların, Türkiye'nin Ankara Anlaşması'nı uygulama yükümlülüğünü ortadan kaldırdığı iddia edilemez. Dolayısıyla, Türkiye ortaklık mevzuatının kendine has yapısı itibarıyla, kurumsallaşmayı sağlayacak hukuksal düzenlemeler yapmak zorundadır.

Keza, ATAD'nın 03.04.1968 tarihinde tesis ettiği Molkerei-Zentrale Kararı'nda bir Devletteki bazı durumların karmaşıklığının doğrudan uygulanır bir Topluluk hükmünün hukuki niteliğini değiştiremeyeceğini belirtmiştir³⁶⁰. Dolayısıyla, yürürlükteki Anayasa itibarıyla ulusal hukukumuz açısından birtakım sorunları beraberinde getirirse de, ortaklık mevzuatına aykırı yasama ve idari işlemlerin tesisinin ulusal mahkemelerce engellenmesi gerekmektedir. Zira, Topluluk hukukunun üye

³⁵⁹ Bu konuda bkz., Arsava, *Avrupa Toplulukları Hukuk...*, op. cit., s. 62.

³⁶⁰ Bkz., Karakaş, *"Avrupa Topluluğu Hukuk..."*, op. cit., ss. 113–114.

Devletlerin hukukları karşısındaki mutlak üstünlüğü nedeniyle, ulusal tasarrufların hukuksal mesnedini teşkil edebilmektedir.

Ayrıca, Topluluğa üye Devletlerin anayasal hükümlerine aykırılık nedeniyle Topluluk hukuku normlarını uygulamadan kaçınamayacakları, ATAD'nın 17.12.1970 tarihli Internationale Handelsgesellschaft Kararı ile de vurgulanmıştır. İlgili karar bağlamında, Kurucu Andlaşma ile yaratılan özerk Topluluk hukukunun ne türden bir ulusal hukuk normu olursa olsun üye Devletlerin normları karşısında ikincil durumda değerlendirilemeyeceği vurgulanmıştır. Bu durumda, ilgili Ortaklık Konseyi'ne aykırı ulusal eylem ve işlemler hukuksal denetime tâbidir. Buna karşılık, aynı ulusal yargı denetiminin Türkiye Cumhuriyeti Devleti ülkesinde geçerli olamayacağının iddia edilmesi, Topluluk hukukunun birliğine ve hakkaniyete aykırı sonuçlara neden olabilmektedir.

SONUÇ

Türkiye ile AT arasında ortaklık ilişkisi tesis eden Ankara Anlaşması'ndan normatif kaynağını alan ortaklık hukuku, ATAD'nın özellikle 30.04.1974 tarihli Haegemann Kararı ve 30.09.1987 tarihli Demirel Kararı ile Topluluk hukukunun bir parçası olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, çalışmamızın genelinde birçok kez değinilen Ortaklık Konseyi tarafından Türk işçilerinin genel ve soyut olarak serbest dolaşımına ilişkin tesis edilen kararların üye Devletler tarafından ihlal edilmesi nedeniyle, ATAD nezdinde kabul edilen ve sonuçlandırılan davalar ile ortaklık hukukunun belirtilen niteliği de ortaya konulmaktadır.

Bu anlamda, Ankara Anlaşması ile doğrudan bağlantılı olması sebebiyle, Ortaklık Konseyi kararlarına ayrı bir önem vermek gerekmektedir. Zira, Ortaklık Konseyi kararlarının, Topluluk hukuku normları ile aynı normatif güce sahip olması nedeniyle, doğrudan etkisi ve doğrudan uygulanabilirliği kabul edilmektedir. ATAD ise açık ve kesin yükümlülükler getiren, uygulanması veya etki yaratmasında ek önlemlerin alınmasına gerek duyulmayan Ortaklık Konseyi tasarruflarının doğrudan etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Belirtilen şartları taşıyan Ortaklık Konseyi kararları özel ve tüzel kişiler lehine yetkili ulusal makamlar nezdinde ileri sürülebilecek haklar meydana getirmektedir. Ayrıca, işbu tasarrufların doğrudan uygulanabilir niteliği nedeniyle, aracı tasarruflara gerek olmaksızın ulusal hukuklara mal edilebilme kabiliyeti olduğu ifade edilmektedir.

Ortaklık Konseyi'nin bazı alanlarda münhasıran yetkili kılındığı da göz önünde bulundurulacak olursa, tesis edilen kararların doğrudan etkisi ve doğrudan uygulanabilirliğinin ulusal hukuklar ve dolayısıyla Türk hukuku açısından birtakım sonuçları da beraberinde getirdiğini savunmak gerekmektedir. Ancak, her iki kavramın da farklı anlamlar ifade ettiği vurgulansa da temel de aynı amaca hizmet ettikleri ifade edilmektedir. Zira, Topluluk hukukunun birliğinin sağlamak amacıyla Divan tarafından geliştirilen ve sürekli olarak yeni gelişmeler doğrultusunda yeniden tanımlanan bu iki kavram, Ortaklık Konseyi kararlarını ulusal hukuklar ve dolayısıyla Türk hukuku

karşısında mutlak kılmaktadır. Ayrıca, bu husus Topluluk hukukunun eşit şekilde uygulanmasının dayanağını oluşturur.

Keza, Ortaklık Konseyi kararları bu niteliğinin doğal sonucu itibarıyla, ulusal hukuklar karşısında önceliğe ve üstünlüğe sahiptir. Dolayısıyla, işbu kararlar ile ulusal hukuk normlarının çatışması halinde, ulusal normların önce yürürlüğe girmesi veya özel nitelikte hükümler getirmesi önem arz etmemektedir. Zira, ortaklık hukukunun muhatabı olan Devletler, Ortaklık Konseyi tasarruflarını öncelikle uygulamak zorundadır. Özellikle, ATAD'nın 15.07.1964 tarihinde tesis ettiği Costa/Enel Kararı ile Topluluk hukukunun üstünlüğünü kabul ettiği göz önünde bulundurarak, Ortaklık Konseyi kararlarının ulusal normları ile çatışması halinde üstünlüğün bu kararlara verilmesi gerekmektedir.

Aynı zamanda, ATAD, 17.12.1970 tarihli Internationale Handelsgesellschaft Kararı'nda Topluluk hukukunun anayasalar karşısındaki üstünlüğü de kabul edilmektedir. İşbu karar uyarınca, bir ulusal anayasanın ilkelerinin çiğnendiğinin ileri sürülmesi, Topluluğun normlarını geçersiz kılmamaktadır. Ayrıca anayasal hükümlerin ihlali nedeniyle, Topluluk tasarruflarının geçersizliğinin ileri sürülmesinin "Topluluk kamu yararına aykırı" olduğu savunulmaktadır³⁶¹. Bu bağlamda, Ortaklık Konseyi kararlarının anayasalar karşısında etkinsizliğini savunmak, Topluluk hukuku kapsamında değerlendirilen ortaklık ilişkisinin temel hedefi ile çelişmek anlamına gelmektedir.

Çalışmamızın genel amacı doğrultusunda, Ortaklık Konseyi'nin sahip olduğu yetki kullanma yetkisinin Türk hukuku itibarıyla geçerliliği ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda, 1982 Anayasası'nın 6. Md.'si itibarıyla, egemenlik yetkileri anayasada belirtilen organlar aracılığıyla kullanılacağı hükme bağlanmaktadır. Ancak, Ortaklık Konseyi'nin münhasıran yetkili olduğu alanlarda tesis ettiği düzenlemelerin bir kısmının pozitif hukukumuz ile uyumlu olmadığı ifade edilebilir. Ankara Anlaşması'nın asıl amacının tam üyelik olduğu dikkate alınacak olursa, Türkiye belirtilen hedefe

³⁶¹ Karakaş, "Avrupa Topluluğu Hukuk...", op. cit., ss. 97-98.

ulaşmak amacıyla her türlü mevzuat uyarlamasını gerçekleştirmek zorundadır. Bu zorunluluk kapsamına, 1982 Anayasası'nın revize edilmesi de dahil edilmelidir.

Zira, Ankara Anlaşması'nın 28. Md.'si itibarıyla, işbu Anlaşma'nın işleyişi, AT Kurucu Andlaşması'ndan doğan yükümlölüklerin tümünün Türkiye tarafından yerine getirilebileceğini gösterdiğinde, Anlaşmanın taraflarının sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin Topluluğa katılımının gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine karar vermekle yetkili olduğunu düzenlemektedir. Belirtilen yükümlölüklerin yerine getirilmesinin delili olarak siyasi ve sosyal alanda yapılan reformların yanında, hukuksal düzenlemeler de gösterilmektedir. Bu kapsamda, Türkiye, Ortaklık Konseyi'ne tanıdığı yetki kullanma yetkisi doğrultusunda ortaya çıkan hareket ve kaçınma yükümlölüğü itibarıyla, 1982 Anayasası'nı revize etme gerekliliğinin ortaya çıktığı söylenebilir.

Özellikle, Topluluk üyesi Devletlerin ulusal mahkemelerine Ortaklık Konseyi kararlarının ihlali nedeniyle ön karar yöntemine başvurabilme yetkisinin tanınması ve bu kapsamda ATAD'nın kararlar tesis etmesi ulusal mahkemelerimizin bu yönde yetkisinin olup olmadığını tartışmaya açmıştır. Bu bağlamda, ulusal mahkemelerin ön karar yöntemine başvurması ve ATAD tarafından bu talebin kabul edilmesi durumunda, 1982 Anayasası'nın 9. Md.'si itibarıyla Türk mahkemelerine tanınan mutlak yargı yetkisine aykırı bir durum ortaya çıkacaktır. Bunun yanında, çalışmamızda aktardığımız üzere 1982 Anayasası itibarıyla yasama yetkisinin tekelinde olan mali egemenliğe ilişkin birtakım düzenleyici işlemler yapabilme yetkisi, Ortaklık Konseyi'ne tanınmaktadır. Bu anlamda 1982 Anayasası ile oluşan bu aykırılığın Türkiye tarafından ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Ayrıca, Ankara Anlaşması'nın 7. Md.'si itibarıyla, akit taraflara getirilen 'sadakat kuralı' ortaklık hukukunda doğan yükümlölüklerin yerine getirilmesini öngörmekle beraber, bu yükümlölüklerin nasıl yerine getirileceğini tamamen tarafların takdirine bırakılmıştır. Bu bağlamda, ortaklık hukukuna aykırı iç hukuk tasarruflarının ulusal mahkemeler tarafından, kendilerine bu konuda yetki tanıdığı takdirde, iptal

edilmesi veya ulusal mahkemelerin ortaklık hukukuna aykırı bu tasarrufları uygulamaktan kaçınması gerekmektedir. Ayrıca, açık ve kesin yükümlülükler getiren, uygulanması veya etki yaratmasında ek önlemlerin alınmasına gerek duyulmayan Ortaklık Konseyi tasarrufları Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki özel ve tüzel kişiler lehine ileri sürülebilecek haklar meydana getirmektedir. Nitekim, bu hakların iç hukuktaki eylem ve işlemler ile ihlal edilmeleri halinde bunların korunması ulusal mahkemelerin yargı yetkisinde değerlendirilmektedir.

Çalışmamızda genel ve soyut olarak ifade edildiği üzere, Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan etkisi ve doğrudan uygulanabilirliği Topluluk hukukunun birliğine dayanmaktadır. Bu amaçla, Topluluk hukukunun ve dolayısıyla Ortaklık Konseyi kararlarının anayasalar karşısından doğrudan uygulanması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, ortaklık hukukunun belirtilen nitelikleri itibarıyla, Türkiye'nin yasama, yürütme ve yargı faaliyetlerini Ortaklık Konseyi kararlarına uygun tesis etme yükümlülüğü söz konusudur.

İlgili faaliyetlerin yürütülmesi sırasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümünde ise ulusal yargıca Ortaklık Konseyi kararlarını uygulama yükümlülüğü de getirilmektedir. Bu kapsamda, doğrudan uygulanabilir Ortaklık Konseyi kararlarının Topluluk hukuk düzeni ve amaçları göz önünde bulundurularak, yorumlanması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, ulusal yargıç önüne gelen somut olayın çözümünde sadece Ortaklık Konseyi kararlarına üstünlük vermekle kalmamalı; aynı zamanda ortaklık ilişkisinin amacı ve işbu kararlarda doğrudan Kurucu Andlaşmalar'a atıfta bulunulan durumlarda Topluluk hukuku ışığında yorumu göz ardı etmemelidir. Bu yorum, ilgili Ortaklık Konseyi tasarrufu açıksa ve kişilerin lehine ise yapılabilir. İlkesel olarak ulusal yargı organlarının Avrupa Toplulukları, dolayısıyla AB hukuk düzeni normlarını yorumlama yetkisi ise bulunmamaktadır. Bu yetki açık bir biçimde, AT Kurucu Andlaşması'nın 220. Md.'si itibarıyla, ATAD ve ATİDM'ne verilmiştir. AT

Kurucu Andlaşması'nın 234. Md.'si itibarıyla ulusal yargı organlarının yapması gereken, ön karar prosedürüne başvurmaları olduğu savunulmaktadır³⁶².

Bu anlamda, Topluluk hukukunun bir parçası olarak kabul edilen ortaklık hukukunun özellikle yargı kararlarında somut olayın çözümünde hukuki mesnet olarak kabul edilmesi, Türkiye tarafından gerçekleştirilen mevzuat değişikliğinin uygulanmasının ve etkinliğinin sağlanması açısından önem taşımaktadır. Böylece, Türkiye'nin üyeliğe hazırlık sürecinde Kurucu Andlaşmalar'dan doğan yükümlülükleri yerine getirilmesi amacıyla yapılan mevzuat değişikliklerinin kurumsallaşması sağlanacaktır. Aynı zamanda, Türkiye Topluluk hukukuna uygun bir ulusal hukuk düzeni oluşturarak, Topluluğa katılım sürecinde mevzuat uyarlamalarını yerine getirmiş olacaktır.

³⁶² Ayrıca bkz., AT Kurucu Andlaşması'nın 240. Md.si. İşbu hüküm şu şekilde düzenlenmiştir:
“Bu Andlaşma ile Adalet Divanı'na verilen yetkiler saklı kalmak kaydıyla, Topluluğun taraf olduğu uyuşmazlıklar, bu nedenle ulusal mahkemelerin yargı yetkisini ortadan kaldırmaz.”

KAYNAKLAR

Kitaplar

- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali -Levent Köker, **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2000.
- AKIN İlhan F. , **Kamu Hukuku**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966.
- ARSAVA Ayşe Füsün, **Amsterdam Anlaşması'nın Avrupa Birliği Hukuku'na Katkıları (Makaleler Derlemesi)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları Sayı: 589, Ankara, 2000.
- ARSAVA Ayşe Füsün, **Avrupa Toplulukları Hukuku ve Bu Hukukun Ulusal Alanda Uygulanmasından Doğan Sorunlar**, AÜSBF Yayınları: 545, Ankara, 1985.
- ARSAVA Ayşe Füsün, **Roma Andlaşmasında Önkara Prosedürü ve Bu Prosedür Çerçevesinde Doğan Sorunlar**, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi Sayı:5, Ankara, 1989.
- AMITTAY Jacob Ben, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, çev.: Mehmet Ali Kılıçbay-Levent Köker, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.
- BOZKURT Enver/Mehmet Özcan/Arif Köktaş, **Avrupa Birliği Hukuku**, 2. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.
- BURROWS Noreen/Rosa Greaves, **The Advocate General and EC Law**, Oxford University Press, Oxford, 2007.
- CAMILERI Joseph A. -Jim Falk, **The End of Sovereignty**, Edward Elgar, Hampshire, 1992.
- CAN Hacı/Çınar Özen, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.
- CRAIG Paul/Grainne De Burca, **EU Law, Text, Cases and Materials**, Oxford University Press, Four Edition, 2008, s. 186.
- ÇELİK Edip, **Milletlerarası Hukuk**, Cilt II, Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1987.

- DOĞAN İzzettin, **Türk Anayasa Düzeni'nin Avrupa Toplulukları Hukukuyla Bütünleşmesi Sorunu**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979.
- DUGUIT Leon, **Kamu Hukuku Dersleri**, çev.: Süheyl Derbil, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1954.
- EFEGİL Ertan, **Temel Konular Işığında Annan Belgesi'nin Analizi**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2003.
- GENÇ Mehmet, **Avrupa Topluluklarının Kurumsal ve Hukuksal Yapısı**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını No: 72, Bursa, 1993.
- GENÇ Mehmet, **Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1991.
- GENÇ Mehmet, **İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler-Ulusal ve Uluslararası Temel Mevzuat**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, Bursa, 1997.
- GÜNUĞUR Haluk, **Avrupa Topluluğu Hukuku**, Eğitim Yayıncılık, 1993.
- GÜNUĞUR Haluk, **Avrupa Birliği Hukuk Düzeni**, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayını, Bilim Serisi-3, Ankara, 2007.
- GÖNLÜBOL Mehmet, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Yayınları No: 236, Ankara, 1975.
- GÖZE Ayferi, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1982.
- GÖZLER Kemal, **Kurucu İktidar**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998.
- GÖZLER Kemal, **Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1999.
- GÖZLER Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000.
- GÖZLER Kemal, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2007.
- GÖZLER Kemal, **Devlet Genel Teorisi**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2007.
- GÖZLER Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Kitabevi Yayınları, 6. Baskı, Bursa, 2008.

- GÖZTEPE Ece, **Avrupa Birliği'nin Siyasal Bütünleşmesi ve Egemenlik Yetkisinin Paylaşılması Sorunu**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008.
- GROTIUS Hugo, **Savaş Ve Barış Hukuku**, (çev.: Seha L. Meray), Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967.
- GÜMRÜKÇÜ Harun, **Türkiye ve Avrupa Birliği-İlişkinin Unutulan Yönleri, Düny ve Bugünü**, Avrupa Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Hamburg, 2002.
- GÜNDÜZ Aslan, **Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2003.
- GÜNUĞUR Haluk, **Avrupa Birliği Hukuk Düzeni**, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayını, Bilim Serisi-3, Ankara, 2007.
- GÜRİZ Adnan, **Hukuk Felsefesi**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1992.
- HAKYEMEZ Yusuf Şevki, **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004.
- KABAALİOĞLU Haluk, **A'dan Z'ye Gümrük Birliği**, Toprakbank Yayını, İstanbul, 1996.
- KABAALİOĞLU Haluk, **Avrupa Birliği Kurumları ve Avrupa Hukukunun Uluslararası Özellikleri Işığında Avrupa Birliği ve Kıbrıs Sorunu**, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1997.
- KAPANİ Münci, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992.
- KARAKAŞ Ayşe Işıl, **Avrupa Topluluğu Hukuk Düzeni ve Ulus Devlet Egemenliği**, Der Yayınları, İstanbul, 1993.
- KARAKAŞ Ayşe Işıl, **Avrupa Birliği Hukuku'nda Anayasal İlkeler**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 2003.
- KARLUK Rıdvan, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye. Gümrük Birliği Ne Getirdi Ne Götürdü?**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar: 8, Turhan Kitabevi, Ankara, 1997.
- KARLUK Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul, 2007.
- MERAY Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1960.

- ODER Bertil Emrah, **Avrupa Birliği'nde Anayasa ve Anayasacılık**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2004.
- ÖZDAL Barış/Mehmet Genç, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Türkiye-AB İlişkilerin Etkileri**, Aktüel Yayınları, Bursa, 2005.
- ÖZEN Çınar, **Türkiye Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri**, Ceylan Kitabevi, İzmir, 2002.
- PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Açısından Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Yaptığı Anlaşmalar**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayın No: 418, Ankara, 1978.
- PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2004.
- PRECHAL Sacha, **Directives in EC Law**, Oxford University Press, Oxford, 2005.
- PLATON (Eflatun), **Devlet**, (çev.: Sabahattin Eyüboğlu/M. Ali Cimcoz), Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul, 1992.
- REÇBER Kamuran, **Avrupa Birliği Mevzuatı**, Alfa Aktüel Yayınları, 2005.
- REÇBER Kamuran, **Avrupa Toplulukları İlk Derece Mahkemesi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2002.
- REÇBER Kamuran, **Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nin Analizi**, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, 2006.
- REÇBER Kamuran, **Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri**, Alfa Akademi Aktüel Yayınları, 2. Baskı, 2008.
- ROGERS Nicola, **A Practitioner's Guide to the EC-Turkey Association Agreement On Behalf of Immigration Law Practitioners' Association**, Kluwer International Law, Netherlands, 2000.
- ROUSSEAU Jean-Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, çev.: Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007.
- TEKELİ İlhan/Selim İlkin, **Türkiye Avrupa Birliği III-Ulus Devleti Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000.
- TEKİNALP Gülören/Ünal Tekinalp, **Avrupa Birliği Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.

- TEZİÇ Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2001.
- TEZCAN Ercüment, **Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku**, Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.
- TOLUNER Sevin, **Milletlerarası Hukuk ve İç Hukuk Arasındaki İlişkiler**, İÜHFY, İstanbul, 1973.
- Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları**, 1964-2000, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Yayın No. DPT: 2596, Cilt 1, Ankara 2001.
- YILMAZ Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2004.
- ZABUNOĞLU Yakup Kazım, **Devlet Kudretinin Sınırlandırılması**, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1963.

Makaleler

- ALBI Anneli, “Supremacy of EC Law in the New Member States; Bringing Parliaments into the Equation of Co-operative Constitutionalism”, **European Constitutional Law Review**, Cilt 3, Sayı 1, Şubat 2007.
- ARAT Tuğrul, “Avrupa Toplulukları Hukuku”, **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, 1995.
- ARAT Tuğrul, “Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliği’nin Yeri”, **AÜHFD**, Cilt 44, Sayı 1-4, 1995.
- ARAT Tuğrul, “Türkiye’de AT Mevzuatına Uyum Çalışmaları”, **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995.
- ARAT Tuğrul, “Türkiye ile AT Arasında Gümrük Birliği ve Hukuki Uyum”, **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye**, May. Haz. Tem. Ağ. Ey. Özel Sayı, Sayı: 17-18.
- ARAT Tuğrul, “Türk Ekonomi Hukuku’nun Avrupa Birliği Hukukuna Uyum Sorunu: Bugüne Kadar Alınan Yol ve Bundan Sonra Atılacak Adımlar”, **Türk Ekonomi Hukuku’nun Avrupa Birliği Hukukuna Uyum Sorunu**, Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul, 2001.
- ARAT Tuğrul/Sanem Baykal, “Avrupa Birliği ile İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, Cilt II, (ed.: Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

- ARNULL Anthony, “The Direct Effect of Directives: Grasping the Nettle”, **The International and Comparative Law Quarterly**, Cilt 35, Sayı 4, 1986.
- ARSAVA Ayşe Füsün, “Amsterdam Anlaşmasının Ortak Hükümlerinin Analizi”, **GÜİİBFD**, No 2, Güz 2000.
- ARSAVA Ayşe Füsün, “Avrupa Anayasası Yolunda Ulusal Anayasa Hukuklarının Karşılıklı Etkileşimi” **Yeni Türkiye, Avrupa Birliği Özel Sayısı**, Cilt 35, Yıl 6, Eylül-Ekim 2000.
- ARSAVA Ayşe Füsün, “Avrupa Birliği Anlaşması-Değişiklik Prosedürü”, **AÜSBFD**, Cilt 54, Sayı 1, 1999.
- ARSAVA Ayşe Füsün, “Avrupa Egemenliğinin Dayanak ve Sınırları”, **ATAUM Bülteni**, Sayı 3, Yıl 1, Güz 2001.
- ARSAVA Ayşe Füsün, “İnsan Haklarının Supranasyonal Himayesi ve Devlet Anlayışında Ortaya Çıkan Değişim”, **Global Strateji**, Cilt 3, Sayı 8, 2007.
- ARSAVA Ayşe Füsün, “Kurucu Anlaşmalar ve Anlaşmaların Anayasa Hukuku Karakteri”, **AÜHFD**, Cilt 52, Sayı 1, 1997.
- BACIK Gökhan, “Westpalian Sistemin Direnişi: 11 Eylül ve Uluslararası Politika”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 3, Sayı 10, Yaz 2006.
- BAŞLAR Kemal, “Uluslararası Andlaşmaların Onaylanması, Üstünlüğü ve Anayasal Denetim”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni: Prof. Dr. Sevin Toluner’e Armağan**, Cilt 24, Sayı 1-2, 2004.
- BAŞLAR Kemal, “Uluslararası Andlaşmaların, Onaylanması, Üstünlüğü ve Anayasal Denetimi Üzerine”, <http://www.anayasa.gen.tr/baslar-90nciMadde.pdf> (e.t.:13.01.2008).
- BAŞLAR Kemal, “Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecinde Türk Anayasası’nın Uyumlaştırılması Sorunu”, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/kbaslar.pdf> (e.t.: 12.02.2008).
- BAŞLAR Kemal, “Gümrük Birliği Anlaşması’nın (1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın) Hukuki Niteliği”, **Ankara Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2004.

- BAYDAROL Can, “Tam Üyelik Sürecinde Topluluk Müktesebatına (Acquis Communautaire) Uyum”, **Yeni Türkiye AVRUPA BİRLİĞİ Özel Sayısı**, Cilt 35, Yıl 6, Eylül-Ekim 2000.
- BAYKAL Sanem, “Katılım Ortaklığı Belgesi: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Yeni Bir Dönemeç”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt XXV, No 226, 2001.
- BAYKAL Sanem, “Avrupa Birliği’nin Geleceği: Meşruiyet: Meşruiyet Sorunu, Aynasallaşma Süreci ve Bütünleşmenin Nihai Hedefi Üzerine”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004.
- BAYKAL Sanem-Özgür Tonus, “Avrupa Birliği Anayasal Antlaşma Taslağı Üzerine Değerlendirmeler”,
http://www.ceterisparibus.net/ab/ab_makaleler.htm, (e.t.: 13.11.2007).
- BOBBIO Noberto, “Kelsen ve Hukukun Kaynakları”, **Devlet Kuramı**, (der.: Cemal Baki Akal), Dost Kitapevi, İstanbul, 2000.
- BODIN Jean, “Devlet Üzerine Altı Kitap’tan Seçme Parçalar”, **Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi**, (der.: Mete Tunçay), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- BOGDANDY Armin von, “Pluralism, Direct Effect, and the Ultimate Say: On the Relationship Between International and Domestic Constitutional Law”, **International Journal of Constitutional Law**, 2008.
- CAN Hacı, “Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık İlişkisinin Hukuki Çerçevesi”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2003.
- CAN Hacı, “Türkiye’nin Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sorunları”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. Avrupa’nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, (der.: Ertan Efeğil/Mehmet Seyfettin Erol), Orion Yayınevi, Ankara, 2007.
- CASSESE Antonio, “Remarks on Scelle's Theory of "Role Splitting" (dédoulement fonctionnel) in International Law”, **European Journal of International Law**, Cilt 1, Sayı 1-2, 1990.
- CRAIG P. P., “Once Upon a Time in the West: Direct Effect and the Federalization of EEC Law”, **Oxford Journal of Legal Studies**, Cilt 12, Sayı 4, 1992.

- ÇABAN Gülüm/Gülbüz Sarı, “Avrupa Birliği Kurumları ve Genişleme”, **Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci**, (der.: Cengiz Aktar), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- DUFY Peter, “EEC Directives: Judicial Control of National Implementation”, **Modern Law Review**, Cilt 41, Sayı 2, Mart 1978.
- DUGUIT Leon, “Egemenlik ve Özgürlük”, **Devlet Kuramı**, (der.: Cemal Baki Akal), Dost Kitapevi, 2000.
- DUXBURY Neil, “Jhering’s Philosophy Of Authority”, **Oxford Journal of Legal Studies**, Cilt 27, Sayı 1, 2007.
- DUMONT Louis, “Bireycilik Üzerine Denemeler: Doğuş. XIII. Yüzyıldan Başlayarak Siyaset Kategorisi ve Devlet”, **Devlet Kuramı**, (der.: Cemal Baki Akal), Dost Kitapevi, İstanbul, 2000.
- EASSON A.J., “The ‘Direct Effect’ of EEC Directives”, **The International and Comparative Law Quarterly**, Cilt 28, Sayı 3, 1979.
- ENCHELMAIER Stefan, “Supremacy and Direct Effect of European Community Law Reconsidered, or the Use and Abuse of Political Science For Jurisprudence”, **Oxford Journal of Legal Studies**, Cilt 23, Sayı 2, 2003.
- GENÇ Mehmet, “Avrupa Birliği Üzerine Bir Çözümleme”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 3, Yıl 2, 2004.
- GENÇ Mehmet, “Avrupa Örgütlenmesinin Evreleri”, **UÜİİBF**, Cilt X, No 1-2, Nisan-Kasım 1989.
- GENÇ Mehmet, “Avrupa Topluluklarına Tam Üyeliğimiz Halinde Egemenlik Yetkilerinin Devri Sorunu”, **UÜİİBFD**, Cilt XI, Sayı 1–2, 1990.
- GENÇ Mehmet, “Türkiye-AT Ortaklık Mevzuatında Uyuşmazlıkların Çözümü”, **Prof. Dr. Nurhan Akçaylı’ya Armağan**, Bursa, 2000.
- GÜNUĞUR Haluk, “Ankara Anlaşması’nın Hukuksal Değerlendirilmesi”, **İktisadi ve Kalkınma Vakfı Dergisi**, Sayı 59, Eylül 1988.
- GÜNUĞUR Haluk, “Türkiye-AT Gümrük Birliği”, **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye**, May. Haz. Tem. Ağ. Ey. Özel Sayı, Sayı: 17-18.
- GÜNUĞUR Haluk, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995.

- GÜNUĞUR Haluk, “Ortaklık Anlaşmaları ve 6 Mart 1995 Ortaklık Konsey Toplantısı Kararları Işığında Gümrük Birliği”, **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995.
- GÜNUĞUR Haluk, “Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihsel Gelişimi (Dünü, Bugünü, Yarını)”, **TCMB Avrupa Birliği El Kitabı**, Ankara, 1996.
- GÜNUĞUR Haluk, “Lüksemburg’dan Helsinki’ye ... ‘Uzun İnce Bir Yol’”, **Türkiye Avrupa Birliği Derneği Bülteni**, 18. Sayı, Ankara, Mart 2000.
- GÜNUĞUR Haluk, “Avrupa Birliği’nin Son Genişlemesi, Yeni Üye Devletlerde Yapılan Anayasal Düzenlemeler ve Türkiye”, **Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt 12, Sayı 1-2, 2004.
- GREEN L. C., “Enforcement Of International Humanitarian Law And Threats To National Sovereignty”, **Journal Of Conflict And Security Law**, Cilt 8, Sayı 1, 2003.
- HAGGENMACHER Peter, “Vitoria’dan Vattel’e Uluslararası Hukuk Kişisi Olarak Devlet”, **Devlet Kuramı**, (der.: Cemal Baki Akal), Dost Kitapevi, İstanbul, 2000.
- KOROWICZ Marek St., The Problem of the International Personality of Individuals, **The American Journal of International Law**, Cilt 50, Sayı 3, Jul., 1956.
- KABAALIOĞLU Haluk, “Türkiye-AT Gümrük Birliği”, **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, May. Haz. Tem. Ağ. Ey. Özel Sayı, Sayı: 17-18**.
- KABAALIOĞLU Haluk, “The Customs Union: A Final Step Before Turkey’s Accession To The European Union?”, **Marmara Journal of European Studies**, Cilt 6, Sayı 1, 1998.
- KABAALIOĞLU Haluk, “Turkey and The European Union-Converging or Drifting Apart”, **Marmara Journal of European Studies**, Cilt 7, Sayı 1-2, 1999.
- KARAKAŞ Ayşe Işıl, “İmzayla Rumları Tanımış Olmuyoruz!”, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=39126&l=1> (e.t.: 11.06.2008).
- KARAKAŞ Ayşe Işıl, “Avrupa Birliği’nde Egemenlik Yetkilerinin Devri Sorunsalı”, **Avrupa Birliği Hukuku Seminerleri 10-12 Ekim 2002**, Çev. ve Yayına Hazırlayanlar: İdil Işıl Gül ve Lami Bertan Tokuzlu, YEB, İstanbul, 2003.

- KARLUK Rıvan, “ Müzakere Çerçeve Belgesi ve Türkiye’nin Müzakere Süreci”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. Avrupa’nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, (der.: Ertan Efeğil/Mehmet Seyfettin Erol), Orion Yayınevi, Ankara, 2007.
- KAVALALI Murat, **Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci-Avrupa Birliği’nin Merkezi, Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri**, DPT AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Ekim 2005.
- KELSEN Hans, “Devlet ve Hukuk Özdeşliği”, **Devlet Kuramı**, (der.: Cemal Baki Akal), Dost Kitapevi, İstanbul, 2000.
- LANSING Robert, “Notes On Sovereignty In A State”, **The American Journal of International Law**, Cilt 1, Sayı 1, Jan.-Apr. 1907.
- LEIBHOLZ Gerhard, “Devletlerin Egemenliği ve AB’nin Tanımlanması”, çev.: Doğu Perinçek, **AÜHFD**, Cilt 21, Sayı 1-4, 1994.
- MCCOUBREY H.-J.C. Morris, “International Law, International Relations and The Development of European Collective Security”, **Journal of Conflict and Security Law**, Cilt 4, Sayı 2, Dec. 1999.
- ODER Bertil Emrah, “Avrupa Bütünleşmesinin Temel Hak Boyutu”, **İnsan Hakları**, Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- ODER Bertil Emrah, “Avrupa Birliği’nde Çokmerkezli Anayasacılığın Yapısal Sorunları: Yetki Çatışmaları ve İkincilik İlkesi Işığında Türkiye İçin Karşılaştırmalı Gözlemler”, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg22/bertil.pdf> , (e.t.: 26.06.2008).
- ORAKHELASHVİLİ Alexander, “The Idea of European International Law, **The European Journal of International Law**, Cilt 17, Sayı 2, 2006.
- ÖZCAN Mehmet, “Avrupa Birliği Anayasası’nın AB Kurumsal Yapısı Üzerine Etkileri”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 1, No 1, 2005.
- ÖZCAN Mehmet, “Subsidiarite İlkesinin AB’de Uygulanması ve Yerel Yönetimler Bağlamında Türkiye’de Uygulanabilirliği Konusunda Değerlendirme”, <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=22> (e.t.: 12. 04.2008).

- ÖZDAL Barış, “Lizbon Reform Andlaşması’nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası’na İlişkin Düzenlemelerinin Analizi”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 4, Sayı 7, Haziran 2008.
- ÖZEN Çınar/Hatice Yazgan, “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Süreci”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. Avrupa’nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, (der.: Ertan Efegil/Mehmet Seyfettin Erol), Orion Yayınevi, Ankara, 2007.
- ÖZMEN M. Aydoğan, “Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller”, **AÜHFD**, Cilt 21, Sayı. 1-4, 1964.
- PAZARCI Hüseyin, “Avrupa Topluluğu Hukukuna Uyum Açısından Türk Anayasal Düzeni”, **Avrupa Topluluğu Hukuku ve Türkiye’nin Uyumu Semineri**, Türk Ekonomi Bankası A.Ş. İstanbul Teknik Üniversitesi, 2. Baskı, İstanbul, 1990.
- PAZARCI Hüseyin, “Türk Hukukunda Andlaşmalar ile Kanunların Çatışması”, **Prof. Dr. Sevin Toluner’e Armağan, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt 24, Sayı 1-2, 2004.
- PEERS Steve, “Living Sin: Legal Integration Under the European Community-Turkey Customs Union”, **European Journal of International Law**, Cilt 7, Sayı 3, 1996.
- PRECHAL Sacha, “Does Direct Effect Still Matter?”, **Common Market Law Review**, Cilt 37, 2000.
- REÇBER Kamuran, “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üye Adayı Olarak Kabul Edilmesine Hukuksal Bakış”, **AÜSBFD**, Cilt 56, No 4, Ekim-Aralık 2001.
- REÇBER Kamuran, “Batı Avrupa Birliği’nin Uluslararası Hukuk Kişiliği”, **AÜSBFD**, Cilt 57, No 1, Ocak-Mart 2002.
- REÇBER Kamuran, “Avrupa Birliği Kurucu Andlaşması İtibarıyla Avrupa Birliği Üyesi Devletler Arasında Ortak Dış Politika, Güvenlik ve Savunma Konularında Bir Uzlaşma Var Mı?”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 35, Sayı 3, Eylül 2002.
- REÇBER Kamuran/Çiğdem Aydın, “AB’nin Üye Devletler Tarafından İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Durumunda Öngörülen Yaptırımlar”, **AÜHFD**, Cilt 53, Sayı 1, 2004.

- REÇBER Kamuran, “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üye Adaylığının Topluluklar Yargısı Açısından Geçerliliği”, **AÜSBFD**, Cilt 60, Sayı 4, 2005.
- REÇBER Kamuran, “Ortaklık Mevzuatı İtibarıyla Türkiye Cumhuriyeti Gerçek ve Tüzel Kişilerin Avrupa Toplulukları’nda Tam Yargı Davası Açabilmeleri: Yedaş Davası Örneğinde Hukuksal Bir Analiz”, **Prof. Dr. Yavuz Sabuncu’ya Armağan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 62, No 3, 2007.
- REÇBER Kamuran, “Avrupa Birliği’nde Değişim İhtiyacı: Avrupa Toplulukları Ortadan Kaldırılıyor. (Hukuksal Analiz)”, **Global Strateji**, Yıl 3, Sayı 12, Kış 2008.
- REÇBER Kamuran, “Ortaklık Mevzuatına İstinaden Açılacak Davalar”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 4, Sayı 12, 2008.
- SCHIMTT Carl, “Somut ve Çağa Bağlı Olarak Devlet” , **Devlet Kuramı**, (der. Cemal Bali Akal), Dost Kitapevi, İstanbul, 2000.
- TALMON Stefan, “The European Union-Turkey Controversy over Cyprus or a Tale of Two Treaty Declarations”, **Chinese Journal of International Law**, Cilt 5, Sayı 3, 2006.
- TERZİ Özlem Türk , “Avrupa Birliği Avrupa’da Bütünleşmenin Tarihsel Dönüşümü”, **İÜSBFD**, No 25, Ekim 2001.
- TEZCAN Ercüment, “Helsinki’den 3 Ekim’e Giden Süreç Üzerine Saptamalar”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. Avrupa’nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, (der.: Ertan Efegil/Mehmet Seyfettin Erol), Orion Yayınevi, Ankara, 2007.
- THIERRY Hubert, “The Thought of Georges Scelle”, **European Journal of International Law**, Cilt 1, Sayı 1-2, 1990.
- TOHT A. G., “The Individual and the European Law”, **The International and Comparative Law Quarterly**, Cilt 24, Sayı 3, Jul. 1975.
- TOLUNER Sevin, “6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı: Milletlerarası Hukuk Açısından Bir Değerlendirme”, **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye’nin Bazı Dış Politika Sorunları**, (der.: Sevin Toluner), Beta Yayınları, İstanbul, 2000.
- WEHBERG Hans, “Pacta Sunt Servanda”, **The American Journal of International Law**, Cilt 53, Sayı 4, Oct. 1959.

WINTER J.A., “Direct Applicability and Direct Effect-Two Distinct and Different Concept in Community Law”, **Common Market Law Review**, Cilt 9, 1972.

YÖRÜNG Murat T./Yıldırım Sak/ Erdem İlker Mutlu, “From Candidacy To Negotiation: Amendments In The Constitution of Republic of Turkey”, **Marmara Journal of European Studies**, Cilt 12, No 1-2, 2004.

Elektronik Kaynaklar

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1> (e.t.: 13.05.2008).

<http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp#TITLE%20VI> (e.t.: 02.05.2008).

<http://www.belgenet.com/arsiv/ab/laekenbildiri.html> (e.t.: 12.11.2007).

http://www.bundestag.de/htdocs_e/parliament/function/legal/germanbasiclaw.pdf, (e.t.: 02.05.2008).

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0008.htm (e.t.: 11.06.2008).

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/54315.pdf (e.t.: 23.06.2008).

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf (e.t.: 23.06.2008).

<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/81742.pdf> (e.t.: 23.06.2008).

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/78364.pdf (e.t.: 23.06.2008).

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf (e.t.: 23.06.2008).

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/90111.pdf (e.t.: 23.06.2008).

<http://www.constitution.org/bodin/bodin.txt> (e.t.: 23.03.2008).

<http://www.constitution.org/alth/alth.htm> (e.t.: 24.03.2008).

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/92202.pdf
(e.t.: 23.06.2008).

<http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=en&Submit=Rechercher&alldocs=alldocs&docj=docj&docop=docop&docor=docor&docjo=docjo&numaff=C-239/03&datefs=&datefe=&nomusuel=&domaine=&mots=&resmax=100> ,C-239/03,
(e.t.: 26.06.2008).

<http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=en&Submit=Rechercher&alldocs=alldocs&docj=docj&docop=docop&docor=docor&docjo=docjo&numaff=C-63/99&datefs=&datefe=&nomusuel=&domaine=&mots=&resmax=100> (e.t.: 10.09.2008).

<http://ejil.oxfordjournals.org/cgi/reprint/19/2/241?maxtoshow=&HITS=10&hits=10&RESULTFORMAT=1&andorexacttitle=and&andorexacttitleabs=and&fulltext=Copenhagen+Criteria&andorexactfulltext=and&searchid=1&FIRSTINDEX=0&sortspec=relevance&resourcetype=HWCIT> (e.t.: 21.07.2008).

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61961J0013:EN:HTML#CO> (e.t.: 13.02.2008).

<http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML> (e.t.: 23. 02. 2008).

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61964J0006:EN:HTML#CO>,
(e.t.: 22.11.2007).

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61970J0011:EN:HTML>, (e.t.: 22.11.2007).

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61962J0026:EN:HTML> (e.t.: 22.11.2007).

<http://europa.eu.int/eur-lex/lex/JOHtml.do?uri=OJ:C:2004:310:SOM:EN:HTML> (e.t.: 12. 11. 2007).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61970J0022 (e.t.: 24.04.2008).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61973J0181 (e.t.: 24.04.2008).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61986J0012 (e.t.: 24.04.2008).

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1998:085:0001:0002:EN:PDF> (e.t.: 16.06.2008).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61981J0104 (e.t.: 24.04.2008).

<http://eur-lex.europa.eu/JOIndex.do?year=2003&serie=L&textfield2=236&Submit=Search&ihtmlang=en> (e.t.: 12.06.2008).

<http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:L:2005:157:SOM:EN:HTML> (e.t.: 12.06.2008).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61994J0277 (e.t.: 27.07.2008).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=504DC0656 (e.t.: 22.09.2008).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61988J0030 (e.t.: 13.08.2008).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61989J0192 (e.t.: 13.08.2008).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61991J0237 (e.t.: 13.08.2008).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61971J0093 (e.t.: 14.08.2008).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61968J0013 (e.t.: 04.09.2008).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61968J0013 (e.t.: 04.09.2008).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61981J0017 (e.t.: 10.09.2008).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61993J0355 (e.t.: 13.09.2008).

http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61995J0171 (e.t.: 13.09.2008).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61995J0351 (e.t.: 13.09.2008).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61996J0098 (e.t.: 13.09.2008).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61996J0036 (e.t.: 13.09.2008).

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61995J0386 (e.t.: 13.09.2008).

<http://www.hri.org/docs/syntagma/> (e.t.: 02.05.2008).

http://www.hri.org/docs/annan/Annan_Plan_Text.html (e.t.: 26.06.2008).

http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1051&Itemid=28 (e.t.: 28.03.2008).

http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1972/ukpga_19720068_en_1 (e.t.: 02.05.2008).

<http://www.president.ee/en/estonia/constitution.php> (e.t.: 02.05.2008) .

<http://www.parliament.bg/?page=const&lng=en> (e.t.: 02.05.2008).

<http://www.president.ee/en/estonia/constitution.php> (e.t.: 02.05.2008).

<http://rega.basbakanlik.gov.tr/main.aspx?home=http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm&main=http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm> (e.t.: 23.06.2008).

<http://rega.basbakanlik.gov.tr/main.aspx?home=http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2004/05/20040522.htm&main=http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2004/05/20040522.htm> (e.t.: 23.06.2008).

http://servat.unibe.ch/icl/it00000_.html, (e.t.: 02.05.2008).

http://www.servat.unibe.ch/law/icl/nl__indx.html, (e.t.: 02.05.2008).

http://www.taoiseach.gov.ie/attached_files/Pdf%20files/Constitution%20of%20Ireland.pdf (e.t.: 02.05.2008).

<http://www.tbmm.gov.tr/genser/kanun1.html> (e.t.: 08.05.2008).

http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/ictuzuk.htm, (e.t.: 02.02.2008).

Resmî Gazeteler

Official Journal of the European Community, No: L 058, 28.02.2001.

Official Journal of the European Union, No: L 145, 24.03.2001.

Official Journal of the European Union, No: L 085, 19.05.2003.

Official Journal of the European Union, No: L 22, 26.01.2006.

Official Journal of the European Union, No: L 51.

Mahkeme Kararları

Danıştay 10. Dairesi, E.1996/1908, K. 1998/759, Karar Tarihi: 23.2.1998.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı : Antalya 1984

Öğr. Gör. Kurumlar : Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise : 1999	2001	Ulubatlı Hasan Anadolu Lisesi
Lisans : 2001	2005	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Yüksek Lisans : 2006	2009	Uludağ Üniversitesi

Medeni Durumu : Bekâr

Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi : İngilizce (iyi derecede)

Çalıştığı Kurum (lar) : Başlama ve Ayrılma Tarihleri Çalışılan Kurumun Adı

1.

Yurtdışı Görevleri :

Kullandığı Burslar :

Aldığı Ödüller :

Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar :

Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri :

Yurt İçi ve Yurt Dışında Katıldığı Projeler :

Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar:

Yayımlanan Çalışmalar :

Diğer :